

FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG

КИЇВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ ІНСТИТУТ

Ukrainian centre for
peace, conversion
and conflict
resolution studies

Український центр
досліджень миру,
конверсії і
конфліктних ситуацій

**Analytical
report
№8**

**Kyiv
december 1996**

**Аналітична
доповідь
№8**

**Київ
грудень 1996**

Український центр досліджень миру, конверсії і конфліктних ситуацій

Tel: (38 044) 4443665 Fax: (38 044) 4843819
E-mail: potekhin@public.ua.net
Київ 252030, вул.Леонтовича 5, к. 406

НЕЗАЛЕЖНА НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ

Наша головна мета — виконання дослідницьких проектів, висококваліфікована ґрунтовна експертиза актуальних питань роззброєння, конверсії, політичного і соціального розвитку України, шляхів її інтеграції у європейське і світове співтовариство. Результати досліджень доводяться до органів влади, серед яких Рада національної безпеки та оборони України, Міністерство закордонних справ, а також політичних лідерів, широкого загалу в Україні та за кордоном.

Центр засновано в 1992 році. Згідно реєстру Інституту ООН з проблем роззброєння UNIDIR (Женева), йому надано код RN I-900.

З 1993 року Центр співробітничав з журналом "Політична думка", з 1995 року — з Київським гуманітарним інститутом. Має плідні контакти з Фондом імені Фрідріха Еберта (Німеччина), Міжнародним центром Улофа Пальме (Швеція), Інститутом дослідження міжнародної політики — SWP (Німеччина); та ін.

Разом з іноземними партнерами Центром було проведено:

- міжнародний семінар з питань нерозповсюдження зброї масового знищення (10-13 жовтня 1992р.) спільно з Монтерейським інститутом міжнародних досліджень (США)
 - міжнародний семінар "Ядерна зброя і безпека України" (26-28 жовтня 1993 р.) спільно з Міжнародним центром Улофа Пальме (Швеція) і Фондом імені Ф.Еберта (ФРН).
- Матеріали семінару видано у 1994 р.

У співробітництві з фондом імені Ф.Еберта виконано аналітичні доповіді:

- Адміністративно-територіальний переустрій України: шляхи і перспективи
- Досвід України в галузі прав національних меншин
- Конверсія в Україні: проблеми і перспективи
- Україна між Сходом і Заходом: погляд з України
- Соціально-економічний стан населення та потенціал конфліктів в Україні
- Громадянське суспільство та права людини в Україні
- Проблеми Збройних Сил, військово-промислового комплексу України та цивільного контролю за їх діяльністю
- Моніторинг сучасної зовнішньої політики України та політики в галузі безпеки

Заплановані дослідження та доповіді:

- Внутрішньополітичний та зовнішньополітичний істеблшмент України
- Ксенофобія та антисемітизм у країні на етапі перехідного періоду: досвід України
- Україна: проблеми міжнародних міграцій
- Україна на переходному етапі: міжнародне порівняльне дослідження (Україна, Естонія, Польща)
- Розв'язання конфліктів в змішаних суспільствах: міжнародний проект (Україна, Словенія, Естонія)
- Воєнна реформа в пост-комуністичних країнах: міжнародне порівняльне дослідження
- Конверсія в Східній та Центральній Європі: напрямки та особливості
- Дезінтеграція в країні як джерело регіональних конфліктів: роль місцевих політичних еліт

Директори Центру

- доктор історичних наук, професор Олександр Потехін
- професор Михайло Кірсенко

Президент Центру

- доктор філософських наук, професор Олена Котова

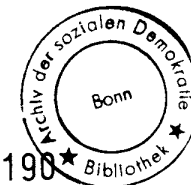
Олександр Дергачов
Михайло Кірсенко
Олександр Потехін
Володимир Сіденко
Олександр Стегній
Тамара Яшчук

Україна в сучасному світі: погляд з України

Ukraine in Contemporary World: The Ukrainian View

by Oleksandr Dergachov
Mykhailo Kirsenko
Oleksandr Potekhin
Volodymyr Sidenko
Oleksandr Stegnyi
Tamara Jaschiyk

C 97 - 01190

Авторське право
© Фонд імені Фрідріха Еберта, 1996
© Український центр досліджень миру, конверсії і конфліктних ситуацій, 1996

Всі права застережені. Жодна частина цієї доповіді не може бути, шляхом торгівлі чи іншим чином, перевидана, здана в аренду, продана чи розповсюджена якимось іншим чином у будь-якій формі чи будь-якими засобами без попередньої згоди правовласника.

У розділах доповіді авторами висловлені їхні власні погляди.

Видруковано в Україні

Copyright
© Friedrich Ebert Stiftung, 1996
© Ukrainian Centre for Peace, Conversion and Conflict Resolution Studies, 1996

All rights reserved. No part of this report may, by way of trade or otherwise, be reproduced, rent, sold, hired out or otherwise circulated in any form or by any means without the prior consent of the copyright owner.

The authors represent their own beliefs.

Manufactured in Ukraine

7 5953

Зміст

1. Україна в системі міжнародних відносин: історичний нарис	5
2. Україна та європейська безпека	14
3. Відносини між Україною та Росією	22
4. Фінансова і технічна допомога Україні	30
5. Проблеми міжнародного становища України та громадська думка	38
6. Варіанти еволюції міжнародного становища та зовнішньої політики України ...	52

Contents

1. Ukraine in the System of International Relations. Historical Essay.....	60
2. Ukraine and European Security	69
3. Ukraine's Relations with Russia	77
4. Financial and Technical Assistance to Ukraine	84
5. Problems of Ukraine's International Position and Public Thought	92
6. Ways of Evolution of Ukraine's International Status and Foreign Policy	106

Доповідь підготували

Олександр Дергачов

*завідувач кафедри Національного університету
"Києво-Могилянська Академія"*

Михайло Кірсенко

*завідувач кафедри Дипломатичної академії
Міністерства закордонних справ України*

Олександр Потехін

провідний науковий співробітник Інституту соціології НАН України

Володимир Сіденко

*завідувач відділу Інституту світової економіки та
міжнародних відносин НАН України*

Олександр Стегній

молодший науковий співробітник Інституту соціології НАН України

Тамара Ящук

професор Національного університету ім.Т.Шевченка

Редактор-упорядник

Олександр Потехін

*директор Українського центру досліджень миру,
конверсії та конфліктних ситуацій,*

The report was prepared by

Oleksandr Dergachov

*Head of Department
University Kyiv-Mohyla Academy*

Mykhailo Kirsenko

*Head of Department
Diplomatic Academy of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine*

Olexander Potekhin

Leading researcher, Institute of Sociology of NAS of Ukraine

Volodymyr Sidenko

*Head of Department, Institute for World Economy
and International Relations of NAS of Ukraine*

Oleksandr Stegnyi

Senior researcher, Institute of Sociology of NAS of Ukraine

Tamara Jaschiyk

Professor of National T.Shevchenko University

Edited by

Olexander Potekhin

*Director, Ukrainian Centre for Peace, Conversion
and Conflict Resolution Studies*

1. УКРАЇНА В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: ІСТОРИЧНИЙ НАРИС

Більша чи менша питома вага і цінність партнерів для налагодження міждержавного економічного, політичного, стратегічного, культурного співробітництва визначається їх здатністю, по-перше, запропонувати щось привабливе на перенасиченому ринку, а, по-друге, істотно загрожувати чи сприяти глобальному або регіональному миру і безпеці. Нарешті потрібно брати до уваги, по-третє, якої поведінки слід сподіватися або побоюватися з боку таких партнерів залежно від їх загального рівня цивілізованості, способу мислення, поведінки, реагування на різні зовнішні подразники. Відтак, для формування адекватних уявлень і обрання належної й оптимальної тактики взаємин треба якнайретельніше і якнайсумлінніше вивчити цілий комплекс — від господарства і державного ладу до традицій ментальності, зумовлених попереднім історичним розвитком. Людське мислення і політичні уявлення надто повільно звикають до явищ і подій, тому не зайвим є нагадати першовитоки і етапи еволюції.

Феномен України потребує такого розгляду не лише з недостатності знань, але і з потреби зняти нашарування дезінформації, звільнитися від важкого тягара ідеологізованих стереотипів, породжених тенденційною інтерпретацією фактів, пропагандою і системою виховання. Адже досі на мапах і в закордонних підручниках можна здибати напис "Київська Росія" або довідатися, що Україна є лише прикордонним тереном Росії так само, як колись її намагалися подати у вигляді прикордонного терену Польщі. А подекуди трапляється влучно сформульований вираз про "фантом Європи" з його спорадичними появами і зникненнями, складається враження якоїсь непевності, ефемерності цієї держави. То що ж являє собою Україна: нормальну європейську націю чи географічний термін, логічний результат тисячоліть самобутнього розвитку чи штучний витвір кон'юнктури, а отже чи варто будувати перспективні плани стосунків з нею або зачекати? Зараз ми спробуємо замислитися над цими питаннями і пошукати відповіді.

Навіть перед відродженням своєї самостійної державності Україна об'єктивно завжди посідала дуже важливе місце в Європі вже завдяки географічному положенню, природним ресурсам, а також статистичним параметрам економічного і людського потенціалу. Після суверенізації в межах Радянського Союзу (Декларація 16 липня 1990 р.) і незалежності від нього (Акт 24 серпня 1991 р.), а особливо після ліквідації цього мультнаціонального утвору (7 грудня 1991 р.) вона є активним чинником світової політики. Незважаючи на добровільну відмову від третього в світі ракетно-ядерного арсеналу (що перевищував решту держав, разом узятих, за винятком лише Сполучених Штатів і Росії), Київ приречений відігравати дедалі помітнішу роль у міжнародних справах. Повільний вихід з важкої кризи перехідного періоду пояснюється, поряд з суб'єктивними помилками та іншими чинниками, також інерцією, викликану розмірами і різноманітністю місцевих умов у поодинокі регіонах цієї країни.

Не маючи підстав і бажання претендувати на роль великої держави, Україна проте за розмірами своєї національної території (603 тис.кв.км) є другою в Європі після Росії або найбільшою суто європейською країною, зважаючи на те, що переважна частина теренів Росії розташована в Азії. Слова пісні, що є від XIX сторіччя національним, а тепер і державним гімном [1], відбивають уявлення українців про географічні параметри своєї землі певними гідронімами (від Сяну до Дону, Чорне море і Дніпро). Хоч інтенсивна іригація (греблі гідроелектростанцій, велетенські заболочені водосховища) і меліорація, нерациональне землекористування і хімізація сплюндрували і занепалили значну частину славетних

чорноземів, Україна має родючі ґрунти. Ще не винищено всіх лісових багатств у Карпатах і на Поліссі. Непридатних пустель в Україні нема, а клімат і погодні умови повсюди сприяють землеробству, тваринництву, садівництву та іншим галузям сільського господарства: в горах, лісостепу, степу і субтропіках.

Хоча варварське визискування виснажило природу, ще збереглися досить значні родовища корисних копалин від залізної руди (Кривий Ріг) і марганцю аж до урану (Жовті Води) і щойно відкритих покладів золота на великій глибині. Після інтенсивної експлуатації вугільних шахт (Донбас) і нафтових свердловин (Прикарпаття) гостру проблему становить дефіцит енергоносіїв, але певні сподівання покладаються на нещодавно виявлені родовища, на скарби морського шельфу. Транспорт і розгалужена мережа шляхів сполучення (залізниці, шосе, гавані, аеропорти) дуже потребують модернізації, але здатні забезпечити залізничні, автомобільні, пароплавні, морські й річкові, авіаційні та інші комунікації з навколишнім світом. З її розташуванням на найважливішому перехресті Східно-Центральної Європи країна може одержувати великі валютні надходження від реекспорту і розрахунків за користування її акваторією і повітряним простором.

Західний кордон України з Польщею, Словаччиною і Угорщиною приблизно відповідає обрисам володінь династії Рюриковичів (подібно до того, як Польща після 1945 р. має кордони держави Г'ястів Х сторіччя). Північний кордон з Білоруссю в басейні Прип'яті остаточно визначився переподілом володінь Великого князівства Литовського з королівством Польським за умовами Люблінської унії 1569 р. [2] Українські кордони на сході з Росією, а на південному заході з Молдовою та Румунією склалися історично, хоча теж не виключають іноетнічних анклавів і пасм. Потойбіч кордону залишилися споконвіку українські землі Лемківщини і Підляшшя в Польщі, Пряшівщини у Словаччині, Берестейщини в Білорусі, окремі райони в Румунії й Молдові, Східна Слобожанщина і Стародубські землі в Росії. Насадками колоністів-українців заселено Кубань, великі масиви Поволжя, Сибіру і Казахстану, Далекого Сходу (так звані Малиновий, Сирій і Зелений клони української східної діаспори).

Натомість росіяни і русифікована людність нині переважає в Криму і деяких містах України, значний відсоток угорців віддавна є на Закарпатті, в Приазов'ї збереглися анклави греків-ромеїв (центр Маріуполь), в гирлі Дунаю болгарські поселення (Болград, Кілія). На Буковині, в Бужаку і Придністров'ї поряд з українцями мешкають і румуни, на Волині чимало білорусів і поляків, а чеські і німецькі колоністи здебільшого виїхали або зазнали асиміляції. Автохтонним народом є кримські татари, які втратили половину своїх людей внаслідок радянських примусових депортацій і зараз повертаються на півострів, долаючи численні перешкоди. За кількістю населення (51,7 млн. осіб за останнім переписом) Україна перебуває на шостому місці в Європі (після Росії, Німеччини, Великобританії, Італії та Франції). Київ не має жодних територіальних претензій до сусідів, проте з Москви й подеколи з Бухареста лунають небезпечні заклики до ревізії кордонів і висуваються напівофіційні зазіхання на терени України.

На відміну від своїх найближчих сусідів, Польщі і Росії, українці на своїх теренах мали античність: численні грецькі поліси (Ольвія, Херсонес, Тіра, Пантікапей, інші), елінізоване Боспорське царство, згодом римські гарнізони на узбережжі Понту Евксинського (Чорного моря). Згодом, уже за доби Ренесансу латина легко увійшла до освітніх закладів і побуту інтелектуальної еліти, а в "Енеїді" Івана Котляревського, першому творі нової української літератури (1808 р.), козаки природньо вбираються в античні шати. В етногенезі слов'ян істотну роль відігравали зовнішні чинники: для чехів і поляків — германські, для росіян — угрофінські, для білорусів — балтські, для Балкан — середземноморські. Україна відчула впливи — іранські (скіфи, сармати) та германські (готи, протодержави біля Чорного моря), а кочівники-тюрки (авари, торки, беренді, печеніги, половці-кумани-кипчаки та інші) заселили її степи на тисячу років раніше, ніж їх родичі прийшли до Малої Азії і заснували саму Туреччину.

Коли Європа молилася за порятунок від люті норманів, а вікінги підкоряли області від Англії до Італії, їх скандинавські співвітчизники-варяги ствердили свою династію на Русі і теж асимілювалися з тубільним людом, засвоїли його культуру. Традиційний політеїзм на землях України співіснував з християнством (володіння Візантії) і юдаїзмом (Хазарія), а Київ пам'ятав св.Апостола Андрія, Костянтина-Кирила і Мефодія, князя Аскольда і княгиню Ольгу. Тому хрещення Володимира Великого в Х ст. сприйнято без опору, тоді як північні й західні сусіди повставали проти нової віри. Русь поширила свою назву на колонізовані угрофінські терени так само, як германці-франки перетворили Галію на Францію, а нащадки римлян на Дунаї дали підставу для назви Румунії. Єдина давньоруська народність (предок білорусів, росіян, українців) на базі спільної офіційної церковнослов'янської мови не існувала, як не було єдиної народности в Західній Європі з офіційною латиною і спільною державою Каролінгів [3].

Це суто академічне питання, бо ставлення Росії до України поряд з іншими мотивами пояснюється психічним шоком: адже Москва будувала свою історичну легенду від державної традиції Києва, а незалежність України фактично позбавила росіян фіктивних витоків самобутности. Лондон на півдні Англії (а не в Мідленді), а Париж на півночі Франції (а не на Центральному Масиві), але будь-який росіянин вважає, що Москва розташована в Центральній Росії, хоча насправді це захід. Непевність Кавказу ставить під сумнів південний кордон: крім Чечні, там є автономії мусульман-тюрків (Адігея, Дагестан, Інгусетія, Кабардино-Балкарія, Карачаєво-Черкесія) і народи, поділені з сусідніми державами (лезгини, осетини). Внутрішні анклавні (Башкортостан, Бурятія, Калмикія, Мордва, Татарстан, Удмуртія, Хакасія, Чувашія, Якутія та ін.) роблять обриси Росії ще аморфнішими і ускладнюють перетворення на гомогенну націю, її герб і прапор усадовжено від імперії, а сучасний гімн не має слів [4].

Коли Естонія, Латвія, а найбільше Литва розпочали дезинтеграцію Радянського Союзу, було підсвідомо ясно, що Прибалтика цивілізаційно є чужою, хоч і перебувала двісті років у складі Росії. Але відмова України бути Малоросією завдала вже фатального удару. Доба мультинаціональних держав в Європі проминула, Чехословаччина і Югославія були останніми, але це не переконає носіїв імперського синдрому, які заперечують факти української національності та державної традиції. Про небажання знати правду свідчить протиставлення козацьких гетьманів: "вірного" Богдана Хмельницького і "зрадливого" Івана Мазепи. Насправді ж Хмельницький перед Переяславською угодою готував договір з Османською імперією, а коли розчарувався у дружбі з Московією, розробив аналогічний союз зі Швецією. А Мазепа завжди вірно служив Росії, мав там свої маєтності, і лише після брутального порушення царем зобов'язань щодо прав України змушений був перейти на бік шведів, які гарантували їй суверенітет.

Подібно до решти європейців, українці довго йшли до формування і самоусвідомлення. Як з імперії Карла Великого постали Франція, Італія, Німеччина і Нідерланди, так від візантійського православ'я Володимира Великого зросли східнослов'янські народи. Москва довго була васалом монгольських ханів, за їх підтримкою придушила конкурентів (Новгород, Твер), а потім скинула і завоювала Золоту Орду [5]. Консолідація держави у росіян передувала формуванню нації, а почасті її заміняла, бо від мережі патримоніальних князівств відбувся перехід до мультинаціональної імперії. Натомість Україна звільнилася від ординської залежності на півтора століття раніше, а Білорусь взагалі її не знала, бо ці землі підпорядковували собі литовські князі, сприймаючи віру і мову слов'ян. Яскравий феномен Галицько-Волинської держави між Польщею, Угорщиною і Ордою можна до певної міри порівняти, наприклад, зі статусом феодалної Бургундії між Францією і Священною Римською імперією [6].

Галицька династія припинилася 1340 р., незабаром її землі було силоміць анексовано Короною Польською, а на Пониззі між Карпатами і Дністром виникло православне князівство

Молдова з мішаною слов'яно-волооською людністю. А коли в Кракові помер останній з П'ястів, поляки одружили його наступницю з литовським великим князем Ягайлом, і від Кревської персональної унії 1385 р. [7] простелився шлях до поступового окатоличення і колонізації. Це прискорила Люблинська злука Литви з Коронаю в Річ Посполиту 1569 р. з переданням південної Русі, себто України, під владу Польщі. Контрреформація репресіями і прекрасною освітою у єзуїтів придушила розквітлий за доби Ренесансу протестантизм (лютеранство міщан-німців, кальвінізм литовсько-руської аристократії, арианство, анабаптизм-социнанство). Після давнішніх невдач Берестейська унія 1596 р. стала спробою подолати схизму відновленням єдності руської Церкви з Римом на умовах збереження національного обряду і традицій.

Це все збіглося у часі й асоціювалося у свідомості з покріпаченням селян магнатами і шляхтою та національно-конфесійною дискримінацією, викликавши опозицію православних братств і збройний опір запорізького козацтва. Після Ягелонів у Варшаві панували елекційні королі з Франції, Семиграддя (Трансильванії), Швеції (династія Ваза), Саксонії, зрідка на троні опинялися поляки, але шляхетська сваволя паралізувала сейм і уряд. Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний, митрополит і реформатор освіти Петро Могила, київський воевода Адам Кисіль, інші чільні діячі марно домогалися рівноправності русинів-українців з поляками і литвинами задля зміцнення їх спільної вітчизни. Після кількох селянських повстань кризу XVII сторіччя радикально розв'язала Визвольна війна під проводом гетьмана Богдана Хмельницького, коли внаслідок перемог над коронним військом постав унікальний феномен козацької держави на українських теренах, вагомий суб'єкт міжнародних відносин і європейської політики.

На відміну від інших прикордонних спільнот (чеські ходи, російські козаки, балканські граничари тощо), українське козацтво знищило кріпачину і поширило свій самоврядний виборний устрій на більшість населення. Воно створило власну оригінальну адміністрацію, судочинство, військовість, мистецтво (архітектура, музика, живопис, поезія козацького бароко), концепцію історії. Автономний статус, а фактично самостійність України зафіксовано Зборовським і Білоцерківським договорами 1649 і 1651 рр., її широкі права підтверджено Переяславськими статтями 1654 р. і Гадяцьким трактатом 1659 р. [8]. Гетьманський уряд підтримував жваві дипломатичні стосунки, укладав угоди і обмінювався посольствами з Османською імперією і Кримським ханатом, Молдовою і Семиграддям, Швецією та іншими державами. Конституційний проект Пилипа Орлика 1710 р. передбачав гнучку взаємодію і збалансованість між законодавчою, виконавчою і судовою владою, її підконтрольність і відповідальність.

Проте внутрішні чвари і варварська брутальність самодержавства занепали самовизначення; Україну було переподілено між Московією, Варшавою та Стамбулом, а згодом між Санкт-Петербургом і Віднем. Росія відкинула турків і анексувала Південну Україну за мирними договорами в Кючук-Кайнарджі 1774 р. [9], Ясах 1791 р. і Кишиневі 1812 р. Козацьку автономію скасовано майже водночас з ліквідацією Кримського ханату і підпіями Речі Посполитої; царські репресії спіткали поляків, українців і татарів [10]. Епізодичні пошуки емігрантами підтримки за кордоном (в Стамбулі, Стокгольмі, Парижі, Берліні) не мали успіху. Аристократія колонізувалася або русифікувалася, ознаки самобутності придушувалися, і лише Весна Народів 1848 р. простелила шлях до культурної, освітньої, церковної, до певної міри і економічної самобутності в Австро-Угорщині. Натомість Російська імперія придушувала українську культуру і вважала всі прояви "мазепинства" інтригами австро-німецьких генеральних штабів.

Після революції 1905-1907 рр. національні рухи у Росії поживалися, але під час Першої світової війни їх було придушено, незважаючи на лоялізм політичних партій. Союз визволення України сформував корпус Українських січових стрільців у складі царсько-

королівських збройних сил Австро-Угорщини, аналог чехословацьким та іншим легіонам на боці Антанти. Попри протидію Петрограду, після лютневої революції 1917 р. виникла Українська Народна Республіка, що прагнула автономії в складі демократичної Росії й навіть демобілізувала майже мільйонне військо з пацифістських ілюзій. Після більшовицького перевороту в Петрограді Червона армія рушила на Київ, тоді Україна 22 січня 1918 р. проголосила незалежність, а 9 лютого уклала мирний договір з країнами Почвірного Союзу (Німеччина, Австро-Угорщина, Османська імперія, Болгарія) [11]. У німців Київ попросив захисту від більшовицької агресії, але ті підтримали в квітні створення монархічного гетьманату Павла Скоропадського.

Гетьманський режим почав налагоджувати адміністрацію, мережу закладів освіти і культури, цивілізовані дипломатичні стосунки з іншими державами, але консервативність аграрної політики і проросійський курс викликали опозицію. Восени повстанці повалили гетьманат і відновили республіку на чолі з Директорією в Києві, а у Львові після дезинтеграції Австро-Угорщини переворот 1 листопада започаткував Західноукраїнську Народну Республіку (ЗУНР). Після укладеного у Фастові договору вона Актом злуки 22 січня 1919 р. увійшла до УНР на засадах автономії, але Польща почала війну проти ЗУНР і до червня 1919 р. окупувала Східну Галичину. Це зірвало зв'язок з Чехословацькою, яка конкурувала з поляками і була зацікавлена в ресурсах України. Діячі Паризької конференції вважали Варшаву міцнішою опорою проти більшовизму, а Директорії не довіряли за її соціалістичну фразеологію. Тому Антанта і США з формальними застереженнями визнали цю польську анексію (остаточно 1923 р.).

Українська Народна Республіка загинула після трьох років боротьби під ударами Червоної армії; зсередини її стабільність розхитали селянська анархія і взаємна недовіра. Галицькі генерали йшли на компроміс з Білою гвардією, що була байдужою до цих колишніх австрійців, але воювала проти Директорії за відновлення Російської імперії. А головний отаман і керівник Директорії Симон Петлюра уклав у травні 1920 р. союз проти більшовиків з урядом Юзефа Пілсудського, що загарбав Західну Україну. Війна проти Радянської Росії точилася зі змінним успіхом і закінчилася компромісним Ризьким мирним договором у березні 1921 р.: Варшава втримала Волинь і Галичину, але припиняла підтримку незалежницьким прагненням Наддніпрянської України [12]. У другій Польській республіці так звані Східні Креси відігравали роль колонізованої периферії, а українська людність зазнавала дискримінації, хоча зберігала деякі обмежені права в шкільництві, кооперації, конфесійних та інших галузях.

Румунське королівство 1918 р. анексувало російську Бессарабію і Хотинський повіт, а незабаром герцогство Буковину зі складу Цислейтанії (австрійської частини габсбурзьких володінь), включно з українськими етнічними теренами [13]. Північний Захід історичних земель угорської Корони св.Іштвана після придушення радянської влади в Будапешті інкорпоровано до новоутвореної Чехословацької республіки; формальну підставу дав плебісцит між емігрантами-русинами в США про долю їх батьківщини. Утворення автономної Підкарпатської Русі санкціоновано мирними договорами держав Антанти з Австрією в Сен-Жермені 1919 р. і з Угорщиною в Тріаноні 1920 р. [14] Порівняно з напругою взаємин у Польщі й злиднями в Румунії, українці користалися з переваг демократії в Чехословащині, зберігали і розвивали самобутність [15]. Уряд Томаша Масарика надав моральну і матеріальну підтримку емігрантам у створенні інфраструктури українських навчальних закладів і установ культури.

Найтрагічніша доля спіткала українців у складі Радянського Союзу, де короткі періоди відносно ліберальної відлиги змінювалися смугами терору і відвертого геноциду щодо інтелігенції, селянства, всіх верств і категорій населення, навіть українських комуністів. Внаслідок штучних голодоморів, депортацій і репресій країна втратила до третини населення, була фізично

знекровлена і економічно виснажена. Проте західні демократії воліли на це заплітати очі, бо прагнули зіштовхнути Сталіна у двобої з Гітлером, а завдяки цьому покласти край більшовицькому і нацистському різновидом тоталітаризму. Президент Франклін Рузвельт визнав Радянський Союз у найхажливіший для України 1933 рік, а французи і чехи невдовзі уклали з Москвою військовий союз, та це не врятувало Європу. Після загибелі другої Чехословацької республіки 15 березня 1939 р. постала самостійна Карпатська Україна зі столицею в Хусті, але зі згоди фюрера її загарбав угорський диктатор Хорті, придушивши військом спробу опору [16].

Після змови більшовизму з нацизмом (пакт Рібентроп-Молотов) вермахт і Червона армія восени 1939 р. знищили Польщу, а після початку Другої світової війни Радянський Союз уклав з Німеччиною договір про дружбу і кордони. Влітку 1940 р. румунський уряд, втративши під ударами німців свою стару покровительку Францію, мусив на ультимативну вимогу Москви віддати Радянському Союзові Північну Буковину з її переважно українською людністю, а також Бессарабію. Україна придбала Чернівецьку область і південь Бессарабії, але втратила терени колишньої Молдавської автономії, що разом з новими радянськими придбаннями утворили союзну Молдавську республіку. Формально Кремль начебто здійснив соборність українських земель їх об'єднанням в одній державі, але насправді поширив на нові області колективізацію та інші перетворення, супроводжувані арештами, ув'язненням, висиланням, стратами потенційно опозиційних елементів. "Золотий вересень" обернувся злочиним і трагедією.

Не дивно, що коли Німеччина напала на СРСР, українці подеколи наївно вбачали в ній визволительку, адже і на Заході консерватори довго вважали якщо не Гітлера, то принаймні Муссоліні за елемент стабільності і порядку, а в окупованих країнах побутував колабораціонізм. Поступово запроваджений нацистами Новий порядок з розстрілами, концтаборами і голокостом витверезив з ілюзій. Мільйони людей воювали на фронтах Радянської армії, яка здобувала перемоги великою кров'ю, не рахуючись з втратами вояків і цивільної людності. Сотні тисяч українців встали до складу збройних сил США і Британської імперії, до лав антифашистського Опору в Європі. Чимало вояків нараховували загони партизанів, керівані державною безпекою з Москви, а з другого боку, добровольча дивізія "Галичина" на боці Німеччини. Проти комуністів і нацистів розгорнула збройну боротьбу Українська повстанська армія під проводом Організації українських націоналістів, і їх збройний Опір тривав до 50-х років.

Істотний внесок України до перемоги над фашизмом дав підставу наполягти 1945 р. на її окремому членстві поряд з Радянським Союзом і Білорусією в новоствореній Організації Об'єднаних Націй, де Кремлю потрібний був зайвий голос. У цьому контексті республіці було дозволено мати такі атрибути суверенітету, як власні дипломатія і навіть збройні сили, хоч військове міністерство в Києві існувало недовго і виконувало церемоніальні функції. Звичайно самостійність України в міжнародних організаціях була не більшою, ніж маріонеткових режимів у сателітних державах народної демократії, згодом членах Ради Економічної взаємодопомоги і Організації Варшавського Договору, де панував диктат Москви. Проте набутий при цьому практичний, технічний досвід виявився корисним, коли знадобилося формувати апарат Міністерства закордонних справ після незалежнення, а тривале приниження київської дипломатії всесоюзним центром мимоволі сприяло вихованню патріотизму кращих її представників.

Після війни економіку України відбудовано і зроблено підвалиною всесоюзного військово-промислового комплексу, а її терени перетворено на плацдарм вторгнень (проти революції 1956 р. в Угорщині та Празької Весни 1968 р.). Стратегічні міркування визначили включення Закарпаття до складу України за радянсько-чехословацьким договором 1945 р. [17]. Коли ж Росія виявилася не в змозозі відродити зруйноване депортацією татар господарство Криму,

то ініціювала передання півострова Україні 1954 р. за мотивами економічної доцільності [18]. Він завжди тяжів до українського гінтерлянду і постачався звідти, а татари після поневірянь під владою Росії боролися за автономію у складі України, бо становлять меншину на своїй батьківщині й розуміють нереальність повної незалежності. Петербург знищив державність Криму 1783 р., а Москва скасувала його автономію 1944 р., тоді як Київ відновив автономний статус 1990 р., хоча російські шовіністи прагнули узурпувати владу і провокували напругу на півострові.

Ресурси України було виснажено нерентабельним господарюванням, жупел боротьби проти буржуазного націоналізму паралізував культуру, а пропагандистське гасло пролетарського інтернаціоналізму лише маскувало інтервенції з метою поширити вплив комунізму від Куби і В'єтнаму до Анголи, Ефіопії, Афганістану. Догматична стагнація геронтократії завела до колапсу, а незграбна спроба Перебудови прискорила неминучий крах потворного мультинаціонального утвору, що виявився несумісним із політичним плюралізмом. Верховна Рада 16 липня 1990 р. декларувала суверенітет, а Актом незалежнення 24 серпня 1991 р. утворила нову державу Україну, і це формулювання заперечило фіктивну самостійність УРСР. Референдум 1 грудня більшістю понад 90% голосів підтвердив це рішення, а 7 грудня Біловезька угода Білорусі, України і Росії про Співдружність незалежних держав остаточно ліквідувала Радянський Союз "як суб'єкт міжнародного права і геополітичну реальність". [19]

Україна успадкувала важкий тягар: виснажену тривалим терором і винародовленням націю, деформовану диспропорціями галузеву структуру економіки, брак енергоносіїв, труднощі демілітаризації та конверсії, розбалансовані фінанси, катастрофічний стан навіколишнього середовища. Поряд з суб'єктивними помилками та іншими перешкодами, подолання цієї спадщини гальмує постімперський синдром агресивного іредентизму, що спорадично виявляється в поведінці великої східної сусідки, зокрема в популістських заявах російських комуністів і ультрапатріотів, які висувають зазіхання на терени України, блокують поділ Чорноморського флоту з береговими інфраструктурами [20], інспірують недовіру у взаєминах. Київ лояльно виконав добровільне зобов'язання позбутися ядерної зброї, а здійснення декларованого ним наміру набути позаблоковий і нейтральний статус гальмується присутністю в акваторії і на українській території іноземних (російських) збройних сил з невизначеним статусом.

Україна не відмовляється від збереження і розвитку білатеральних економічних і гуманітарних зв'язків з країнами-членами Співдружності незалежних держав, але її життєві інтереси не можуть обмежуватися пострадянською Євразією. Забезпечення паливом і сировиною вимагає постійних контактів з Близьким Сходом, досвід запровадження технологій привертає увагу до індустріальних держав Далекого Сходу і Південної Азії. Відродження освіти і культури має врахувати надбання української діаспори на Заході й надати допомогу занедбаній і упослідженій діаспорі на Сході. Україна не має амбіцій великої військової держави, але в ній є достатній інтелектуальний потенціал для того, щоб підтримувати належний рівень стосунків з усіма провідними світовими силами. Вона не включатиметься в збройні інтервенції під егідою Росії чи якоїсь іншої держави, але цілком здатна і готова брати конструктивну участь у гуманітарних програмах і миротворчих зусиллях Об'єднаних Націй.

Зацікавлена у збалансованих взаєминах з усіма сусідами, Україна послідовно ухилиється від будь-яких спроб утворити наднаціональні органи у Співдружності незалежних держав і не вбачає принципової різниці між стосунками з близьким довкіллям за периметром національних кордонів. З-поміж напрямків її зовнішньої політики дедалі зростає пріоритетна роль Східно-Центральної Європи, себто групи співрозмірних за своїми параметрами країн між Німеччиною і Росією, Балтикою і Балканами. Їх зближує етнолінгвістична структура, культура і ментальність, конфесійна історія, приналежність до спільних державних утворень

(Річ Посполита, Австро-Угорщина, Російська і Османська імперії, Радянський Союз і лімітрофи, соціалістична співдружність). На відміну від глобальних аспірацій росіян і німців, які належать відповідно до Єврозії або Заходу, ці нації поза своїм регіоном можуть мати хіба що загальногуманітарні та економічні, але в жодному разі не геополітичні чи стратегічні інтереси.

Найбільша держава і найчисельніша нація цілої Східно-Центральної Європи, Україна навіть після виходу з кризи перехідної доби не зможе і не прагнути відігравати роль регіонального гегемона, бо задля власних інтересів зацікавлена в якомога стабільнішій ситуації. Її законодавство з охорони людських прав, статусу етнічних і конфесійних меншин відповідає міжнародним стандартам і здобуло визнання експертів. Незважаючи на важку кризу, держава морально заохочує і фінансово підтримує грецькі, польські, російські, угорські, інші навчальні заклади, установи і осередки культури, спеціальні різномовні програми на радіо і телебаченні. Українці надто довго були дискримінованою верствою, і молода держава прагне уникнути будь-якого міжетнічного чи міжконфесійного конфлікту, а навпаки, сприяє взаємному порозумінню. (Натомість офіційна Росія на словах нібито толерує самобутність меншин, але матеріально не допомагає їм, а прояви расизму, антисемітизму, ксенофобії залишає безкарними).

Важливий об'єкт європейської геополітики, Україна перетворилася на активний чинник міжнародних відносин і відіграватиме конструктивнішу роль у зміцненні безпеки і співробітництва з метою здійснення комплексу реформ на шляху від посттоталітарного режиму і сучасної кризи до демократії, базованій на ринковій економіці, політичному плюралізмі та повазі до прав людини. Її національні інтереси збігаються в цьому з пріоритетами світового співтовариства нині й надалі.

Література

1. "Ще не вмерла України ні слава, ні воля"... Текст: П.Чубинський, перше вид. 1863 р. Мелодія: М.Вербицький, ноти вид. 1885 р. Цікаво, що цей загальновизнаний національний гімн подібно до "Молитви" М.Лисенка ("Боже великий єдиний, Русь-Україну храни...") і навіть до радянського гімну республіки ("Цвіти, Україно, Прекрасно і вільно, в Радянським Союзі ти щастя знайшла...") підкреслює ідею свободи, а не могутності.
2. Енциклопедія українознавства. Словникова частина, Ред: В.Кубійович. Перевидання в Україні. — Львів: Наукове товариство імені Т.Шевченка. 1993. Т.4. с.1392.
3. Плутати Русь з Росією так дивно, як і німецьку Франконію з Францією або західну, східну і південну Саксонію з Весексом, Есексом і Сасексом. Москва не відмовилась від концепції *Translatio*, що виводить генеалогію петербурзької державності від київської, косянтинопольської й навіть давньоримської, хоча логічніше поряд з безперечним впливом Візантії й Руси згадати звичай Золотої Орди. Архаїчна інтерпретація стимулює ідеї месіанізму і експансіонізму, православного чи комуністичного.
4. Велике князівство і царство Московське наприкінці XV, а особливо від XVI ст. претендувало на роль Третього Риму. Гербом Російської імперії був чорний двоголовий орел. Нині символіка Російської Федерації віддає перевагу золотому (візантійському) орлові, а військово-морський флот має андріївський прапор (київська легенда про Андрія Первозваного). Мелодію "Боже царя храни" змінили Інтернаціонал, а потім новий гімн ("Союзом незламним республіки вільні навік згуртувала велика Русь").
5. Після цього великий князь Іван почав напівофіційно вживати царський титул; раніше своїм царем (себто цісарем, сюзереном) Москва вважала Великого хана

Орди (згадаймо епос про татарського царя).

6. Після анексії українських земель Габсбурги могли вважати формальним претекстом для обґрунтування своїх прав на штучно створене в межах Цислейтанії "Королівство Галиції та Лодомерії" те, що середньовічна Галицько-Волинська держава мала династичні зв'язки з Угорщиною.
7. Енциклопедія українознавства.-Т.3.-С.1167.
8. Там же.-Т.1.-С.135, 333; Т.2.-С.764.
9. Там же.-Т.4.-С.1248.
10. За першим поділом 1772 р. українські терени Галичини потрапили під владу Габсбургів, за другим поділом 1793 р. майже ціле Правобережжя Дніпра одержали Романови. Цісарці також анексували Буковину 1774 р.
11. Енциклопедія українознавства.-Т.1.-С.117-118; Берестейський мир. Спомини та матеріали.- Упорядкування і вступ: Т.Кедрин.- Львів.-1928; Der Friedensvertrag mit der Ukraine.- Herausgegeben von Busemann.-Berlin.-1918; Borchak E. La paix ukrainienne de Brest-Litovsk.- Extrait de "Monde Slave" -Paris.-1939.
12. Дипломатический словарь в трех томах.-М.:Изд-во полит. литературы.- 1971-73,- Т.3.-С.51-52; Документи внешней политики СССР.-Т.III.-Москва:Госполитиздат.- 1959.-С.618-642. Ризький мир з Польщею формально уклали делегації Радянської Росії і України, хоч остання звичайно не відігравала самостійної ролі на службі Москви.
13. Кордуба М. Переворот на Буковині// Літературно-науковий вісник, X-XII,-Львів.- 1923; Піддубний Г. Буковина, її минуле і сучасне.-Харків.- 1928.
14. Дипломатический словарь.-Т.3.-С.139-141, 479-480; Трианонский мирный договор.- Ред.:Ю.Ключников.-М.:1926; De Martens.Nouveau recueil general de Traites, 3-e serie.- Par H.Triepel.-T.XI.-P.691; T.XII.-P.423.
15. Кондратович І. Історія Підкарпатської Русі.- Ужгород.- 1930; Martel R. La Ruthenie subcarpatique.- Paris.- 1935.
16. Борщак І.Карпатська Україна в міжнародній грі.- Львів.- 1938; Карпатська Україна в боротьбі. Збірник.-Відень.-1939; Sthephan A.From Carpatho-Ruthenia to Carpatho-Ukraine.- New York.-1954.
17. Внешняя политика Советского Союза в период Отечественной войны.-Т.III.- М.: 1947.- С.308-312; Marcus V.L'incorporation de l'Ukraine subcarpatique a l'Ukraine sovietique 1944-1945.Luven.-1956.
18. Енциклопедія українознавства.- Т.3.- С.1178-80; Дубровський В. Україна і Крим-Женева.-1946; Надинський Н. Очерки по истории Крыма.- Симферополь.-1951. Перехід Криму з-під юрисдикції Росії до України відбувся відповідно до чинного тоді законодавства без будь-яких умов і застережень. Відтоді Севастополь має поряд з Києвом статус міста центрального підпорядкування владі України.
19. Троє сигнатаріїв репрезентували держави-засновниці СРСР (четвертою співзасновницею вважалася Закавказька Федерація, що вже не існувала) і отже скористалися зі свого легального права анулювати Договір і Декларацію 1922 р. Співдружність була покинана запобігти ексцесам і конфліктам під час перехідного періоду до суверенної державності.
20. Участь України у створенні військово-морських сил Радянського Союзу набагато перевершувала питому вагу Чорноморського флоту в сукупному їх потенціалі, і цей застарілий флот у замкненій акваторії не становить стратегічної цінності. Ціла демагогія навколо Севастополя покликана дестабілізувати внутрішнє становище в Україні й підірвати її суверенітет.

2. УКРАЇНА ТА ЄВРОПЕЙСЬКА БЕЗПЕКА

Розглядаючи проблему пошуку Україною шляхів до Європи, ми маємо дати відповідь на питання: що зможе забезпечити більш ефективну політику безпеки — інтеграція в рамках Європи чи регіоналізація? Процеси прагнення до загальноєвропейської структури безпеки та інтенсивна регіоналізація відбуваються паралельно. Втім, необхідно з'ясувати принаймні такі питання: а) які з регіональних процесів не суперечать загальноєвропейському процесові? б) які з них заважають створенню ефективної системи загальноєвропейської безпеки? в) чи зможуть загальноєвропейські інститути впоратися із негативними подіями (руйнівними конфліктами) в регіонах, що треба змінити аби отримати якщо не підвищення рівня безпеки, то принаймні запобігти його зниженню у майбутньому? г) яку роль відіграватиме Україна в масштабах регіону та в політичних рішеннях щодо загальноєвропейських проблем?

Швидка перебудова європейського ландшафту викликана появою у Європі країн, що прагнуть до участі у Європейському Союзі та НАТО. Щоправда, сьогодні перспективи розвитку мультирегіональної Європи більш реалістичні (навіть через різні шляхи, якими та чи інша країна зможе стати повноправним учасником згаданих організацій). Східна частина континенту поділяється на три регіони:

1. Центральна Європа, де зміни відбуваються швидше, ніж в інших областях. Західні країни, зокрема Німеччина, явно зацікавлені у допомозі процесу змін в цьому регіоні.

2. Південно-Східна Європа, де ситуація на Балканах залишається складною і непевною, загрожуючи стабільності та європейській безпеці.

3. Центрально-Східна Європа як цілковито новий геополітичний простір, що з'явився внаслідок дезинтеграції Радянського Союзу та появи ряду нових незалежних європейських країн, таких як Литва, Латвія, Естонія, Білорусь та Україна [1]. Всі країни першого та третього регіонів, в якості незалежних держав або республік, були учасниками організації Варшавського договору (ОВД) та РЕВ (Ради економічної взаємодопомоги), яка до того ж включала Болгарію та Румунію. Сьогодні деякі з них намагаються перебудувати регіональні стосунки. Чехословаччина (зараз Чеська республіка та Словаччина), Угорщина і Польща проголосили себе "Вишеградською трійкою" (зараз "Вишеградська четвірка"). Ці країни демонструють готовність до встановлення двосторонніх стосунків з Україною, хоча й досі без будь-яких проявів бажання запросити цю державу до участі в майбутній "Вишеградській п'ятірці" [2]. Всі вони прагнуть до участі в НАТО та ЄС, вважаючи, що Україна не є сьогодні навіть кандидатом другої та третьої черги на вступ до цих європейських структур.

Поступово нове розуміння Центрально-Східної Європи як цілісної групи націй між Росією та Німеччиною, Балтійським морем та Балканами опановує думками інтелектуалів та політиків. Це не виключає подальшого розвитку традиційних зв'язків у Східній чи Центральній Європі (наприклад, російсько-українських або польсько-німецьких). Навпаки, відновлення гнучкої Центрально-Східної Європи виключає можливість виникнення нового санітарного кордону чи залізної завіси, тобто лінії військово-політичної конфронтації.

На 1994 рік держави Балтії досягли певного рівня політичного та економічного досвіду. Разом вони починають приділяти дедалі більшу увагу іншим народам Східної Європи. Документальним свідченням зростаючої уваги Балтійських держав до ролі України в гарантуванні політичної стабільності в Центрально-Східній Європі була заява трьох президентів Балтійських держав, опублікована 25 березня 1994 року та комюніке трьох голів урядів від 13 червня 1994 р. Останній документ говорить, що стабільний розвиток України має першочергове значення для стабільності в Європі. Україна також, без сумнівів,

зацікавлена у співробітництві з державами Балтії. Цей інтерес викликаний як зовнішньополітичними, так і економічними міркуваннями.

Ідея широкомасштабного союзу пост-соціалістичних народів у Центрально-Східній Європі часто обговорювалася. Різноманітні пропозиції щодо співробітництва базуються на загальній ідеї "Мітельєвропи", так само як і припущення, що союз малих та середніх пост-соціалістичних країн може бути помітною силою у міжнародній системі, такою, що могла б протистояти відродженню експансіоністських тенденцій в Росії та сприяла б інтеграції країн-членів союзу в Європі. Україна часто розглядається як потенційний центр альянсу такого типу.

Україна не може бути великою державою, але вона є найбільшою країною Центрально-Східної Європи і, таким чином, несе відповідальність за підтримку регіонального миру та стабільності, в яких дуже зацікавлена. Проголосивши своє бажання дотримуватися політики неприєднання до військових блоків, Україна розглядала її як найкращий спосіб уникнути повторного підкорення Росією. Київ погодився на ядерне роззброєння, а Москва і Вашингтон надали Україні гарантії безпеки. Однак, не слід мати ілюзії, що цей нейтралітет матиме пасивний характер. Україна просто не може залишатися байдужою до гострих проблем і конфліктів сучасності.

Для того, щоб зрозуміти найвірогідніший шлях еволюції українського нейтралітету, слід приділити увагу не стільки швейцарському, скільки шведському варіанту. Протягом майже двох століть уряд цього скандинавського королівства послідовно уникав участі у формальних союзах і блоках. В той же час шведська політика спрямована на підтримку ліберальних тенденцій, захист прав людини та жертв політичних переслідувань. Стокгольм стверджує свій оборонний потенціал, бере участь у миротворчих акціях ООН у різних частинах світу. Ніхто не може звинуватити шведську політику ХХ століття в мілітаризмі, проте завжди було зрозуміло, що в разі небезпеки Стокгольм, не вагаючись, візьме бік Заходу.

Україна воліє залишитися нейтральною. Проте Київ має брати до уваги, що Росія не може й не бажає надавати їй ефективну економічну та фінансову допомогу у подоланні сучасної кризи. З іншого боку, депутати Державної Думи та визначні московські політики усіх політичних кольорів постійно висуюють територіальні претензії до України і навіть ставлять під сумнів її право на державний суверенітет та незалежність. Тим часом західні держави (так само, як і деякі з азійських країн) є потенційними інвесторами для України. Північноатлантичний альянс — ефективна сила, здатна підтримати систему колективної безпеки в Європі, тоді як нові країни — претенденти на членство в НАТО (Польща, Угорщина, Чеська республіка та ін.) є природними партнерами в економічних та культурних стосунках на шляху до реінтеграції європейської цивілізації.

Існує декілька пропозицій щодо союзів та об'єднань держав Центрально-Східної Європи: Балто-чорноморський союз або вісь, Зона стабільності й безпеки в Центрально-Східній Європі, НАТО-2 тощо. Фактично висунуто досить широкий спектр ідей — від економічного співробітництва до оборонного альянсу. Проте більшість цих пропозицій чітко не сформульовані, ні сфера їх дій, ані можливі механізми реалізації не мають чіткого окреслення [3].

З точки зору Балтійських держав, Україна є їхнім природним союзником у пошуках безпеки й територіальної цілісності, хоча, звичайно, географічно вона знаходиться на периферії Балтійського регіону. В цьому відношенні членство України в СНД не є перешкодою, оскільки вона не є учасником військово-політичних структур (Ташкентського договору про колективну безпеку, підписаного у травні 1992 р. тощо). Військовий потенціал України на рівні звичайних збройних сил настільки істотний, що може відігравати роль стримуючого фактора щодо сусідніх держав [4]. Олексаї Арбатова стверджував, що квота Росії, встановлена Договором про звичайні озброєння в Європі, дозволяє останній мати збройні сили, що в два рази перевищують сили України та вдвічі більше, ніж показники Чеської республіки,

Словаччини, Польщі й Угорщини разом [5]. Це є резонною підставою для об'єднання зусиль народів Вишеградської групи та України, аби таким чином досягти рівності з Росією. Країни, що зацікавлені у стримуючому потенціалі України, повинні знайти можливості (в рамках програми "Партнерство заради миру" та додаткових програм) сприяти модернізації Збройних Сил України та закласти основу, яка забезпечила б можливість ВПК України постачати їм усе необхідне.

У першому та третьому згаданих геополітичних регіонах як історичні обставини, так і спроби зробити територіальні спори предметом політичної гри можуть ускладнити стосунки України з деякими з її сусідів у майбутньому. Хоча, за певних обставин, Польща може стати основою системи регіональної безпеки. Створення об'єднаного польсько-українського батальйону є наочним прикладом існуючих можливостей співробітництва.

Найважливішою особою у сфері політики безпеки в адміністрації Президента Леоніда Кучми є Володимир Горбулін, секретар Ради національної безпеки та оборони. Горбулін — прихильник орієнтації України на інтеграцію в систему Центрально-Східноєвропейського співробітництва. Він вважає, що гіпотетично Україна може обрати одну з п'яти наведених нижче моделей:

1. Приєднання до Ташкентського договору країн СНД про колективну безпеку.
2. Приєднання до НАТО та ЗЄС.
3. Участь у загальноєвропейській системі безпеки, коли вона буде створена.
4. Укладення договору, що гарантуватиме суверенітет, незалежність і територіальну цілісність України, подібного до Державного договору про відродження незалежної демократичної Австрії (1955).

5. Створення окремої організації регіональної безпеки в Центрально-Східній Європі, за участю країн "сірої зони" (як її окреслив Біл Клінтон).

Перші три моделі реалізувати практично неможливо. Приєднання до Ташкентського договору суперечить чинному законодавству України, так само, як і приєднання до НАТО, хоча в одному з своїх виступів Президент України заявив, що майбутнє держави не обов'язково повинно бути позаблоковим. Загальноєвропейська структура безпеки існує сьогодні лише в багатій уяві.

Таким чином, залишається розглянути дві останні альтернативи. Проте підписання договору за австрійською моделлю хоча і забезпечило б можливість заповнення "вакууму безпеки", може уповільнити політичну і економічну інтеграцію України в європейські структури.

Щодо останньої альтернативи, план створення регіональної "сірої зони" варто розглянути: наприклад, пропозицію Польщі про НАТО-2 або українську пропозицію щодо Центрально-Європейської зони стабільності та безпеки. На думку Горбуліна, центрально-європейське співробітництво у найбільш широкому сенсі могло б стати кроком до процесу загальноєвропейської уніфікації [6]. З цієї точки зору, центрально-європейська ініціатива є характерною моделлю майбутнього співробітництва за будь-якого перебігу подій. Звичайно, якщо це усвідомить політичне керівництво країн регіону.

Однією з засад зовнішньої політики України є те, що в світлі її геополітичного становища, історичного досвіду, культурних традицій, багатих природних ресурсів і потужного економічного, наукового, технічного та інтелектуального потенціалу Україна може і повинна стати впливовою державою в регіоні, здатною відігравати значущу роль у забезпеченні політичної та економічної стабільності в Європі. Декому це твердження може здаватися ілюзією, враховуючи напружену ситуацію в соціальному, економічному й політичному житті України. Але Україна насправді вже є визнаним фактором у європейських стосунках, і важко говорити про безпеку в Європі, не враховуючи ролі та місця України в європейському геополітичному просторі.

Хоча Україна не є претендентом на членство в ЄС та НАТО, для Заходу проблема її незалежності є життєво важливою, як свідчать автори широко розповсюдженої дослідницької

публікації корпорації РЕНД про проблеми розширення НАТО [7]. Майбутня орієнтація України стане головним фактором, що впливатиме на баланс сил у Центрально-Східній Європі.

Серед сценаріїв майбутнього України можна виділити такі: а) Україна, що дотримується "фінського варіанту", прозахідної орієнтації, політично і економічно стабільна, проте нейтральна у військовому відношенні, займаючи стосовно Росії позицію, аналогічну позиції Фінляндії щодо СРСР часів "холодної війни"; б) Україна, що дедалі більше орієнтує економіку на Росію, зберігаючи нейтралітет ("легка" Україна); в) Україна, східні області якої приєдналися до Росії, в той час як західні залишилися незалежними; г) Україна, яка у політичному і економічному відношенні реінтегрувалася з Росією ("важка" Україна).

Захід воліє бачити Україну "фінського зразка", тобто політично й економічно стабільну, з прозахідною орієнтацією, але нейтральну у військовому відношенні. Найгіршим варіантом, з точки зору Заходу, була б повна реінтеграція України з Росією та СНД. Сьогоднішнє становище держави може бути скоріш за все визначене як "легка Україна". Київ прагне встановити тісніші економічні зв'язки з Москвою, але відмовився приєднатися до структур колективної безпеки СНД.

Постають питання: чи не призведе економічна реорієнтація Києва на Москву врешті решт до подальшої військової інтеграції та чи не загострить розширення НАТО проблем безпеки України? Хоча економічні зв'язки між Україною та Росією цілком виправдані, її військова переорієнтація може зруйнувати баланс сил в Центрально-Східній Європі. Таким чином, політика Заходу має зосередитися на зміцненні незалежності України та запобіганні військової інтеграції Києва у СНД. Незважаючи на те, що "фінський варіант" розглядається НАТО як ідеальна альтернатива для України, цей сценарій маловірогідний без істотного збільшення політичної та економічної підтримки з боку Заходу.

Майбутня оборонна орієнтація України справить вирішальний вплив на процес розширення НАТО. Україна відіграє роль політичного буфера для країн Центрально-Східної Європи. Для НАТО Україна є додатковим стратегічним простором на випадок нової загрози з боку Росії. Якби Україна була примушена до стратегічної реінтеграції з Росією, це істотно змінило б усі параметри оборонного планування НАТО. Характер оборонної орієнтації України визначатиметься гарантіями, що їх надає НАТО своїм новим членам у Центрально-Східній Європі. Якщо Україна стане стабільною нейтральною державою, оборонні завдання розширеного НАТО значно полегшаться. Коли ж вона реінтегрується з Росією в економічному і політичному відношенні, даючи російським збройним силам можливість доступу до українських територій, близьких до польського кордону, НАТО доведеться зайняти більш рішучу позицію, можливо, навіть розгорнути збройні формування в Центрально-Східній Європі.

Після розширення НАТО Україна як позаблокова держава опиниться в ролі буфера між двома блоками — Ташкентським договором і НАТО. Це непокоїть Україну. Розширення НАТО може призвести до введення нової "стіни" та поставити Україну у дуже складне становище. З іншого боку, — вважає міністр закордонних справ України Геннадій Удовенко, — "ніхто не має права "вето" на вступ будь-якої країни до НАТО: це справа тієї країни і НАТО. Тут ми в принципі належимо до, якщо можна так сказати, еволюціоністів, тобто ми за поступовий розгляд цього питання, щоб за цей час Україна, ставши на ноги економічно, була більш спроможною захищати свої національні інтереси" [8]. "Україна вітає відкритість Північноатлантичного альянсу для співробітництва і партнерства з новими демократіями на Сході Європи, — підкреслив Г. Удовенко, — ми віримо, що активна участь у програмі "Партнерство заради миру" могла б відігравати важливу роль і в еволюційному процесі можливого розширення НАТО. Водночас вбачаємо у цьому ще одне підтвердження можливостей самої НАТО до трансформації у більш широку Євро-Атлантичну організацію безпеки" [9].

Ці два процеси — розширення НАТО та його трансформація — мали б відбуватися

одночасно. Розширення НАТО повинно враховувати національні інтереси у сфері безпеки усіх європейських країн, особливо України. Після опублікування досліджень про розширення НАТО у вересні 1995 р. з'явилися нові проблеми. Одна з них стосується розгортання іноземних збройних сил і навіть ядерної зброї на території держав, що граничать з Україною. Україна стала першою країною в світі, яка добровільно погодилася позбутися ядерної зброї та приєдналася до ДНЯЗ. Лідери держав Західної та Східної Європи запевнили, що немає потреби розміщувати ядерну зброю на території нових країн-членів НАТО. Ці запевнення виглядають символічними, оскільки не треба багато часу для того, щоб перемістити тактичні ядерні ракети на схід за певних обставин. Приймаючи рішення про знищення третього в світі ядерного арсеналу і, таким чином, досягнення без'ядерного статусу, Україна сподівалася, що світове співтовариство усвідомлюватиме важливість цього кроку для забезпечення оборонних інтересів усіх країн.

Україна є активним учасником програми НАТО "Партнерство заради миру" (ПЗМ). У Програмі Індивідуального Партнерства (ПІП), ухваленій 1 червня 1995 року, НАТО і Україна погодилися співпрацювати в усіх 19 сферах діяльності, передбачених ПЗМ. Це, зокрема, стосується співробітництва у галузі готовності до надзвичайних ситуацій та кризового реагування. Україна надає важливого значення консультаціям в рамках ПЗМ. Розвивається практичне військове співробітництво між Україною, країнами-членами НАТО та іншими активними учасниками програми ПЗМ.

Україна робить істотні внески в діяльність РПАС, вона взяла участь у низці навчань в рамках ПЗМ з літа 1994 та призначила представника до Центру координації партнерства та офіцера з питань зв'язку до штаб-квартири НАТО в Брюсселі.

НАТО і Україна домовилися зміцнювати стосунки, що свідчить про вагу та зростаючу роль України в європейській безпеці. Ці кроки, зокрема, полягають у консультаціях між НАТО і Україною на різноманітних рівнях, в т.ч. за схемою "16+1" з таких питань:

- архітектура європейської безпеки та інші політичні проблеми й питання у сфері безпеки;
- співробітництво у галузі запобігання конфліктів та кризового реагування;
- операції з підтримки миру, гуманітарні та інші подібні дії;
- ядерна безпека;
- нерозповсюдження зброї масового знищення;
- роззброєння та контроль озброєнь;
- розгортання інформаційної діяльності НАТО в Україні у співпраці з українським урядом тощо [10].

Однак, враховуючи рівень гарантій безпеки, що їх надають Україні НАТО, ОБСЄ та інші (чи скоріш відсутність цих гарантій), Україна має зосередитися на забезпеченні та підтримці боєздатності власних Збройних Сил. Шведський експерт з питань безпеки Ян Правітс абсолютно правий, стверджуючи, що "суверенна держава повинна мати звичайні збройні сили, необхідні для захисту кордонів та в разі потреби для підтримки внутрішнього правопорядку" [11]. Він подає такий перелік елементів системи колективної безпеки в Європі:

- виробництво озброєнь в Європі повинно обслуговувати узгоджену кількість збройних сил (Україна повинна отримати справедливую квоту в торгівлі зброєю та військово-технічними послугами — О.П.);
- необхідність розробляти і удосконалювати структури ООН та ОБСЄ з підтримки миру (участь України в цих операціях добре відома);
- можливе встановлення "режиму управління океаном" з метою забезпечення колективної безпеки на морі, в т.ч. Чорному та Балтійському морях;
- активне обговорення на відповідних форумах економічних, екологічних та інших загроз безпеці держав.

Відповідно до урядових документів та рішень Верховної Ради, військова загроза Україні займає не вище 4 або 5 місця серед головних загроз національній безпеці. З іншого боку, для європейців Чорнобильська АЕС являє собою джерело екологічної загрози у загальноєвропейському масштабі. Президент України Леонід Кучма вирішив закрити станцію до 2000 року. За даними МАГАТЕ, цей процес проходить у три етапи: нульовий (або підготовчий) етап (п'ять років для побудови підприємства з переробки ядерних відходів, сховищ для них та відпрацьованого ядерного палива, забезпечення постачання енергії тощо), перший етап (п'ять років для переробки відходів та побудови сховищ) та другий етап (від п'яти до десяти років для розробки технологічного обладнання, споруд тощо). Таким чином, процес закриття Чорнобильської АЕС займе 15-20 років. Для того, щоб розвантажити реактори, в першу чергу, необхідно збудувати сховище для палива, по-друге, побудувати завод для переробки ядерних відходів, що накопичилися в процесі експлуатації, лише після цього повинно розпочатись закриття станції. Після закриття станція перетвориться з виробника енергії на її споживача. Проектування та побудова об'єктів обслуговування цього комплексу потребує значних коштів. Закриваючи Чорнобильську станцію, Україна не лише втрачає виробника енергії (близько 7% від усього виробництва) — джерело прибутків, але й отримує невідгінний для національної економіки об'єкт. Україна дотримується такої позиції: в умовах незбалансованої економіки та енергетичної кризи наша держава не в змозі вирішити цю проблему без допомоги та розраховує на відповідну підтримку країн "великої сімки", Європейського Союзу, міжнародних організацій та фінансових інститутів, не в формі кредитів, які видаються під певні відсотки, а у формі грантів.

20 грудня 1995 року міністр захисту довкілля та ядерної безпеки України Юрій Костенко та заступник прем'єр-міністра Канади, міністр з питань довкілля Шейла Копс підписали в Оттаві меморандум про взаєморозуміння між урядом України, урядами країн "великої сімки" та Європейською Комісією щодо закриття Чорнобильської АЕС [12]. В міжнародному співробітництві щодо цієї справи спостерігається певний прогрес, але він розвивається надто повільно.

Політична незалежність України є позитивним фактором, завдяки якому геополітична ситуація в Європі значно покращується, набуває стабільності та збалансованості. Зміцнення української держави не пов'язане з виникненням загрози для будь-якої країни. Основним напрямком української політики в найближчі десятиріччя є інтеграція України в європейське та світове співтовариство. Шлях до Європи є домінуючим для України, але протистояння імперським силам Росії триватиме. Враховуючи це, необхідно створити стратегічну систему противаг, механізмів захисту, які б рівною мірою протистояли явній чи прихованій свідомій чи несвідомій агресивній поведінці проімперських сил Росії в різних сферах зовнішньополітичного, військово-політичного, економічного та культурного життя. Протидія цим силам з боку України фактично не тільки захистить її від примусового відродження колишньої залежності, а й сприятиме самій демократичній Росії.

Щодо регіональної характеристики України, вона є дуже специфічною, а це зумовлює необхідність врахування її при створенні військових механізмів самозабезпечення національної безпеки. Водночас, як одна з європейських країн, Україна має неспецифічні риси, притаманні будь-якій європейській державі. Істотна різниця полягає в неінтегрованості України в економічні системи та структури колективної безпеки. Політика держави спрямована на усунення цього нелогічного відокремлення.

Поверхові висновки щодо домінуючих настроїв всередині українського суспільства та політичних подій зазвичай ґрунтуються на думці русифікованих представників колишньої радянської номенклатури. Треба брати до уваги настрої прозахідно орієнтованої молоді та бізнесменів. Криза перехідного періоду до ринкової економіки супроводжується зубожінням та безробіттям, що активно використовує неокомуністична та проросійська пропаганда.

Сьогодні Київ все ще знаходиться на перехресті між двома альтернативами: або самовбивче сповзання до неіснування, або поступове просування на Захід та абсолютно логічне повернення на своє традиційне місце у Центрально-Східній Європі. З кожним роком остання альтернатива стає дедалі більш реальною, особливо за активної підтримки Сполучених Штатів і НАТО. Багато залежить сьогодні від бажання та здатності Заходу розіграти всі карти у Центрально-Східній Європі (в тому числі й українську) та як слід використати можливості України.

Звичайно, можливості наближення до Заходу все ще дуже обмежені з добре відомих об'єктивних причин. Закликом Заходу до співробітництва часто притаманний декларативний характер. Отже, розраховувати на власні сили та одночасно просуватися до створення системи колективної безпеки, із врахуванням міжнародних військово-політичних, економічних, гуманітарних та інших договірних зобов'язань, виглядає більш виправданим.

Визначивши неучасть у військових блоках як один з принципів своєї зовнішньої політики, Україна не порушує питання про приєднання до будь-якого військово-політичного союзу. Але Україна залишає за собою право приєднання до будь-якої військово-політичної структури, яка розвивається в напрямку входження до нової загальноєвропейської системи безпеки. Позаблоковий статус України не є перешкодою щодо її широкомасштабної участі у програмах та механізмах багатостороннього співробітництва в Європі, спрямованого на зміцнення стабільності та безпеки в регіоні, а також у майбутній загальноєвропейській системі безпеки. Пропозиція розглядати ОБСЄ як реального наявного кандидата на роль основи системи європейської безпеки є плідною. Шляхи трансформації інститутів ОБСЄ у структури реалізації політичних рішень повинні бути ретельно розглянуті на міжнародному рівні. Це не означає будь-яких обмежень щодо позитивного впливу НАТО/ЗЕС на безпеку в Європі.

Сьогодні нейтралітет України надзвичайно важливий для стабільності й безпеки в Європі. Досягти його зміцнення можна за умов активної підтримки з боку Заходу, що включає політичні рішення (гарантії нейтрального статусу в разі виникнення конфлікту тощо), розвиток співробітництва у рамках ПЗМ та додаткових структур, що забезпечують умови для реформування Збройних Сил, ВПК України, торгівлі зброєю та військово-технічними послугами.

Розширення НАТО не підірве балансу сил в Європі, якщо воно проходитиме поступово, створюючи систему багатовимірної взаємозалежності країн Центрально-Східної Європи, в т.ч. України.

Україна надає великої ваги участі у сучасному розвитку європейської безпеки, намагаючись поглибити та урізноманітнити свої зв'язки з іншими європейськими державами та інститутами у сфері безпеки [13].

Це співпадає з основними принципами зовнішньої політики України:

- зовнішня політика має бути послідовною і передбачуваною;
- Україна розбудовує стосунки з іншими державами на основі збалансованості, взаємоповаги, рівноправ'я, взаємної вигоди та невтручання у внутрішні справи;
- Україна підтримує принцип неподільності міжнародного миру та міжнародної безпеки, у своїй зовнішній політиці вона дотримується ідеї "безпеки для себе шляхом безпеки для кожного";
- Україна не має територіальних претензій до сусідніх країн і не визнає жодних територіальних претензій до себе;
- у своїх діях Україна керується законом і визнає пріоритет міжнародного права.

Універсальний характер цих принципів дає змогу здійснювати зовнішню політику, враховуючи, що прагматизм міжнародної діяльності України стосується захисту і забезпечення її національних інтересів, встановлення умотивованого балансу політичних та економічних відносин зі Сходом, Заходом, а також в інших напрямках.

Література:

1. See: S.Holovaty. "Foreign Policy of Ukraine and the Question of Economic and Military Integration in the East". Ukraine and Integration in the East. Economic, Military and Military-Industrial Relations. Ed. by Lena Jonson. — Stockholm. 1995. pp.12-13.
2. Деякі експерти вважають, що вже розпочалися зміни у напрямку активного залучення України до процесів інтеграції у Центрально-Східній Європі. Інші дотримуються точки зору, згідно з якою такі зміни можливі тільки у майбутньому у разі підвищення агресивності Росії.
3. D.Bleiere "Ukraine's Integration with Central and Eastern Europe: The Potential for Regional Cooperation". — In: Ibid. pp.82-83.
4. See: O.Potekhin, I.Oldberd. "Military-Industrial Cooperation". — In: Ukraine and Integration in the East. pp.69-79.
5. A.Arbatov. "The Future of European Security: Split or Unity?" In: Visions of European Security — focal point Sweden and Northern Europe. — Stockholm. 1996. p.243.
6. В.Горбулін. "Наші цілі та шанси". — Політика і час. 1996. №1. с.8.
7. See: Survival. — Vol.37. №1. Spring 1995. pp.7-33.
8. Г.Удовенко. "Напрямки української дипломатії". — Політика і час. 1995. №10. с.5.
9. Г.Удовенко. "Зовнішня політика України: реальність та перспективи". — Політика і час. 1996. №1. с.10.
10. Спільна заява України і НАТО. — Політика і час. 1995. №10. с.83-84.
11. J.Prawitz. "Non-Nuclear and Common Security". — In: Common Security in Northern Europe after the Cold War — the Baltic Sea region and the Barents Sea region. — Stockholm. 1994. pp.105-107.
12. В.Хар, П.Шмарін. "У сфері прийняття рішень". — Політика і час. 1996. №1. с.11.
13. Див. Г.Удовенко. "Зовнішня політика України: реальність та перспективи.". — Політика і час. 1996. №1. с.11.

3. ВІДНОСИНИ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА РОСІЄЮ

В українсько-російських стосунках, можливо, більш очевидним, ніж у відносинах між іншими народами, є суттєве протиріччя між їх духовною, культурною та побутовою близькістю і постійними політичними непорозуміннями. Перша є результатом спільного походження українців і росіян та історичного партнерства, що сягає корінням Київської Русі. Останні є наслідком справедливого прагнення будь-якої нації підтримувати свою духовну, культурну та релігійну самобутність.

В історичному контексті, розпад СРСР та поява нових незалежних держав поклали край багатовіковій традиції приєднання Росією територій (мирним шляхом чи за допомогою збройних сил), яке стало характерною рисою російської національної історії. Цій експансіоністській тенденції не завадила навіть така подія, як жовтнева революція 1917 року в Росії. Революція лише замінила інтеграційну ідею комуністичною, знайшла відображення в новому тоталітарному колективізмі. Комуністична ідея, в свою чергу, зазнала впливу російських експансіоністських традицій. Це надихнуло агресивну експансіоністську стратегію по відношенню до навколишнього світу.

Для того, щоб розуміти особливості українського національного менталітету, треба враховувати історичні умови його формування, включаючи багатовіковий розвиток в межах польсько-литовської співдружності та Австро-Угорської монархії, державницькі традиції яких були набагато ліберальнішими порівняно з Російською імперією та Радянським Союзом. Більш того, на відміну від самої Росії та Білорусі, деякі українські регіони у міжвоєнний період належали до Польщі Юзефа Пілсудського, Чехословаччини Томаса Машарика та до Румунського королівства.

Ми далекі від перебільшення демократичності цих режимів (за винятком Чехословаччини), але вся Західна Україна лишилася осторонь від найстрашнішої хвилі так званого Великого терору з його голодомором та згубними депортаціями за більшовицького режиму в 1930-х роках. Тут не був винищений прошарок приватних власників та інтелектуалів. В цьому відношенні доля України може бути порівняна з долею Естонії, Латвії та Литви з їхніми прозахідними урядами міжвоєнного періоду. Водночас вона істотно відрізняється від Росії та Білорусі, оскільки вони не мали територій за межами Радянського Союзу протягом найбільш тяжкого періоду безжалісної та жорстокої більшовицької диктатури.

Поразка комуністичної ідеології та розпад СРСР тимчасово відвернули увагу від шкоди, якої завдав російський експансіонізм. Проте з плином часу, коли економічна криза охопила нову Росію, та через відсутність досягнень та загальноприйнятих національних ідей, виникла потреба переоцінити нещодавнє минуле. Вона супроводжувалася появою в Росії патріотичних рухів та зміцненням імперіалістичних настроїв у діяльності інших політичних сил.

Демократичні сили Росії, які розуміють, що СРСР розпався з об'єктивних причин та мають позитивну точку зору щодо розвитку нової Росії, є дуже незначними та неоднорідними. Тому немає підстав говорити про неможливість великодержавницького відродження в Росії. Звичайно, це призвело б до протидії з боку не тільки нових незалежних держав, але й більшості розвинутих країн.

В минулому Україні є лише декілька періодів національної державності: середньовічна Русь, Галицько-Волинське князівство (XI-XIV ст.), козацька автономія (XVII-XVIII ст.) та недовговічна республіка (1918-1921), що впала під поєднаними ударами військової інтервенції та громадянської війни в країні. Але Росія взагалі не мала національної державності, перескочивши у пізньому середньовіччі з конгломерату феодальних князівств до мультинаціонального Московського царства — попередника Російської імперії та Радянського Союзу.

Ми маємо на увазі не звичайне поліетнічне суспільство будь-якої європейської країни в традиційному розумінні, а структуру, яка містить або навіть складається з багатьох більш-менш добре сформованих національних (та територіальних) одиниць з їх мовами, переконаннями та способом життя під централізованим управлінням Москви (чи Санкт-Петербурга). В результаті російський народ звик ідентифікувати себе не в національних, а в суто імперських трансконтинентальних вимірах. Не викликає подиву те, що багато росіян розглядають дезинтеграцію Радянського Союзу як власну трагедію. Ці заборони в ментальності колишньої правлячої нації мають більш глибоке коріння, ніж це було у колишньому німецькому Рейху чи в Австро-Угорщині. За таких обставин сама ідея існування Росії незалежно від інших союзних республік не може бути надто популярною серед росіян на відміну від решти пострадянських народів.

До того ж, імперська величність та влада Росії завжди ґрунтувалася на потенціалі розвинутих, але периферійних територій, таких як Україна та балтійські землі, оскільки її власний гіперленд становлять холодні сибірські пустелі. Досить симптоматичним є той факт, що кожний етнічний росіянин воліє називати московський регіон "Центральною Росією" (і насправді так вважає), що підсвідомо передбачає глобальну або принаймні європейську експансію, спрямовану на збалансування далекого Сходу на узбережжі Тихого Океану та гіпотетичного далекого Заходу, можливо, десь на узбережжі Атлантики.

Не менш важливим є те, що як комуністична, так і антикомуністична еліти Росії виховувалися під час "холодної війни" та самоізоляції Радянського Союзу від Заходу за "залізною завісою". Тому вони вимірюють архаїчними категоріями історичних прав та священних кордонів будь-яку стратегічну позицію, підозрюючи змови та інтриги скрізь за межами власного укріпленого табору під місіонерським прапором православ'я, комунізму та панславизму. На відміну від Німеччини та Японії в Другій світовій війні, західні союзники не змогли окупувати її не окупували свого супротивника після перемоги в "холодній війні" й не примушували його йти демократичним шляхом.

Щодо України, вона виявилася не менш невдячною, ніж Балтика, проігнорувавши всі заклики до слов'янської єдності, але пам'ятаючи втрату щонайменше третини свого населення через радянські чистки та інші заходи на шляху до комуністичного раю. З кожним роком Захід отримує дедалі більше можливостей збагнути дуже просту річ: без геополітичного потенціалу України неможлива ефективна експансія російського імперіалізму. В той же час, як неокомуністи, так і ультрапатріоти в Москві стають дедалі більш знервованими, оскільки без військової сили та постійної загрози міжнародному миру вони не здатні увітати своє політичне майбутнє в Росії.

Хоча українсько-російський договір 1990 року начебто позначив зміну у стосунках двох сусідів, після розпаду СРСР навіть провідні російські демократи вважали ідею незалежності України або скоріш Росії без України важкосприйнятливою.

В Росії жодна система духовно-моральних орієнтацій ще не замінила колишніх дискредитованих ідеалів та цінностей Радянського Союзу, в тому числі й гордість від належності до супердержави.

Низка проблем породила напругу та конфлікти між Росією та Україною: борги за активи колишнього СРСР, розподіл його власності за кордоном та Чорноморського флоту (ЧФ); суперечки між Україною та однією з її складових — Кримом, який належав до Російської Федерації до 1954 року; контакти між мешканцями прикордонних районів, транспортні проблеми і т.ін. Цивілізоване вирішення цих складних проблем неможливе без рівноправного співробітництва.

Фактично Кримський півострів завжди мав з Україною тісні економічні, культурні та політичні зв'язки. Однак, після насильницької тотальної депортації автохтонного населення на підставі сфабрикованого звинувачення в колабораціонізмі з нацистами під час Другої

світової війни, регіон перебував в занепаді. Єдиним способом врятування його економіки була передача півострова Україні, що й було зроблено 1954 року з ініціативи уряду Російської Федерації на суто практичних підставах з метою відродження промисловості та сільського господарства завдяки українській сировині, постачанню води та енергії, а також трудовим ресурсам.

Щоправда, в Криму поступово сформувалася значна агресивна проімперська меншість з численних комуністичних функціонерів та офіцерів Радянської Армії у відставці, які оселилися там зі своїми родинами. За моральної та фінансової підтримки найбільш консервативних сил Москви вони контролювали ключові посади в місцевій адміністрації. Наприкінці радянської ери, коли комуністичне керівництво намагалось контролювати та уповільнити зростання самостійницьких тенденцій в Україні та інших союзних республіках, Москва спробувала використати сепаратизм всередині цих республік (наприклад, в регіонах, де переважають росіяни). Тоді ж було формально проголошено відновлення Кримської автономії (скасованої Москвою в 1944 році після насильницької депортації татар до Азії), хоча російські поселенці знов усунули корінне населення від будь-якої участі в управлінні.

Більш того, органи місцевої влади агресивно перешкоджали поверненню татар. Кримські татари є другим автохтонним народом України (вони не мають історичної батьківщини за її межами), але зараз вони становлять лише одну десяту частину населення півострова, отже було б безглуздо мріяти про нову національну незалежність або політичні зв'язки з Туреччиною (попри спільне етнологічне, релігійне та культурне минуле). Зважаючи на свій надзвичайно тяжкий життєвий досвід під владою Росії, який коштував їм незліченних втрат, татари вбачають найкращий вихід у відновленні та збереженні реальної автономії в межах України.

Суперечка навколо розподілу Чорноморського флоту з його головною морською базою в Севастополі є лише приводом до втручання у внутрішні справи України, провокування внутрішньої напруги. З 1954 р. місто Севастополь, як і весь півострів, вважалося українським (попри спільне етнологічне, релігійне та культурне минуле). Зважаючи на свій надзвичайно тяжкий життєвий досвід під владою Росії, який коштував їм незліченних втрат, татари вбачають найкращий вихід у відновленні та збереженні реальної автономії в межах України.

Суперечка навколо розподілу Чорноморського флоту з його головною морською базою в Севастополі є лише приводом до втручання у внутрішні справи України, провокування внутрішньої напруги. З 1954 р. місто Севастополь, як і весь півострів, вважалося українським (попри спільне етнологічне, релігійне та культурне минуле). Зважаючи на свій надзвичайно тяжкий життєвий досвід під владою Росії, який коштував їм незліченних втрат, татари вбачають найкращий вихід у відновленні та збереженні реальної автономії в межах України.

Найагресивніша антиукраїнська пропаганда провокує емоційну напруженість в Росії шляхом розмірковувань навколо героїчного минулого Севастополя та його ролі в історії. Як місто російської військової слави (хоча й захоплене ворогами під час облоги 1854-55 та 1941-42 рр.), він має значення, прирівняне до колишньої російської морської бази Порт-Артур в Китаї (захоплено японцями в 1905 р.). З іншого боку, існує набагато більше підстав вважати Берлін місцем великої російської перемоги 1945 року, та що з того? Непорушність державних кордонів є одним з загальновизнаних принципів сучасного міжнародного права.

Україна проголосила свій намір набути й дотримуватися без'ядерного та нейтрального статусу, нова Конституція виключає будь яку постійну присутність збройних сил іншої держави на її національній території (або в акваторії). Щоправда, аби не загострити двосторонніх стосунків, Київ воліє погодитися на тимчасове використання (оренду) Росією деяких баз, навіть у Севастополі, протягом обмеженого часу і на конкретних умовах. Тим часом можна було б побудувати альтернативну морську базу в російському місті на узбережжі Чорного моря (наприклад, в Новоросійську), звичайно, якщо в цьому виникне потреба.

Неокомуністична пропаганда намагається деморалізувати громадську думку в Києві та Москві, заявляючи про небезпеку переважання сил НАТО (особливо турецьких) в чорноморському регіоні після остаточного виведення російського флоту з Севастополя. Однак, треба брати до уваги те, що жодна держава — член НАТО не загрожує національній безпеці та територіальній цілісності України. Навпаки, Росія відкрито висуває територіальні претензії до України (в рішеннях парламенту та виступах провідних російських урядовців).

Москва наполягає на передачі їй Севастополя та виведенні українських військово-морських сил звідти. Якщо це рішення буде ухвалено, місто та весь Крим можуть бути рано

чи пізно приєднані Росією та невідворотно відіграватимуть руйнівну роль по відношенню до України, подібно до тієї, що її відігравали Гданськ (Данциг) та Східна Прусія по відношенню до Польщі напередодні Другої світової війни. За часів Веймарської республіки Німеччина не претендувала на Данциг, але згодом нацисти порушили питання територіального сполучення зі Східною Прусією і розпочали світову війну. Не можна виключати подібних претензій встановлення територіального сполучення з Севастополем, гіпотетично контрольованим Росією, через весь Крим, аби відновити панування над Україною, за умов приходу екстремістських сил до влади в Москві. (Деякі спостерігачі та аналітики порівнюють сучасну ситуацію в Росії з колишньою Веймарською Німеччиною). В цьому випадку з'явиться серйозна загроза національній безпеці з боку країни з численними ракетними установками...

Велика кількість російськомовних громадян мешкає в Севастополі та інших містах України, так само, як багато українців мешкають в Росії — на Кубані та в інших прикордонних районах. Росіяни в Україні мають підтримувані і фінансовані державою школи, засоби масової інформації та інші шляхи збереження їх етнічної самобутності, тоді як української культурної інфраструктури в Росії не існує. Влада в Москві проголосила чисто платонічну толерантність до подібних ініціатив без будь-яких натяків на практичну підтримку. Це нагадує ситуацію в Австро-Угорщині після її дезинтеграції. Нормалізація ситуації є питанням часу, але не слід недооцінювати небезпеки ірредентистських настроїв.

Багато факторів ускладнюють процес переходу до рівноправного співробітництва між Україною та Росією, в тому числі відсутність або неадекватність розвитку національних інститутів; надмірна інтеграція економік України та Росії, особливо у сфері енергоресурсів; недостатнє усвідомлення великою частиною населення України національної державності та наявність комплексу "молодшої сестри"; труднощі Заходу з оформленням політики економічної інтеграції щодо України, надання ним переваги Росії у стосунках з СНД.

Головною перешкодою на шляху встановлення рівноправних стосунків між Україною та Росією є позиція самої Російської Федерації. Велика частка населення РФ розглядає Україну як органічну частину Росії. Тісні зв'язки між слов'янськими народами сприяють подібним ідеям. Після того, як вгамувалась ейфорія перемоги над спробою путчу в серпні 1991 р., багато росіян почали відчувати, що розпад СРСР являє собою велику втрату. Створення незалежної Російської Федерації вони вважали політично абсурдним.

Незважаючи на численні провали економічних реформ в РФ, її міське населення має вищий рівень життя порівняно з населенням України. Це призвело до певної деморалізації серед соціальних груп України, які голосували за незалежність, сподіваючись, що економіка їхньої країни швидко процвітатиме.

З іншого боку, контрасти між рівнем життя у Москві та російським селом значно глибші від контрастів між Києвом та рештою України. В більш етнічно та політично однорідній Україні не виникають національно-сепаратистські тенденції, як це ми бачимо у випадку з Російською Федерацією з її численними автономними та іншими одиницями.

Крім об'єктивних факторів, стосунки України і Росії зазнали впливу факторів суб'єктивних. Вони визначаються становищем еліт в цих країнах. Російська еліта є однорідною з точки зору її відношення до стосунків з Україною.

Щодо політичної еліти України, вона складається з двох груп: перша — це номенклатура або экс-комуністична бюрократія, друга, сформована з більш чи менш активних опонентів колишнього порядку, репрезентує старих прихильників національної державності. З точки зору відносин з Росією, українську еліту також можна поділити за територіальним критерієм. Якщо проросійські настрої більш характерні для східних та південних українських керівників, то прозахідні настрої більш притаманні західноукраїнським політикам.

Така сама різниця простежується між проросійськими симпатіями старшого покоління і погано освічених осіб, з одного боку, та молодих і освічених українців, які більш орієнтовані

на вестернізацію своєї країни, з іншого.

Останнім за порядком, проте не за значенням є політичний антагонізм між російськомовними комуністами та соціалістами (фактично криптокомуністами) з одного боку та поліетнічними, але переважно українськими демократами, націоналістами та іншими правими партіями — з іншого боку. Тоді як ліві відкрито й агресивно закликають до відновлення Радянського Союзу, їх прозахідні опоненти зберігають намір проводити політику реформ в напрямку приватизації, ринкової економіки, політичного плюралізму та захисту прав людини.

Досить значним є феномен президента Леоніда Кучми. Він був обраний не лише на хвилі поширеного незадоволення рівнем життя, але й завдяки своїм поглядам на стосунки з Російською Федерацією. Йому симпатизували росіяни та російськомовне населення України. Він отримав найбільшу підтримку у східному та південному регіонах та програв Леоніду Кравчуку у західних регіонах.

Велика частка населення Росії чекала (а багато українців побоювалися) від нового президента кроків до прискорення реінтеграції України з Російською Федерацією. Однак цього не сталося. Було прийнято стратегію взаємовигідного партнерства. Певна частина російської громадськості цим розчарована.

Як будь-який нормальний президент суверенної держави (за винятком Лукашенка на чолі Білорусі, який прагне позбавити власну країну незалежності), пан Кучма зацікавлений у зміцненні економічних та політичних засад незалежності України. Чорнобильська трагедія та його власний досвід керування найбільшим радянським військовим заводом переконали Президента в тому, що не існує альтернативи такому шляхові національного розвитку, оскільки це питання не процвітання або зuboжіння, а фізичного виживання України, яка опинилася перед загрозою зникнення з карти Європи. Можна знайти лише одне об'єктивне пояснення цього феномену: ідея державності вкоринилася у свідомості більшості народу України і особливо політичної еліти. Україна отримала нову можливість зміцнити свій незалежний статус.

Істотну роль у стосунках між Росією та Україною відіграють міжнародні фактори. Після 1993 р. стала помітною зростаюча увага США до України, відмова від абсолютизації американо-російських стосунків. Однак відносини з цією великою східною державою залишатимуться пріоритетними для Заходу. Це обумовлено місцем Росії у світі, її потенціалом та ядерною зброєю. Навряд чи США та західно-європейські країни вживатимуть граничних заходів для стримання геополітичного апетиту Росії в СНД. Ситуація може докорінно змінитися лише в разі інтенсифікації агресії РФ в напрямку Заходу.

Водночас із цим, розвиток відносин між Україною та західними державами і НАТО може бути використаний, за певних обставин, для посилення тиску на РФ з метою впливу на її геополітичні амбіції. Усвідомлення цього спричиняє політику настороженості у правлячих колах Росії.

Всередині громадської думки України були чутні побоювання бути покинутими Заходом, який може заплатити Україною Росії за її згоду на прийняття до НАТО Польщі, Угорщини та Чеської Республіки. Подекуди це порівнюють із Мюнхенською угодою та принесенням в жертву Чехословаччині з метою запобігти світовій війні, що насправді лише стимулювало нацистську агресію. З іншого боку, політичні експерти в Україні висловлюють обережний оптимізм щодо позиції провідних світових держав, насамперед, "Великої сімки" по відношенню до України. Їхні погляди ґрунтуються на реальних перспективах розвитку в різноманітних напрямках.

Повторне втягнення України на російську орбіту неодмінно надихнуло б мілітаристів у Москві та збільшило б небезпеку безнадійного екстремістського тероризму у країні з ядерними установками. З іншого боку, пасивний нейтралітет такої великої країни, яка є буфером між Росією та рештою Європи, може розглядатися лише як тимчасове вирішення проблеми.

Виглядає більш вірогідним те, що економічний та військовий шантаж з боку Росії неодмінно підштовхуватиме Україну до дедалі тісніших стосунків із державами — членами НАТО. Можна бути впевненими, що така політика є популярною і знайде підтримку громадськості України.

Можна очікувати, що така еволюція влаштуватиме інші народи Центрально-Східної Європи, оскільки їх безпека залежить безпосередньо від статусу України та її стабільності. Більш того, цілком ймовірно, що це впливатиме на внутрішній демократичний розвиток Росії та сприятиме нормалізації її стосунків із Заходом, оскільки неокомуністи та мілітаристи не мають шансів на успіх без контролю над Україною. Відновивши свої ліберальні та демократичні традиції, найчисленніша нація Центрально-Східної Європи зможе не тільки врівноважити реваншистські сили, а й дати їм відсіч. Єдиним шляхом для України є співробітництво з Заходом. Хоча, з плином часу, не слід виключати можливість навіть найнепередбачуваніших кроків.

Імперські та авторитарні тенденції в зовнішній політиці Росії набули загрозливого розмаху. Деякі спеціалісти вважають, що НАТО робить помилку, проводячи розширення на Схід без згоди Росії.

14 вересня 1995 р. указом президента Росії Бориса Єльцина була впроваджена низка вказівок щодо стратегії РФ по відношенню до держав — членів СНД, обов'язкових для відповідних російських міністерств. Аналізуючи цей документ у листі до Президента Леоніда Кучми міністр закордонних справ України Геннадій Удовенко писав, що на його думку, Росія не збирається будувати стосунки з державами — членами СНД "у відповідності до міжнародного права... тобто на основі поваги до їх територіальної цілісності, суверенітету та невтручання у внутрішні справи... Політична та економічна стабільність країн СНД є цінною для Росії лише тоді, коли вони проводять дружню політику щодо неї. Суб'єктивне розцінювання політики як "недружньої" або такої, що "порушує" права росіян, може стати приводом для дій з боку Росії, які можуть призвести до непередбачуваних наслідків... Економічна інтеграція, необхідність якої проголошена в документі, означає розмивання суверенітету держав — членів СНД, підпорядкування їх діяльності інтересам Росії та відновлення централізованої супердержави".

Москва посилюється на проблему розподілу колишнього радянського Чорноморського флоту (ЧФ) чи скоріш проблему статусу Севастополя та інших російських військових баз в Криму як на головну перешкоду підписанню повномасштабного договору про дружбу та співробітництво між Російською Федерацією та Україною (з цієї ж причини президент Єльцин досі не відвідав Київ).

Протиріччя:

Російський варіант: штаб російського ЧФ — у Севастополі, штаб українських ВМС — у поселенні Донузлав. Інфраструктура флоту у Севастополі відходить до російського ЧФ. В Криму зберігається присутність контингентів берегової охорони та авіації під командуванням російського ЧФ.

Український варіант: штаб та база російського ЧФ — у Севастополі. Проте Україна не погодилася перевести штаб своїх ВМС у Донузлав. Власність російського ЧФ у Севастополі має бути скорочена до не більш ніж 62% від існуючого рівня. Україна також запропонувала дозволити Росії орендувати 71 з 118 військових об'єктів ЧФ.

Як громадська думка, так і офіційні політики в Києві мають єдину позицію, відповідно до якої Севастополь є звичайним українським містом і таким чином не може виступати об'єктом міжнародних переговорів. Цю точку зору поділяють всі провідні експерти та уряди в Європі та в усьому світі.

В Криму було створено російську партію за етнолінгвістичним принципом (згадаймо німецьку судетську партію в Чехословаччині в 1930-ті роки), але спроба сепаратистів зміцнити її вплив шляхом встановлення президентського управління автономією зазнала провалу.

Екстремістські групи в обох країнах використовували загострення в українсько-російських стосунках для власної пропаганди, єдина різниця полягала в тому, що український націоналізм мав захисний характер, тоді як російський відкидав будь-яке право Києва на самоідентифікацію та державність. С.Бабурін, один з найбільш впливових російських парламентаріїв, свого часу відкрито заявив послу України в Москві, що возз'єднання є єдиною можливою альтернативою війні між двома державами.

Уряд Росії дійшов консенсусу щодо подій в Україні, які могли б зашкодити інтересам Росії. Москва не бажає мати справу з сильною Україною, особливо якщо остання буде достатньо стабільною та багатою, аби звернутися до Заходу у пошуках економічних та стратегічних союзів.

Москва не може дозволити прозахідної орієнтації України. Усвідомлюючи, що Захід може використати Україну як противагу Росії у регіоні, російські політики намагатимуться показати Заходу, що Росія не підтримуватиме діяльності Заходу поза певними рамками у її "близькому зарубіжжі".

Розкол України був би небажаним. Відокремлення проросійськи орієнтованої Східної України, що є неприбутковою з точки зору економіки, підірвало б економічну стабільність Росії та спустошило б її ресурси. Вплив східних регіонів на Київ також на користь Росії. Промисловці Східної України зацікавлені у продовженні тісних відносин між Києвом та Москвою. Зростаючий вплив промисловців та адміністраторів "центристських" компаній в обох столицях змінює політичну ефективність цієї економічної залежності. Отже, Крим та Східну Україну в Москві вважають непотрібними Росії, якщо вони не залишатимуться українськими територіями.

Московські "націонал-прагматики" бажали б бачити Україну регіоналізованою, економічно слабкою, але політично незалежною державою, яка покладає свої стратегічні та економічні надії на Росію.

Невдовзі після проголошення незалежності України у 1991 році, прес-секретар президента Єльцина та мер Москви вимагали приєднання Центрально-Східної України до Росії. Мер Санкт-Петербурга заявив, що Україну треба обмежити кордонами козацької держави, які існували на середину XVII сторіччя. (Дуже смішно, якщо вживати такий підхід до Росії, вона мала б втратити Санкт-Петербург, як і великі території в Сибіру та на далекому Сході). Згодом заяви державних діячів Росії стали набагато скромнішими, хоча вони й досі далекі від повного визнання суверенних прав України на рівність та незалежний розвиток.

Однією з найбільш поширених серед московських шовіністичних політиків ідей є використання протиріч між русифікованим Сходом (в першу чергу, "червоним" Донбасом) та націоналістичним (або патріотичним) Заходом України, особливо Галичиною. З їх точки зору, оптимальним вирішенням проблеми могло б бути позбавлення західної (колишньої австрійської, угорської, румунської, польської) України та "возз'єднання" решти країни. Однак ця альтернатива виявилася утопічною, найбільш далекоглядні діячі не менш зацікавлені в утриманні контролю над економікою України, ніж їх опоненти у збереженні символів національної державності.

Зараз комуністи небезпечні, але коли кризи вщухнуть, вони приречені на маргіналізацію або зникнення як антинаціональна маріонеткова група. Переважно російськомовний Південь України дуже добре усвідомлює, що будь-який приморський регіон має бути тісно пов'язаний з центром країни. Національна економіка потребує постачання сировини, сучасних технологій та іноземних інвестицій, розвитку торговельних відносин з провідними індустріальними державами та ринками у Центральній Європі, Середземномор'ї та за океаном.

Київ бажає брати активну участь у миротворчих акціях ООН, але українська громадська думка опирається втягненню держави у інтервенції в рамках колишнього СРСР під проводом Москви. Жодна соціальна група України не підтримуватиме імперських амбіцій Росії щодо

Таджикистану, Чечні, Курильських островів тощо. Україна дотримується думки, що Співдружність незалежних держав, перш за все, повинна сприяти розвитку двостороннього економічного та гуманітарного співробітництва між її членами. Водночас співпраця повинна бути збалансована розвитком більш тісних зв'язків із Заходом (в т.ч. державами НАТО та Центральної Європи). СНД ніколи не стане державою, отже вона не повинна мати спільних кордонів та об'єднаних збройних сил.

Україна бажає, щоб її східний сусід перетворився з агресивної супердержави на звичайну мирну країну, а політичні еліти в Москві усвідомили вигідність чесного та плідного співіснування (а також співпраці), яке сприятиме стабільності та добробуту Росії.

4. ФІНАНСОВА І ТЕХНІЧНА ДОПОМОГА УКРАЇНІ

Україна використовує у досить відчутних і зростаючих обсягах міжнародну фінансову та технічну допомогу з боку провідних країн Заходу та міжнародних організацій. За задумом, це мало б значно полегшити і прискорити процеси ринкових перетворень за рахунок концентрації ресурсів в критично важливих для економіки місцях, забезпечити внутрішню та зовнішню рівновагу в складних умовах перехідного періоду, надати відповідні технічні знання, необхідні для підвищення ринкової конкурентоспроможності та досвід управління в умовах ринкового господарства.

Потенційні потреби економіки України у зовнішніх ресурсах — величезні. Так, за розрахунками уряду України, тільки першочергові потреби країни в іноземних інвестиціях перевищують \$40 млрд., потреба в іноземних кредитах становить близько \$8 млрд.

З початку проведення курсу на радикальні ринкові перетворення обсяг іноземних кредитів, наданих Україні, суттєво збільшився. Так, по відкритих кредитних лініях за міждержавними і міжурядовими угодами країн Заходу у 1994 році їх обсяг склав 367 млн. дол., а загальний обсяг допомоги від міжнародних фінансових організацій — \$472,6 млн.; в 1995 р. зазначені показники становили відповідно \$207 млн. та \$1746,3 млн., включаючи в останню цифру кредитування з боку ЄС (див. табл.). В цілому в 1995 р., за даними платіжного балансу України, середньострокові та довгострокові кредити забезпечили залучення до економіки понад \$4,5 млрд., при цьому нетто-вливання (з врахуванням сплати по зовнішніх боргах) склали майже \$3,7 млрд. Ці цифри виглядають досить відчутними, якщо взяти до уваги, що економіка України залишається малопривабливою для приватних інвесторів: обсяг прямих іноземних інвестицій в Україну склав, за даними того ж платіжного балансу, лише \$196 млн., а за даними Міністерства економіки України — близько \$250 млн..

Фінансова допомога Україні в 1995 р. (млн. дол. США)

Види фінансової допомоги	Сума	Питома вага (%)
"Stand-by" від МВФ	822,0	18,29
STF від МВФ	380,0	8,46
Реабілітаційна позика від Світового банку	398,1	8,86
Інституційна позика від Світового банку	1,5	0,03
Реструктуризація боргів з Росією	2531,0	56,32
Кредити від ЄБРР	34,7	0,77
Кредит від Європейського союзу	110,0	2,45
Грант від Канади	10,0	0,22
Міждержавні кредитні лінії	207,0	4,61
Всього	4494,3	100,00

Джерело: дані Міністерства економіки України

Росія в 1995 році надала більше половини (56,3%) від загальної суми фінансової допомоги Україні. Це пов'язано з досягненням угоди про реструктуризацію, тобто відстрочення виплати боргів України Росії на 12 років. Але у зв'язку з значно більш жорстким підходом Росії до надання Україні нових кредитів, роль Росії як основного кредитора України вже в 1996 р. почала зменшуватися, а роль країн Заходу та міжнародних організацій — зростати.

Разом з тим Україна обговорює з Росією питання про можливість реструктуризації своїх боргів щодо неї на умовах, наближених до умов реструктуризації російських боргів

стосовно Паризького та Лондонського клубів країн-кредиторів, тобто терміном на 25 років. Якщо тут буде досягнуто угоди, а це є досить проблематичним, зважаючи на загальний клімат у відносинах між цими державами, що склався останнім часом, то згадана тенденція до відносного зменшення ролі Росії як кредитора України могла б бути суттєво зкорегованою.

Кредити міжнародних організацій

Протягом 1994-1995 рр. Україна повністю отримала кошти кредиту STF від МВФ (\$742 млн.), реабілітаційної позики Світового банку (близько \$500 млн.), в 1995 р. — три транші кредиту Stand-by від МВФ на суму \$801 млн. Україна продовжує отримувати кошти за Інституційною позикою СБ (\$27 млн.).

Головним спрямуванням кредитів міжнародних організацій до останнього часу було забезпечення стабілізації національної валюти України, внутрішньої і зовнішньої рівноваги економіки, включаючи оплату критичного імпорту. Так, ці кошти були використані на часткове покриття закупівлі паливно-енергетичних ресурсів, включаючи аджерне паливо.

За всієї важливості такого використання зовнішнього фінансування слід визнати, що його довгострокова ефективність дуже низька. Причиною цього є наявність в економіці України цілої низки стійких структурних диспропорцій, які унеможливають досягнення тривалої макроекономічної стабілізації. Саме тому традиційна для міжнародних фінансових інституцій модель "спочатку макроекономічна стабілізація — потім структурні реформи" в умовах України спрацювала відверто погано.

Більш того, надання фінансової допомоги йде за досить дивним принципом: "спочатку ви самі маєте довести ефективність ваших зусиль щодо стабілізації і реформування економіки, а потім — ми надамо вам допомогу". А оскільки досягнення стабілізації через глибокі структурні диспропорції в умовах України — справа нелегка, то і допомога часто затримується. Найбільш яскраво такий підхід виявляється з боку МВФ, який в 1996 р. значно затримав виділення коштів за схемою Stand-by. Крім того, Україні, незважаючи на тривалі переговори, досі так і не надано коштів для стабілізаційного фонду в обсязі \$1,5 млрд., що мав би використовуватися для підтримки гривні.

Схоже, що недоліки такого підходу хоча б частково почали визнавати і в самих організаціях-донорах. Принаймні, вже в 1996 р. відчутним стало зміщення акцентів на питання більш довгострокові, пов'язані із структурними реформами. Так, МВФ, ще не закінчивши надання допомоги за схемою Stand-by (загалом за цією схемою на початок лютого 1997 р. надано вісім траншів в розмірі \$770,6 млн., незабаром має надійти і дев'ятий обсягом в \$90 млн.), вступив в переговори з Україною щодо надання коштів за трирічною програмою фінансування — EFF або "Механізм розширеного фінансування". Ця програма обсягом приблизно \$2,5 млрд., з яких 1 млрд. дол. може надійти вже в 1997 р., за своїм задумом, спрямована саме на вирішення довготривалих структурних проблем.

В 1994-1996 рр. Україна отримала від ЄС 236 млн. дол., а всього з 1991 р. від різних установ ЄС — приблизно 1,6 млрд. дол. фінансових ресурсів і різного роду допомоги. При цьому нещодавно наданий ЄС кредит в сумі \$260 млн. (ЕКУ 200 млн.) призначений не тільки для забезпечення платіжного балансу, зміцнення резервної позиції, але й для підтримки структурної перебудови.

Проте основну роль у питаннях структурної перебудови має відігравати Світовий банк. Загальний обсяг допомоги від СБ на здійснення ряду великих секторальних проектів вже сьогодні оцінюється в суму близько \$1,5 млрд. (проекти в галузі створення і модернізації інфраструктури, охорони здоров'я та довкілля, енергетики, житлового будівництва, підтримки розвитку приватного підприємництва тощо).

Однією з найскладніших проблем для України є радикальне реформування на рівні

підприємств. Високий ступінь інерційності на цьому рівні значно гальмує загальний процес реформування економіки. Тому позитивним є рішення Ради директорів Світового банку про надання Україні позики у розмірі \$310 млн. на розвиток підприємств. Позика використовуватиметься з метою підтримки балансу платежів та реструктуризації і підтримки підприємств у післяприватизаційний період.

28.09.1995 р. підписано угоди по інвестиційних проектах в галузях навініництва — \$31 млн., реабілітації гідроелектростанцій — \$115 млн. Так, за допомогою СБ та Європейського банку реконструкції і розвитку (ЄБРР) розпочато реалізацію проектів реконструкції Дарницької ТЕЦ і Дніпровського каскаду ГЕС з впровадженням сучасних технологій і обладнання.

У другій половині 1996 р. прийнято цілий ряд рішень, зокрема про позику у розмірі більш як \$300 млн. на реформування енергетичного сектора та на реструктуризацію вугільного сектора на суму \$300 млн. За кредитною схемою на реформування АПК також може надійти \$300 млн.

21 листопада 1996 р. схвалено проект розвитку експорту в Україні, який передбачає надання Ексімбанку України \$70 млн. Кредит може використовуватись на надання технічної допомоги підприємствам-експортерам, інституційний розвиток Ексімбанку та обслуговування ним кредитної лінії обсягом в \$60 млн. Разом з тим близько \$300 млн. виділено Світовим банком на підтримку платіжного балансу України.

Можливе укладання угод про фінансування проектів розвитку освіти, телекомунікацій, міського транспорту, фінансових установ.

Важливим доповненням ресурсів, які надходять від Світового банку, є фінансування з боку ЄБРР, загальна вартість кредитних проектів якого стосовно України вже перевищує \$100 млн. Ці кредити мають такі пріоритети: розвиток банківсько-фінансового і приватного секторів, сприяння приватизаційним процесам, розвиток с/г та інфраструктури, сфери енергетики, зокрема нафтогазового комплексу.

Зокрема, в середині грудня 1996 р. підписано Угоду по проекту надання ЄБРР кредиту у розмірі понад \$100 млн. на фінансування реконструкції Старобешівської ТЕС у Донецькій обл. із залученням найновіших технологій по спалюванню місцевого вугілля та шлаків.

У 1996 р. представники ЄБРР оголосили про свої плани виділити Україні грант в розмірі ECU 118 млн. для підвищення безпеки Чорнобильської АЕС. За попередніми оцінками Банку, у 1997 р. планується профінансувати (у вигляді інвестицій і кредитів) проекти в Україні на загальну суму близько 600 млн. дол.

Однак обсяги реального фінансування з боку ЄБРР на сьогодні лишаються неадекватними потребам України. Так, на душу населення вони становлять: в Чехії — ECU 30, в Росії — ECU 15, в Україні — ECU 4. Отже, цей показник для України має бути збільшений принаймні втричі.

Слід визнати також і те, що галузеве спрямування коштів Світового банку, і ЄБРР є далеким від оптимального, якщо виходити не з інтересів західних інвесторів, але й стратегічних інтересів самої України. Так, практично відсутні вкладення в сферу машинобудування, приладобудування, науки, взагалі у високотехнологічні, наукоємні галузі.

Кредити розвинутих країн

В 1996 р. діяло 7 кредитних ліній загальним обсягом \$1050 млн., або в 5 разів більше, ніж у 1995 р. Оцінюючи двосторонню фінансову допомогу Україні в цілому слід зазначити, що тут дедалі більшу роль грають США, загальний обсяг допомоги яких Україні з 1991 р. вже становить близько \$2 млрд. Так, Україна стала третім за значенням реципієнтом американської допомоги — \$330 млн. у вигляді грантів та \$650 млн. у вигляді двосторонніх кредитів на 1996 р. На фоні загальної суми мобілізованих в 1996 р. для України фінансових

зобов'язань в обсязі \$1,9 млрд. ці цифри виглядають досить помітними. Слід також звернути увагу на те, що Закон про зарубіжну допомогу США на 1997 рік передбачає надання Україні, як і в 1996 р., \$225 млн. при загальному значному зменшенні американської допомоги іншим країнам.

Проте роль іноземного кредитування для економіки визначається не тільки обсягом кредитування, але й його умовами та цільовим призначенням.

Так, кредитна лінія з США на загальну суму \$675 млн. включає короткостроковий кредит \$175 млн. для сільського господарства на 540 днів, \$250 млн. на 180 днів для придбання якісних товарів і послуг, вироблених або що надходять із США, з якого частину буде спрямовано на закупівлю продукції для сільського господарства та лікарських засобів, \$250 млн. — середньостроковий кредит до 5 років, який може бути використаний на закупівлю засобів виробництва — устаткування для будівництва, реконструкції і технічного переоснащення підприємств, придбання медпрепаратів та іншої продукції виробництва або походження зі США.

Україна отримала від США пільговий кредит у \$20 млн. терміном на 25 років під 2,25% для закупівлі 40 тис. т соєвого шроту як білкового додатку до кормів та твердої пшениці для макаронного виробництва (кредит за програмою підтримки експорту США). Угода про кредит укладена між Міністерством сільського господарства України і Товарно-кредитною корпорацією Мінсільгоспу США. Отже, очевидне бажання США допомагати не тільки Україні, але й власним виробникам, прокладаючи їм шлях до українського ринку.

Разом з цим є і схеми фінансування, спрямовані на розвиток власного виробництва в Україні: цільовий короткостроковий кредит Ексімбанку США для підтримки АПК забезпечує основу приросту виробництва хімічних засобів росту рослин (до 8,7 тис. т з 4,7 тис. в 1995 р.) за рахунок закупівлі діючих речовин та їх переробки на підприємствах України. Це дасть змогу заощадити 20% валюти проти варіанту придбання готових препаратів.

Кредитні лінії Японії, Канади, Греції в більшій мірі, ніж американські кошти, будуть використані для проведення реконструкції і технічного переоснащення підприємств. Наповнення кредитів має відбуватися відповідно до пріоритетних напрямків використання іноземних кредитів, визначених рішеннями уряду України, а саме: впровадження енерго- і ресурсозберігаючих технологій, розвиток АПК, чорної металургії, паливно-енергетичного комплексу, медичної і мікробіологічної промисловості, авіабудування, суднобудування, ракетобудування, інфраструктури (транспорт, зв'язок тощо).

Характерно, що Експортно-імпорتنний банк Японії напередодні 1996 р. підписав кредитну угоду з Україною на загальну суму 24 млрд. ен (близько \$234 млн.) з метою підтримки програм стабілізації економіки України. І тільки частина цього кредиту (6 млрд. ен) призначена для фінансування закупівлі японського обладнання і продукції, інші 18 млрд. — незв'язаний кредит в рамках спільного фінансування із Світовим банком.

Кредитні лінії Німеччини (\$190 млн.) та Швейцарії (\$22 млн.) спрямовані на розвиток таких важливих галузей, як чорна металургія, машинобудування, хімічна, вугільна, нафтогазова, легка, медична та мікробіологічна промисловість, АПК, зв'язок. Разом з тим ці кредити надаються тільки в пов'язаній товарній формі під 8-12%, що не дає можливості довільного вибору постачальника і також є формою кредитування зазначеними країнами свого експорту.

За рахунок іноземних кредитів побудовано і здане в експлуатацію виробництво інсулінів в АТ "Київський м'ясокомбінат" із субстанцій та за технологією фірми "Hoechst" (ФРН); створено виробництво супозиторіїв, мазей та медичних препаратів в АТ "Вітаміни" (м. Умань) та виробництво антибіотиків в АТ Холдінгова компанія "Ензим" Вінницької обл. (авансовий платіж становить DM33 млн.); здійснена закупівля комплексних автоматичних ліній для Слов'янського заводу "Медполімер" з метою організації виробництва капсул, таблеток та ін'єкційних розчинів в ампулах, яке відповідає міжнародним стандартам (DM28 млн.). Всього передбачалося

надати в 1996 році DM104,36 млн. по німецькій кредитній лінії для розвитку виробництва готових лікарських засобів.

10 грудня 1996 р. підписано договір між Національним банком України та Кредитною установою для відбудови KfW (Франкфурт-на-Майні, ФРН) про виділення гранта в розмірі DM10 млн. для німецько-українського кредитного фонду. Ці кошти будуть розміщені в НБУ у вигляді спеціального фонду для підтримки малих і середніх підприємств, який має стати першою сходинкою на шляху створення українського банку сприяння розвитку малих та середніх підприємств.

В цілому з 1991 р. Німеччина виділила Україні на двосторонній основі понад DM3 млрд. у вигляді фінансової та технічної допомоги. Частка Німеччини в заходах підтримки України, яка надається з боку ЄС та його країн-членів, становить майже 50%.

Слід відзначити, що загальний вплив іноземної фінансової допомоги на процес структурної перебудови економіки України лишається, незважаючи на все вищенаведене, досить маловідчутним. Ці зовнішні впливання — лише капля в морі на фоні внутрішніх інвестицій, які необхідні для того, щоб зрушити з місця процес структурної адаптації. Разом з тим процес надання фінансових ресурсів має й інший бік: поступово зростають обсяги зовнішньої заборгованості країни. Так, в 1992 р. зовнішній державний борг України склав \$396 млн., в 1994 р. — \$4,828 млрд., а на 1 січня 1997 р. вже становив \$8,839 млрд. (це складає понад 9% ВВП, розрахованого за паритетами купівельної спроможності валют). Зокрема, борги України відносно Росії і Туркменістану, за українськими офіційними даними, складають на 1 січня 1997 р. \$4,205 млрд (за даними російських джерел, борги України Росії перевищують \$5 млрд.). Паралельно зростає загроза боргової залежності України від інших держав та міжнародних фінансових інституцій.

Обслуговування зовнішніх боргів в перспективі буде лягати все більш важким тягарем на економіку України. Так, сплачені Україною Росії проценти в 1995 р., за даними російських офіційних джерел, склали \$220 млн., а в 1996 р. вже — \$600 млн. В 1997 р., за даними Міністерства фінансів України, ця цифра складе \$0,7 млрд. Всього для обслуговування зовнішнього боргу в 1997р. Україні слід сплатити величезну суму — \$1,4 млрд., з яких сплата боргів країнам СНД становить \$1,1 млрд.

В 1996 р. на цю мету було витрачено 2081,8 млн. грн., або приблизно \$1,1 млрд. за курсом долара США до гривні, що існував на кінець року.

Слід також відзначити, що непропорційно велика частка міжнародної фінансової допомоги все ще спрямовується не на створення конкурентоспроможних на світовому ринку виробництв, а на фінансування поточних фінансових потреб. Це знижує вплив цієї допомоги на процес ринкових перетворень і ставить під знак запитання можливість ефективного обслуговування зовнішніх боргів в перспективі.

Міжнародна технічна допомога

До позитивних моментів розвитку міжнародної допомоги Україні в останні роки слід віднести зростання обсягів технічного сприяння з боку урядових і неурядових організацій іноземних країн та міжнародних організацій. Так, загальний обсяг наданої міжнародної технічної допомоги в 1992 р. становив всього \$88,9 млн., а в 1994 р. — вже \$369,9 млн., в 1995 р. — \$467,3 млн., в т.ч. з боку міжнародних організацій — \$60,7 млн., в рамках програми TACIS — ECU 90,5 млн.

Допомога за програмою TACIS концентрується на питаннях розвитку АПК, управління енергозбереженням, охорони навколишнього середовища та природних ресурсів, розвитку приватизації, підтримки малих та середніх підприємств, соціального захисту населення тощо. Одним з важливих пріоритетів технічної допомоги ЄС є програма надання субсидій на суму

ECU 37,5 млн. для допомоги підприємствам енергетичного сектора України. З них ECU 22,5 млн. мають бути спрямовані на закупівлю обладнання, необхідного для виведення з експлуатації блоків Чорнобильської АЕС, ECU 9 млн. — для завершення спорудження блоків з реакторами ВВЕР на Рівненській та Хмельницькій АЕС та ECU 6 млн. — на інші ядерні проекти.

Існують досить серйозні можливості подальшого розширення надання цієї допомоги. Так, 12 вересня 1996 р. в Києві підписано індикативну програму допомоги ЄС Україні в рамках програми TACIS на 1996-1999 рр. на суму ECU110 млн. (\$138 млн.). Зокрема, Комісія ЄС надасть Україні фінансовий грант на загальну суму ECU 40 млн. (приблизно \$50 млн.) в рамках загаданої програми. За проектами, що передбачаються укладеними останнім часом угодами, надаватиметься допомога процесові економічних реформ державних закладів. Вона включатиме також заходи з розвитку приватного сектора, енергетики, охорони навколишнього природного середовища. Програма фінансування ЄС доповнюватиметься окремими програмами з ядерної безпеки, міждержавного та прикордонного співробітництва.

Міжнародна технічна допомога надається також по лінії ООН та більшості її агентств, Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР). Налагоджується співробітництво України з ЮНІДО (програма модернізації промисловості України та підтримки інвестиційних процесів, скликання інвестиційних форумів, проведення семінарів, підготовки спеціалістів, надання консультативних послуг і ноу-хау).

На двосторонній основі Україна отримує технічну допомогу від США, ФРН, Канади, Нідерландів, Швеції, Франції, Японії, Чехії та інших країн.

В технічній допомозі США основні напрями це — розвиток основних принципів функціонування ринкової економіки та приватного сектора, фінансової, монетарної політики та банківської справи, реформування сфери міжнародних економічних зв'язків, розвитку освіти і людських ресурсів, реформування секторів економіки (особливо сільського господарства), охорони навколишнього середовища, управління природними ресурсами, енергетики.

Зокрема, підписана угода про надання Американським агенством з торгівлі та розвитку гранта Міністерству економіки України в розмірі \$400 тис. для створення техніко-економічного обґрунтування трьох проектів заощадження промислової енергії в Україні.

Програми технічної допомоги з боку уряду Німеччини на суму близько DM25 млн. призначені для підтримки у сферах біржових та фінансових ринків, створення банківських структур, підвищення кваліфікації персоналу.

Участь у Японській державній програмі офіційної допомоги розвитку передбачає надання грантів, нових технологій та знань — в галузі сільського господарства, рибальства, базових галузей промисловості та охорони здоров'я.

Від Чехії передбачено отримувати технічну допомогу на міжвідомчому рівні (міністерств економіки, фінансів, центральних банків).

Франція надасть Україні грант на суму 4,6 млн. французьких франків (близько \$1 млн.) для вдосконалення систем безпеки Запорізької атомної електростанції. Стосовно цього вже підписано міжурядовий фінансовий протокол. Систему безпеки цієї станції буде обладнано провідною в цій галузі французькою фірмою "Сежелек".

За рахунок коштів міжнародної технічної допомоги буде продовжено реалізацію програм перепідготовки та стажування підприємців в країнах, які пройшли етап трансформації економіки.

Разом з цим необхідно звернути увагу на істотні недоліки, які існують при формуванні структури технічної допомоги.

По-перше, потрібно значно активізувати допомогу у створенні сучасних технологій державного регулювання економіки за допомогою важелів, притаманних ринковим системам. На жаль, надто багато рекомендацій можна звести до формули: "дерегулювання і лібералізація". Проте це є дещо однобічний підхід. Крім того, для здійснення дерегулювання

не потрібно особливих знань тонкощів технології управління.

По-друге, технічна допомога значною мірою концентрується на рівні органів державного управління України. Недостатньо доходять вона до конкретних підприємств. Обсяги технічної допомоги у створенні міжнародно конкурентоспроможних виробництв мають бути на два порядки вищими.

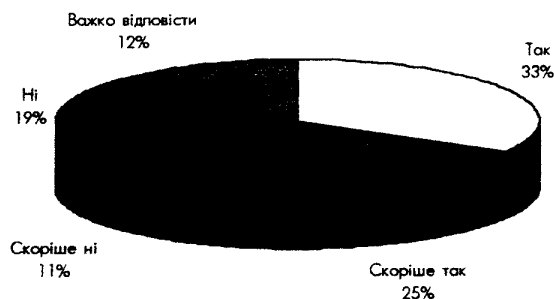
Загалом, необхідно внести суттєві корективи в програми надання Україні фінансової і технічної допомоги для того, щоб зробити їх більш ефективним знаряддям проведення ринкових трансформацій і створення конкурентоспроможної на світовому ринку економіки. Тільки така мета цієї допомоги може бути виправдана з позиції стратегічних національних інтересів України.

Ставлення до іноземної фінансової допомоги

Ставлення населення до іноземної фінансової допомоги є актуальним з огляду на розвиток ділових контактів України з міжнародними фінансовими інститутами, у зв'язку з потребою нашої країни в іноземних інвестиціях для структурної перебудови економіки.

Як свідчать опитування 1996 року, проведені СОЛІС-Геллап, в середньому 60 відсотків респондентів в цілому позитивно налаштовані на отримання Україною іноземної фінансової допомоги. Цікаво, що переважна частка прихильників надання подібної допомоги обумовлює її доцільність "розумними межами". Дана обережність стає зрозумілішою, коли звернутися до аргументів тих респондентів, які негативно сприймають допомогу Заходу. Останніх налічується близько третини.

Чи потрібна фінансова допомога Україні з боку західних країн?

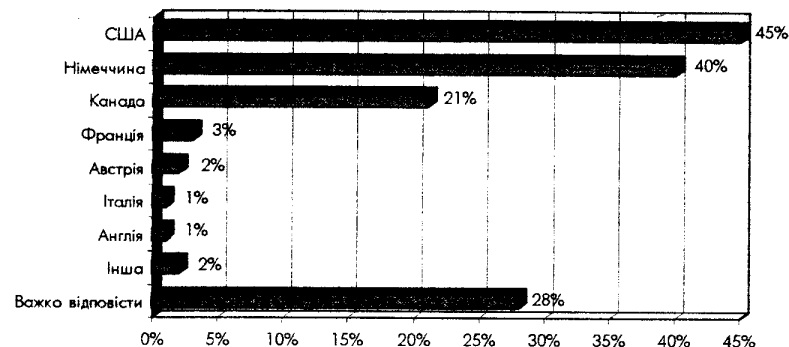

За думкою противників іноземних кредитів, небезпека для України полягає в тому, що "це допомога з метою поставити Україну в економічну залежність від інших країн" (27%) або "з метою нав'язування Україні власних політичних інтересів" (18%).

Серед прихильників надання фінансової допомоги Заходом переважає думка, що "це елементарна взаємодопомога, яка є загальноприйнятною в цивілізованих країнах" та "це безкорислива підтримка слабого сильнішим".

Серед різних індустріально розвинених країн Заходу найчастіше учасники дослідження в якості "головних донорів" України називають такі держави як США та Німеччину, відповідно 45 і 40 відсотків. Кожний п'ятий респондент виокремив значущість фінансової допомоги з боку Канади, де існує чисельна українська меншина. Менше всього респонденти згадували Францію, Англію, Австрію та Італію. Варто також зауважити, що для третини опитаних дане запитання виявилось складним.

Які країни надають найбільшу фінансову допомогу Україні?

В цілому схожим до оцінки іноземної фінансової допомоги є ставлення опитаних до підприємств з іноземним капіталом. Весною 1996 року 40 відсотків респондентів виступали за існування таких підприємств, але при обмеженій їх кількості. Більш палкими прихильниками проникнення іноземного капіталу в Україну виявилось 24 відсотки опитаних, які підтримують розміщення в нашій країні якомога більшої кількості підприємств з іноземним капіталом. В свою чергу, 18 відсотків респондентів виступають за повну заборону таких підприємств в Україні.

Цікавим з огляду на ступінь відкритості українського суспільства є показник загальної толерантності до присутності іноземців в нашій державі. Як показують результати опитувань 1996 року, в Україні фактично відсутня нетолерантність до іноземців. Зокрема, найбільшу зневагу тільки у 3 відсотків респондентів викликають іноземці. Менше одного відсотка виявилось тих, хто вважає, що на сьогоднішній момент в Україні реальну владу мають такі закордонні фінансові структури, як Міжнародний валютний фонд.

5. ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО СТАНОВИЩА УКРАЇНИ ТА ГРОМАДСЬКА ДУМКА

Зовнішньополітичні орієнтації населення України

Починаючи розгляд зазначеної проблеми, на наш погляд, слід з'ясувати, яке змістовне наповнення мала підтримка незалежності України більшістю (понад 90%) населення на референдумі у грудні 1991 р. Очевидно, що крім прагнення до вирішення проблем власного добробуту, на що сподівалися практично всі учасники референдуму, незадоволені результатами перебудови в СРСР, підтримка створення незалежної держави вимагала усвідомлення спільноти "ми" (українці, або для інших — народ України), відокремленої або навіть протилежної спільноті "вони". Ця остання знаходилася на схід від України. Але не обов'язково асоціювалася з Росією, скоріше з тими, хто в попередні часи складав так званий "радянський народ" (без Балтії). Той факт, що росіяни в різних регіонах України виявилися порівняно меншою мірою прихильні до відокремлення, відображав неготовність тих, хто голосував "проти", до входження у нову спільноту. Немає підстав вважати їх більшою мірою інтернаціоналістами, ніж тих, хто обрав шлях незалежності. Водночас тільки незначна частина українців голосувала за незалежність, керуючись антиросійськими або русофобськими настроями. Нагадаємо також, що Біловезькі угоди були результатом об'єктивного збігу обставин, усвідомленням необхідності підвести рису під СРСР, який на той момент виявив цілковиту нежиттєздатність. Це політичне рішення на момент прийняття не викликало невдоволення масової свідомості.

Невеличка та помітна група політиків в Україні ще за часів перехідного періоду до незалежності намагалася роздмухувати антиросійські та прозахідні настрої, використовуючи головним чином аргументи з історії. Можна зрозуміти мотиви, з яких це робилося — знайти консолідуючий фактор "проти". В наступні часи політика РФ еволюціонувала в напрямку, який додав нових аргументів прихильникам антиросійської позиції. Водночас позиція Заходу викликала чимало розчарувань, що загальмувало примноження рядів європеїстів в Україні.

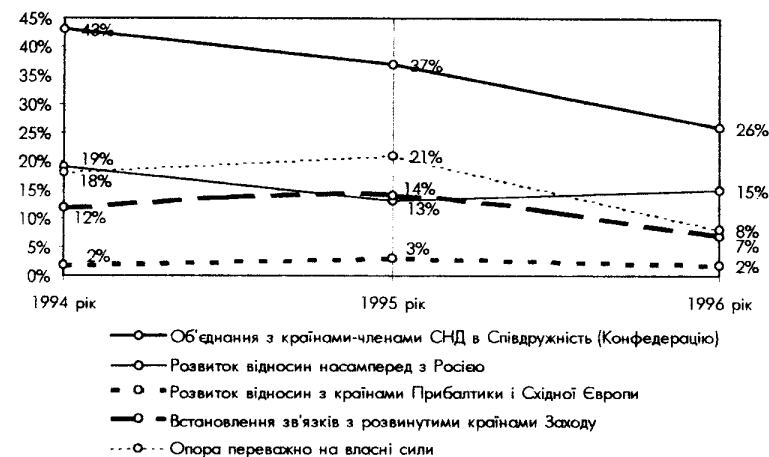
Ще до референдуму в Декларації про державний суверенітет (1990) міжнародний статус України був визначений як держави, яка прагне стати нейтральною. Політиками це тлумачилося здебільшого як єдина можливість позбутися повного контролю з боку Росії, насправді стати незалежною державою. Але для масової свідомості ця формула виглядала незадовільною, слабкою, такою, що загрожує національній безпеці. Громадяни України отримали у спадщину не тільки комплекс переможців у Великій вітчизняній війні, але й населення однієї з двох наддержав. Це зумовило прагнення до рівня безпеки, яким, їм здавалося, вони користувалися в радянські часи. До цього додавався синдром "фортеці у облозі", коли безпека асоціюється насамперед, якщо не виключно, із військовою. Тому не дивно, що абсолютно нереальна ідея "ядерної України" знаходила стійку кількість прихильників (близько 35% респондентів) аж до завершення вивозу ядерних боезарядів до Росії на початку літа 1996 р. Приблизно стільки ж вважають зараз, що "ядерне роззброєння України було помилкою".

Ставлення населення до зовнішньої політики можна визначити як за допомогою прямих індикаторів (запитань), так і опосередковано, аналізуючи запитання, які безпосередньо не торкаються цієї теми.

Звернемося до загальнонаціональних опитувань громадської думки, проведених в 1994-1996 роках соціологічною службою СОЦІС. Вибіркову сукупність становили 1200 респондентів, які за своєю соціально-демографічною характеристикою (вік, стать, рівень освіти) репрезентували доросле населення України. Метод збирання первинної соціологічної інформації — інтерв'ю за місцем проживання респондента.

Протягом останніх трьох років соціологи цікавилися питанням про те, якій саме моделі розвитку України як суб'єкта міжнародного права громадська думка надає перевагу. Отримані результати дозволяють дійти висновку про існування принаймні трьох основних

Якому шляху розвитку України Ви надаєте перевагу?
(у відсотках до тих, хто відповів)

типів зовнішньополітичних орієнтацій.

В 1996 році була додатково запропонована альтернатива відповіді "Розвиток дружніх відносин зі всіма державами".

Наведені дані фіксують наявність пострадянської та західної (європейської) орієнтацій, а також орієнтацію на власні сили ("самостійництво").

Пострадянська орієнтація передбачає як орієнтацію на відтворення союзної держави, так і проросійську орієнтацію. У випадку з відтворенням союзної держави йдеться фактично про ліквідацію незалежної української держави.

Регіональний розподіл зовнішньополітичних орієнтацій проаналізувати складно, оскільки вибірка сукупність (1200 одиниць) репрезентує доросле населення республіки в цілому як цілісного об'єкта дослідження. Тому вказана кількість опитаних не може бути визнана за статистично достатню для коректного аналізу результатів в регіональному розрізі. Проте можна говорити про існування певних тенденцій, які фіксуються протягом 1994-1996 років.

Йдеться, насамперед, про ставлення населення до пострадянської орієнтації і опори на власні сили. Найбільшими прихильниками інтеграції в СНД є респонденти зі Східного регіону та Криму. Помірковану позицію займають мешканці Північного і Південного регіонів. Мінімальна підтримка цієї орієнтації зафіксована в Центральному, Західному регіонах та місті Києві. В свою чергу, опора переважно на власні сили характерна для громадської

думки Західного регіону і, навпаки, фактично відсутня в Східному регіоні та в Криму.

Загальне зменшення частки відповідей по цим трьом напрямкам в 1996 році пов'язано зі вищезгаданою новою альтернативною відповіддю. Звертає на себе увагу той факт, що 34 відсотки опитаних в 1996 році надавали перевагу збалансованому зовнішньополітичному курсу — "розвиток дружніх відносин зі всіма країнами". Оскільки в попередніх дослідженнях такої альтернативи відповіді не існувало, тому важко прослідкувати динаміку зовнішньополітичної орієнтації цієї доволі значної частки населення.

Зовнішньополітичні орієнтації населення України дозволяє проаналізувати також ставлення до шляху суспільного розвитку держави. Протягом останніх двох років простежуються три основні моделі суспільного розвитку, які артикулює громадська думка: відтворення СРСР, західний шлях розвитку і відмінний від інших країн власний шлях розвитку. В кінці 1995 року за відтворення СРСР та західний шлях розвитку виступали відповідно 35 та 37 відсотків, прихильників "третього шляху" виявилось 19 відсотків.

Цікавим для з'ясування масштабів пострадянської орієнтації є ставлення до членства України в СНД, а також оцінка українсько-російських відносин.

В травні 1996 року 43 відсотки респондентів підтримували курс на об'єднання республік СНД (включаючи Україну) в єдину державу, близько третини мали протилежну точку зору, вважаючи, що Україні доцільно вести незалежну політику і орієнтуватися на політичний союз з іншими країнами. Ще 13 відсотків висловилися за збереження існуючого статус-кво, тобто сучасної моделі взаємовідносин України з СНД без тісної інтеграції в її структуру.

Як свідчать проведені дослідження, позитивне ставлення до членства України в СНД викликане не в останню чергу доцільністю економічного співробітництва. Зокрема, весною 1996 року за запитання "Як Ви ставитеся до питання про членство України в економічному союзі країн СНД?" тільки 10 відсотків опитаних висловилися за вихід з СНД і денонсацію Україною будь-яких договорів зі Співдружністю. Натомість 36 відсотків підтримували повноправне членство в Економічному Союзі, 9 відсотків — асоційоване членство в СНД, а кожний п'ятий респондент вважав за доцільне подальше перебування України в СНД на основі двосторонніх угод з її членами. Варто зауважити, що чверть учасників опитування не змогла визначитися і не дала відповіді.

Українсько-російські відносини цікавлять переважну більшість громадян України. Лише 13 відсотків в кінці 1995 року вказали на відсутність інтересу до цієї теми.

Як ми вже зауважили, пострадянська, а в значній мірі і проросійська лінія є однією з головних в зовнішньополітичних орієнтаціях. Але було б необачливим вважати дану орієнтацію як стабільну і непохитну. Зокрема, 29 відсотків на початок 1995 року вважали, що Росія намагатиметься посилити свій вплив на Україну у разі підписання повномасштабного двостороннього договору. На рівноправність відносин в українсько-російських стосунках вказало 28 відсотків.

І нарешті, особливо важливим для існування незалежної української держави є її національна безпека, особливо після виведення з території країни ядерної зброї.

Результати опитувань показують, що громадська думка в якості гаранта національної безпеки розглядає досить різні політичні сили. Якщо в 1994 році переважала думка, що для національної безпеки України найкращим варіантом було б приєднання до системи безпеки з країнами-членами СНД, то в наступні роки зросла частка тих, хто виступає за статус нейтральної позаблокової держави. При цьому кожний п'ятий респондент в якості гаранта національної безпеки України розглядав НАТО або США.

Узагальнюючи результати опиту, проведеного на замовлення IUCIA (Opinion analysis USA M-55-1996) компанією SOICIS-Gallup, та досліджень центру "Демократичні ініціативи" 1996 року, можна дійти таких висновків про основні тенденції громадської думки у загальнонаціональному масштабі щодо питань зовнішньої політики та міжнародної безпеки:

- Більшість населення України (щонайменше 60 відсотків) не вважає, що будь-яка іноземна держава, включаючи республіки колишнього СРСР, може завдати збройного нападу Україні у найближчі п'ять років. Росіяни — громадяни України меншою мірою побоюються нападу, ніж українці.

- Близько половини населення згодне, що через своє географічне розташування Україна є буфером між Росією та державами Центральної Східної Європи, що є кандидатами на вступ до НАТО. Це не є приводом для стурбованості більшості населення. Близько його третини вважає, що жодна країна не являє собою загрози для України. Дуже незначна кількість респондентів (менше 3%) вказує на США, Румунію, Німеччину, або будь-яку іншу країну, крім Росії, як на джерело загрози.

- Відсоток громадян України, які побоюються загрози з боку Росії, є порівняно низьким. Тільки 15% називають Росію у якості країни, що репрезентує головну зовнішню загрозу для України. Це суперечить поглядам, висловленим половиною населення, згідно з якими Росія бажає об'єднання з Україною знову у складі єдиної держави. Тільки кожний п'ятий вважає, що Росія поважає незалежність України.

- Близько двох третин населення вірить у здатність Збройних Сил України відстояти її незалежність.

- Водночас абсолютна більшість населення (близько 90%) підтримує приєднання України до системи колективної безпеки. Приблизно половина з них бажала б більш тісного співробітництва у питаннях безпеки насамперед з Росією, 15% наполягає на розвитку таких відносин з країнами Європи, незначний відсоток віддає перевагу Сполученим Штатам. Троє з десяти віддають перевагу збалансованим зв'язкам зі Сходом (Росією) та Заходом, тобто тому курсу, який більш чи менш послідовно намагається проводити адміністрація Л.Кучми та уряд П.Лазаренка.

- Закінчення війни у Чечні, яка уособлювала найбільш непривабливий прояв сучасної політики Москви для громадян України і, відверто кажучи, для багатьох була найважливішим аргументом на користь незалежності, а також підживлювала побоювання Росії, об'єктивно створювало передумови для підвищення рівня проросійських або навіть "об'єднаних" настроїв. Але цього не сталося через ініціативу російських політиків, парламентаріїв, які штучно загострили проблему статусу українського міста Севастополя.

- Проблема збереження територіальної цілісності України та недоторканих її кордонів для громадської думки зосереджена на питаннях Севастополя, Чорноморського флоту. (Територіальні суперечки з Румунією майже не беруться до уваги). Цю проблему у російсько-українських відносинах приблизно половина населення вважає не тільки бажаним, але й можливим розв'язати шляхом переговорів.

- Існування України як незалежної держави вважають необхідним 90-70 відсотків респондентів (залежно від того, пряме чи опосередковане питання). Всупереч цьому у співвідношенні 2 до 1 населення вважає, що інтересам України прислугувало би утворення конфедерації разом з Росією, Казахстаном, Білоруссю, іншими колишніми радянськими республіками. Близько половини респондентів сподіваються на СНД. Це не зовсім збігається із обережним курсом офіційного Києва щодо СНД, спрямованим на запобігання її перетворенню на наднаціональну структуру.

- Не усвідомлюючи протиріччя між проросійською орієнтацією та потягом до зближення з НАТО, більшість в Україні схильна заявляти про довіру до НАТО, розцінювати Альянс як гарант стабільності та миру у Європі. Тільки кожний п'ятий оцінював НАТО як непотрібний у сучасних умовах залишок холодної війни. 40 відсотків населення у 1996 р. бажало б повномасштабного приєднання України до НАТО, приблизно стільки ж підтримувало її участь у програмі НАТО "Партнерство заради миру" (ПЗМ). Водночас кожний четвертий з десяти заявив, що знає мало або нічого про НАТО в цілому та ПЗМ зокрема. Близько

половини населення не має власної точки зору на проблему експансії НАТО на Схід, а з тих, хто її сформував, співвідношення приблизно 3:2 на користь симпатизерів розширенню НАТО та його опонентів.

- Дві третини населення продовжують підтримувати без'ядерний статус України.
- Зовнішня загроза Україні сприймається, насамперед, у економічній сфері: припинення постачання енергоносіїв з Росії або кредитів з Заходу та ін.
- Безпека для населення означає насамперед: а) забезпечення життєвого стандарту, б) захист від кримінальних випадків, в) захист від стихійного лиха, забруднення навколишнього середовища, г) захист від зовнішньої загрози. Діюча доктрина національної безпеки України формально у загальних рисах відображує цей порядок пріоритетів.

Рівень довіри населення до соціальних інститутів і політичних діячів

Для з'ясування зовнішньополітичних орієнтацій населення доцільно проаналізувати також рівень довіри громадян до соціальних інститутів і політичних лідерів, які впливають на спрямованість зовнішньої політики України. Це важливо і з тієї причини, що інтегральним соціальним механізмом в демократичному суспільстві, який компенсує політичну неучасть, є делегування політичних функцій та повноважень відповідним соціальним інститутам і політичним лідерам. Довіра соціальним інститутам і політичним лідерам виступає в якості своєрідного барометра політичної стабільності держави.

Виходячи з поставленої мети, виокремимо три основні групи соціальних інститутів і політичних діячів: вищі владні структури та провідні політики, які безпосередньо формують курс зовнішньої політики; силові структури і їх керівники (окрім правоохоронних органів системи МВС), що впливають на зовнішню політику; а також засоби масової інформації України та Росії — "четверта влада", яка впливає на масову політичну свідомість і значною мірою формує зовнішньополітичні вподобання громадської думки.

Для виявлення рівня довіри був розрахований індекс, значення якого коливаються в діапазоні від 0 балів — відсутність довіри до +2 балів — повна довіра. При розрахунку індексу не бралися до уваги ті респонденти, котрі не могли визначити свого ставлення до соціальних інститутів та політичних лідерів або взагалі не знали персоналій запропонованих політиків. Це було зроблено з метою з'ясування реального індексу довіри, оскільки політична інформованість виступає показником загального ставлення до політики, політичних знань і можливості компетентно оцінювати ті чи інші альтернативи. А як показують проведені опитування громадської думки, частка неінформованих про діяльність провідних політиків сягає 50 відсотків і вище. Так в березні 1996 року тільки 50 відсотків респондентів зуміли вірно назвати посаду Євгена Марчука (в той час Прем'єр-міністра), а посаду Геннадія Удовенка (міністр закордонних справ) взагалі зміг згадати 21 відсоток опитаних.

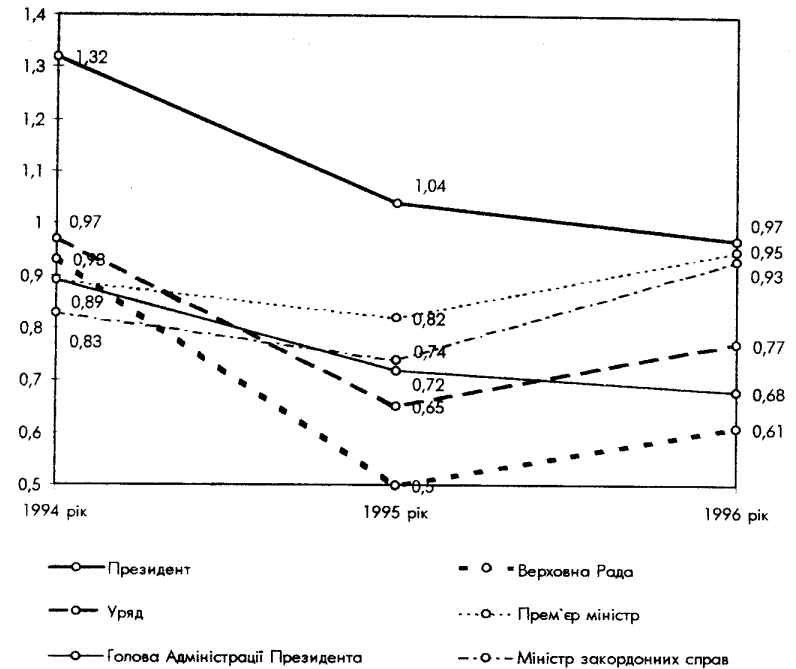
Варто зазначити, що в діаграмах наведені результати за вересень 1994-1996 років.

Як свідчать дослідження, за останні три роки основні структури влади (Верховна Рада як вищий законодавчий орган і уряд як вищий виконавчий орган) не мали довіри у переважної більшості населення. Рівень довіри до Президента Л.Кучми протягом даного проміжку часу також знизився.

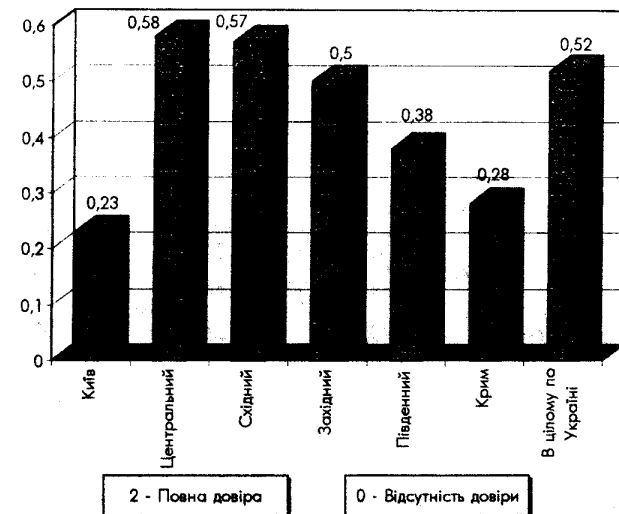
Зокрема, невдовзі після свого обрання Президент мав достатньо високий рівень довіри (індекс 1,32), що поступово понизився до відмітки 0,97 бала у вересні 1996 року. Зафіксована динаміка свідчить про значне падіння довіри населення України до політичного лідера держави — про це свідчить зафіксована значущість розбіжностей між індексами 1994 і 1996 років.

Хоча протягом останніх трьох років тричі мінявся Прем'єр-міністр, прихід нового глави уряду не призвів до істотного підвищення рівня довіри до вищої урядової посадової особи.

Рівень довіри населення до владних структур

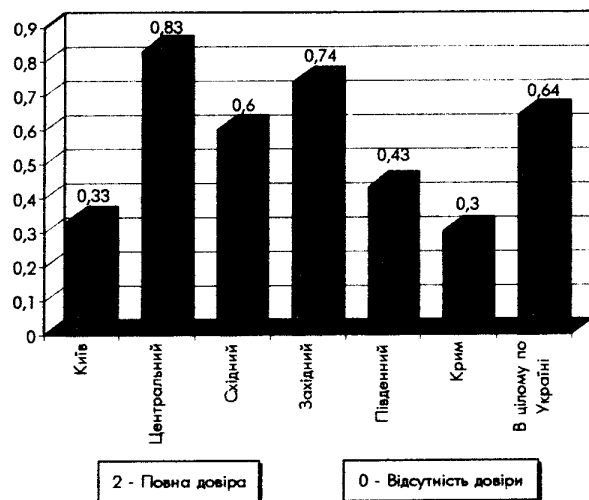

Чи довіряєте ви Верховній Раді України?

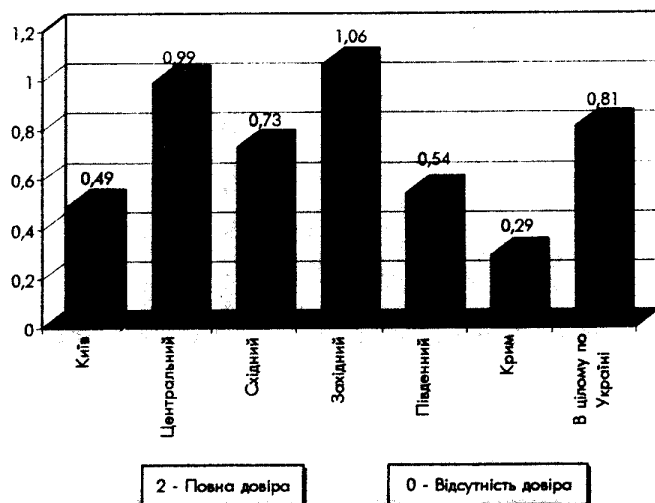

Для регіонального розподілу відповідей на більш статистично значущому масиві всі регіони, де проводилися опитування, були згруповані в шість макрорегіонів: Центральний, Східний, Південний, Західний, Крим та окремо столиця Київ. На приведених діаграмах довіри населення до Верховної Ради, уряду та Президента подані результати опитування за 1996 рік.

Чи довіряєте ви уряду України?

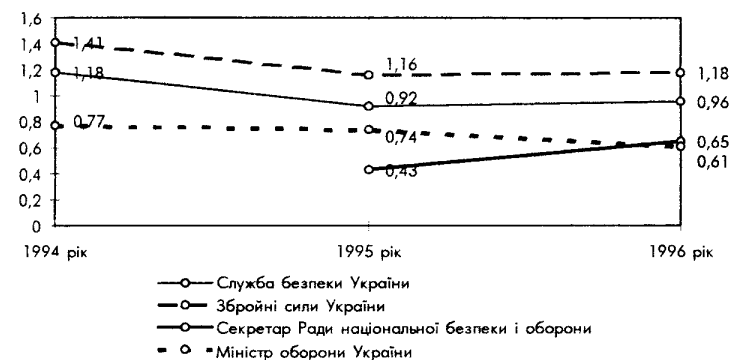
Чи довіряєте ви Президенту України?

Як видно з діаграм, найбільш високий рівень довіри до уряду і Президента приходиться на респондентів з Центрального та Західного регіонів, а до Верховної Ради — на мешканців Центрального і Східного регіонів. В свою чергу, опитані з Києва та Криму мають найнижчий показник довіри до вищих органів виконавчої і законодавчої влади в Україні.

Слід зауважити, що рівень довіри як елемент політичної свідомості не слід повністю ототожнювати з політичним вибором в електоральній поведінці. Поруч з рівнем довіри при голосуванні на людину можуть впливати також інші чинники: реальні шанси на перемогу певного кандидата, їх політичний досвід, політична кон'юнктура, мікросоціальне оточення, ситуативні чинники і т.ін.

Рівень довіри населення до силових структур

Якщо подивитися на рівень довіри до Збройних Сил України, то цей показник майже вдвічі перевищує індекс довіри до Міністра оборони України. До речі, за останні три роки в даному міністерстві тричі змінювалося керівництво.

Рейтинг Секретаря Ради національної безпеки та оборони В.Горбуліна підвищився з 0,43 бала в 1995 р. до 0,61 бала в 1996 р. Але, по-перше, цей показник в цілому залишається незначним, і, по-друге, понад половини респондентів не інформовані про діяльність даного політика.

З отриманих рейтингів політичних діячів можна дійти висновку, що політики в цілому не мають особливої довіри у населення.

Порівняння рівня довіри до основних структур влади і окремих найбільш впливових політиків логічно викликає запитання — що є причиною, а що наслідком загальної недовіри населення як до соціальних інститутів, так і до політичних діячів. Іншими словами, чи загальна недовіра населення України до політиків породжує незадоволеність вищими органами влади в країні, чи крайня незадоволеність діяльністю уряду та Верховної Ради створює загальну негативну установку по відношенню до політичних діячів?

Соціологічні дослідження СОЦІС останніх років дозволяють припустити другу гіпотезу, оскільки незадоволеність діяльністю уряду викликана в першу чергу економічними причинами і насамперед падінням рівня життя. Як окремий приклад, можна навести масову затримку заробітної плати в державному секторі.

Рівень довіри населення до мас-медіа України та Росії за останні три роки фактично не змінився, залишаючись в діапазоні 0,97 — 1,10 для українських ЗМІ та 0,9 — 1,04 для російських ЗМІ. Розбіжності між рівнем довіри до українських та російських мас-медіа є

незначними. Важливим для формування зовнішньополітичних орієнтацій є той факт, що, на думку чверті опитаних на початку 1996 р., канали мас-медіа вирішальним чином впливають на їх політичні орієнтації.

Узагальнюючи вищесказане, можна дійти висновку, що рівень політичної довіри різним соціально-політичним інститутам і конкретним політичним діячам протягом останніх трьох років залишався невисоким.

Показником дійсно демократичного суспільства є високий рівень довіри політичному лідеру країни (Президенту) поруч з довірою основним соціальним інститутам суспільства. Як правило, подібна довіра характерна для громадян на фоні достатньо високого рівня політичної ефективності, коли кожний громадянин відчуває свою здатність впливати на перебіг політичних подій.

Політичні партії і зовнішня політика

Даючи оцінку зовнішньополітичним орієнтаціям та настановам політичних партій в Україні, слід зазначити, що особливість ситуації полягає в неформованості багатопартійної системи. Наявні партії та рухи, різні політичні об'єднання не визначають сьогоденні політичного, соціального та економічного курсу держави. Як правило, вони не мають ґрунтовно пророблених, науково обґрунтованих програм та планів дій в разі приходу до влади. Те, що оприлюднюється перед громадськістю в якості програмних заяв, настанов, планів дій — це, скоріше, декларативні позначення намірів і ідейних орієнтацій, ніж керівництво до дії. Крім того, суттєвим недоліком у діяльності політичних партій і організацій є практична відсутність систематичного співвідношення партійних програмних заяв та настроїв тих груп населення, від імені яких ці партії виступають. Значна розбіжність між настроями та побажаннями населення стосовно спрямування зовнішньополітичного курсу України та проголошуваними пріоритетами зовнішньої політики в деклараціях партій — звичайне явище в політичному житті.

Якщо оцінки внутрішніх проблем і пропозиції щодо їх вирішення хоч якоюсь мірою спираються на дані наукових досліджень як державних, так і незалежних дослідницьких установ, то обґрунтування напрямків і пріоритетів зовнішньої політики, визначення геополітичних орієнтацій, співвідношення найближчих і віддалених цілей, формування концептуальних підходів до розробки зовнішньополітичних програм — сфера переважно дилетантських прогнозувань, позначених необільшовицькою спрощеністю, категоричністю і конфронтаційністю. Двокольорове зображення можливих альтернатив, відсутність переконливо обґрунтованих, вичерпних переліків національних інтересів, оцінки їх значимості і пріоритетності, нездатність вийти за межі системи координат Росія-Захід, комплекс меншовартості — все це не додає авторитету і популярності політичним партіям. Про це свідчать і результати листопадових 1996 року опитувань громадської думки, здійснених Київським міжнародним інститутом соціології (KMIC) щодо ставлення до політичних партій. На питання "За кандидатів якої партії ви б проголосували на виборах?" респонденти, що представляють за необхідними показниками населення України, відповіли так: за кандидатів від демократичної партії — 14% від одержаних відповідей; комуністичної партії — 21%; конгресу українських націоналістів — 2%; ліберальної партії — 2%; Народного Руху — 7%; народно-демократичної партії — 3%; соціалістичної партії — 4%; соціал-демократичної партії — 2%. Решта партій не набрала й більше 1,5% голосів.

Не дали відповіді на це питання 56% анкетованих, і не змогли визначитись — 36% від кількості тих, хто дав відповідь. Ці цифри свідчать про відстань між партіями та електоратом.

Осінь 1996 р. позначена різкою активізацією партійного життя, особливо в зв'язку з обговоренням в парламенті та широких політичних колах проектів виборчого закону, які передбачають ту чи іншу міру використання пропорційного принципу формування парламенту.

Закладаються передумови створення партійних блоків, майже кожна партія турбується про створення молодіжного крила, вносяться певні корективи в партійні програми, розробляються передвиборні документи. Проте за час, що залишився до виборів в парламент 1998 р., маловірогідні радикальні зміни у зовнішньополітичних установах партій. В основі зовнішньополітичних документів партій будуть переважати сформовані раніше певні орієнтири. Вони стосуються, в першу чергу, таких питань, як ставлення до Росії і СНД, ставлення до політики "Великої сімки" та НАТО, відносини з найближчими сусідами на Заході. Можна очікувати спроб більш чіткого визначення у геополітичних орієнтирах, у визначенні життєво важливих національних інтересів. Але все це не піде далі декларації про наміри, оскільки серйозної аналітичної служби жодна з партій не створила.

Окреслені обставини формування зовнішньополітичних установок політичних партій та рухів пояснюють непослідовність, а часом і невизначеність у позиціях партій, які вони обіймають в час загострення криз у міжнародних відносинах України, а також обумовлюють обмеженість впливу партій і рухів на формування зовнішньополітичної діяльності, яку здійснюють Президент держави та уряд.

В центрі уваги зовнішньополітичних програм політичних партій, як зазначалося, знаходяться питання про ставлення до Росії та СНД. Весь спектр поглядів на ці питання можна звести до таких основних позицій: по-перше, це ідея союзу на ґрунті стратегічного партнерства. Такий варіант влаштовує проросійські сили, які в Україні представлені лівими партіями, Громадянським Конгресом України. По-друге, мінімізація відносин з Росією, вихід з СНД, орієнтація економіки виключно на Захід, військове партнерство з конкурентами Москви. Цю позицію представляють націоналістичні партії та об'єднання. По-третє, ідея співіснування двох країн у рамках сусідства, поміркованість та прагматизм у налагоджуванні співпраці у економічній сфері, врахування інтересів Росії у питанні про розширення НАТО. Це знаходить відображення у постановці питання про створення системи безпеки в Європі, яка б не допускала повернення конфронтації між двома полюсами європейського континенту. Така позиція представлена центристськими партіями. Весь спектр демократичних партій соціального, християнського, ліберального напрямку з тими чи іншими варіаціями включає цю позицію в свої зовнішньополітичні документи, проголошує її у передвиборних деклараціях.

Як представлені ці позиції у громадській думці? Відповідь на це питання, до певної міри, репрезентують дані опитування KMIC, про що згадувалося вище. Відповіді респондентів розподілилися таким чином щодо загальної кількості опитаних: хотіли б бачити взаємини України і Росії: — такими ж, як з іншими державами (з кордонами, митницями, вільним режимом) — 18%; Україна і Росія мають бути незалежними, але дружніми державами (з відкритими кордонами без візового режиму і митниць) — 52%; Україна і Росія мусять об'єднатися в одну державу — 25%.

Решта опитаних не визначилася. Особливості зовнішньополітичних позицій, які партії та об'єднання будуть включати в свої передвиборні програми, можна окреслити таким чином: комуністична партія і надалі буде обстоювати ідею реінтеграції в межах СНД або хоча б трьох "слов'янських республік" — Росії, України і Білорусі на засадах реставрації влади компартії. Негативно буде оцінка перспектив розширення НАТО, компартія натомість буде тримати курс на входження України у військовий союз країн СНД, побудову системи колективної безпеки в межах цього союзу. Антизахідна риторика по мірі наближення виборів буде ставати все більш різкою, негативно буде оцінюватися діяльність міжнародних фінансових організацій щодо України. Зовнішньоекономічні установки компартії, в першу чергу, будуть спрямовані на відновлення "єдиного економічного простору СНД", підтримку і реанімацію ВПК як основи економічної інтеграції Співдружності. За межі зазначеного кола питань зовнішньополітичні декларації і вимоги комуністів поки що майже не виходять.

Більш амбітною і багатовекторною є зовнішньополітична програма соціалістичної партії. Підтримуючи ідею більш тісного співробітництва з Росією та країнами СНД, висловлюючи намір співпраці з міжпарламентською асамблеєю СНД, соціалісти роблять ставку на "опору

на власні сили". Про це свідчить заява О.Мороза, лідера соціалістів, на мітингу в Києві з нагоди 79-ї річниці Жовтневої революції: "Ми повинні будувати державу, яка буде працювати, в якій буде збережено виробництво, ніякі податки під виглядом чи то допомоги, чи то кредитів, чи будь-чого іншого із-за кордону не вирішать наших проблем. Ми повинні самі організувати у себе виробництво...щоб була у нас справді сильна, могутня держава" [1]. Слід згодати ініціативу, висловлену О.Морозом на конференції Північно-Атлантичної Асамблеї у 1996 р. Її суть полягає в тому, щоб замість розширення НАТО організувати в Києві нову зустріч представників країн-учасниць Гельсінського процесу. Така нарада, на думку лідера соціалістів, повинна розглянути питання про формування принципово нової архітектури системи Європейської безпеки з урахуванням змін у геополітичній ситуації в світі. О.Мороз критично оцінює перспективу розширення НАТО, навіть виправдовуючи, до певної міри, позицію Держдуми Росії щодо питання про Севастополь і Чорноморський флот, зумовлену наближенням НАТО до кордонів Росії.

Позиція лідера соціалістів щодо зовнішньополітичних пріоритетів для України не зовсім співпадає з настроями всередині соціалістичної партії. Намір О.Мороза внести корективи соціал-демократичного спрямування в програмні документи партії на найближчому з'їзді соцпартії може, вірогідно, призвести до конфронтації всередині партії. Не всі керівники, а ще більше рядові члени, здебільшого пенсійного віку, готові підтримати помірковані погляди лідера. Значна частина соціалістів, і це відображають публікації в соціалістичній партійній пресі, тяжіє до ідеї реінтеграції нових незалежних держав, до найтіснішої співпраці, в першу чергу, з Росією, в тому числі, і в воєнно-політичній сфері.

Специфіка ставлення до інтеграційних процесів у СНД помітна в позиції центристського політичного об'єднання Міжрегіональний блок реформ (МБР). У прийнятій 27 квітня 1996 р. "Резолюції загальнопартійної наради виборного активу партії МБР щодо сучасного стану інтеграційних процесів" підкреслена необхідність створення спільного ринкового простору, вільного спілкування між особистостями, відновлення культурних зв'язків. Україна має не займати очікувальну позицію, а стати активним учасником інтеграційних процесів, внести в них послідовно демократичний зміст. Задекларовано, що партія МБР займає послідовну позицію взаємовигідної економічної інтеграції, зміцнення довіри та співробітництва демократичних сил України і Росії, інших країн СНД [2]. МБР рішуче виступає проти "спроб деяких неокомуністичних угруповань в наших країнах паразитувати на ідеях інтеграції та їх намагання перевести їх в русло відновлення тоталітарної супердержави та перешкодити розвитку наших народів в напрямку соціально-економічного прогресу. Ми закликаємо наших однодумців у всіх країнах СНД усвідомити, що спроби перевести інтеграційні процеси в неокомуністичне русло викличуть з нашого боку рішучі протидії і це об'єктивно буде означати новий розкол Європи, який... може пройти і по українсько-російському кордону з непередбаченими наслідками для наших народів" [3]. Таке бачення перспектив взаємин в СНД, України та Росії характерне для демократичних кіл русифікованих регіонів сходу та півдня України. Подібні погляди близькі частині членів лівоцентристських партій типу соціал-демократичної, народно-демократичної, соціал-демократичної об'єднаної партії і близьких до них громадських об'єднань.

Позицію центристських партій та об'єднань, лібералів, Руху можна вважати пропрезидентською. Зовнішньополітичні позиції цих партій і рухів в основних, стратегічних положеннях близькі або співпадають з офіційною позицією, як її формулює міністр закордонних справ Г.Удовенко. Головна ідея позиції — курс України в європейські та євроатлантичні структури. Він передбачає на перехідний період встановлення особливого партнерства з НАТО, тобто значне поглиблення співпраці з цією організацією як у військовому й військово-політичному, так і в економічному, науково-технічному, екологічному, інформаційному та інших вимірах, подальший розвиток відносин та створення зони вільної торгівлі, а згодом — підписання Європейської Угоди; отримання статусу асоційованого партнера в ЗЕС з усіма можливостями, що звідси випливають. Принциповим є нерозташування ядерної зброї на

території нових членів НАТО. Україна підтримує розвиток партнерських відносин НАТО з Росією як важливий фактор стабільності і безпеки на Європейському континенті, але це партнерство не повинно формуватися за рахунок інтересів безпеки інших держав. СНД Україна розглядала і розглядає як міжнародний механізм багатосторонніх консультацій і переговорів, створений для цивілізованого вирішення проблем, зв'язаних з розпадом колишнього СРСР, та для формування якісно нових взаємовигідних, насамперед економічних, двосторонніх відносин. Спроби відновити Радянський Союз розглядаються як безперспективні [4].

Одна з політичних партій, яка в своїх програмних документах визначила свої зовнішньополітичні орієнтації, пов'язавши їх із завданнями зовнішньоекономічної політики — це Українська республіканська партія. В сформульованій УРП доктрині проголошується завдання для України "перейти від хаотичних економічних зв'язків до побудованого на національній зовнішньоекономічній доктрині цілеспрямованого співробітництва. Розвиток зовнішньоекономічних відносин повинен виходити із завдань політичної доктрини, національних політичних та економічних пріоритетів" [5].

Визначаючи геополітичні орієнтири, УРП обмежується дуже загальним переліком основних векторів зовнішньоекономічних пріоритетів. Підкреслюється актуальність налагодження постійних зв'язків зі структурами "Великої сімки", Європейського Союзу, збільшення обсягів зовнішньоекономічного товарообороту з потенційно вигідними партнерами, які не називаються. Декларовано також бажання розширювати зв'язки у напрямку освоєння ринку найближчих сусідів (Західна і Північна Європа, Середземномор'я, Причорномор'я), поєднуючи цю діяльність з розбудовою відносин з країнами Близького, Середнього Сходу, Африки, Латинської Америки, азійської частини Тихого океану. Стверджується, що пошуки стратегічного партнерства з країнами Африки, передусім з Нігерією та Гвінеєю, не заперечують розширення взаємовигідних зв'язків з країнами Південної Африки. На думку аналітиків УРП, зовнішньоекономічна діяльність повинна спрямовуватися на реалізацію нової концепції освоєння афганського ринку і розбудову взаємовигідних зв'язків з Іраном, налагодження економічних зв'язків та посилення співпраці з Японією, Китаєм, В'єтнамом, Лаосом, Індонезією, молодими азійськими "тиграми" (Сингапур, Тайвань, Республіка Корея).

До першочергових заходів віднесено завдання ліквідації монопольного постачання Росією енергоносіїв в Україну та реалізації планів забезпечення країни альтернативними зовнішніми джерелами енергетичних і сировинних ресурсів широкого спектру. Урядові України пропонується розглянути доцільність приєднання до Північноамериканської Угоди про вільну торгівлю (США, Мексика, Канада) — НАФТА, оскільки країни-члени Європейського Союзу виражають відверте небажання бачити Україну рівноправним партнером.

В зазначеному переліку дивує не лише глобальність намірів партії, але небажання хоча б трохи рахуватися з існуючими реаліями. А вони полягають у тому, що сьогодні і в найближчі роки, внаслідок існуючих економічних, технологічних, транспортних тощо зв'язків Україна буде більш як на 50% залежати в економічних стосунках від країн СНД та Східної Центральної Європи. В переліку зовнішньоекономічних пріоритетів УРП для цих країн місця не знайшлося. Більш того, підкреслюється необхідність денонсації "економічно невідгідних, часом кабальних угод", перш за все, з Російською Федерацією і колективних угод в рамках СНД [6]. Чітко простежується у зовнішніх стратегічних орієнтирах політики партії (УРП) відірваність від життя, від прагнень груп населення, інтереси яких намагається представити УРП.

Партія законсервувалася у своєму негативному ставленні до будь-яких контактів з Росією та іншими країнами СНД, тому не помічає об'єктивної необхідності збереження і зміцнення співпраці, взаємовигідної для всіх сторін. Така позиція дискредитує політику націонал-демократів.

Спроба вийти на найближчі парламентські вибори з такою програмою призведе до політичного провалу. Це можна прогнозувати, спираючись на дані зовнішньополітичної

орієнтації населення, одержані КМІС в листопаді 1996 року.

Згідно з проведенням цим інститутом репрезентативним опитом в Україні лише 9% опитаних згодні, що Україна має вийти з СНД, 26% респондентів вважають за необхідне залишитися в СНД асоційованим членом, а 42% висловилися за повноправне членство в СНД. Це пояснює, певною мірою, чому на питання "За кандидатів якої партії ви б проголосували" лише 1,2% опитаних назвали УРП.

У своїх зовнішньополітичних орієнтаціях УРП віддає перевагу зближенню України з НАТО до вступу в цю організацію включно; підтримує ця партія розширення НАТО на Схід. Позиція УРП була оприлюднена на конференції Північно-Атлантичної Асамблеї. Представник УРП (у складі делегації Верховної Ради України) заявив, що УРП не просто підтримує рішення НАТО про розширення на Схід, а наполягає на щонайшвидшій його реалізації без будь-яких надуманих умов для країн-претендентів. Єдиною незаперечною вимогою мусить залишитися необхідність попереднього врегулювання спірних проблем з сусідами по Європі [7].

УРП не змінює своєї позиції щодо оцінки Росії як потенційного агресора, який має стратегічні наміри будь-якими засобами втягти назад до імперії незалежні держави, колишні республіки СРСР, намагається відродити агресивні структури СРСР. Тому вимога виводу російських військових формувань з території України розглядається як першочергове завдання, без вирішення якого Україна не може стати потенційним претендентом на членство в НАТО [8]. Військово-політична структура НАТО оцінюється керівництвом УРП як основа існуючої системи європейської безпеки.

Співставимо ці оцінки з даними вже згаданого опитування КМІС: на питання "В якому разі безпека України буде надійнішою?" 32% відповідей набрав варіант "Якщо Україна приєднається до військового союзу країн СНД", і 18% — варіант "Якщо вона стане членом НАТО".

Ще більшу антиросійську спрямованість має зовнішньополітична орієнтація радикально-націоналістичних партій і угруповань, таких як КУН, УНА-УНСО і т.п. Аналіз висловлювань лідерів цих політичних організацій, програмних документів та декларацій дозволяє виділити такі основні позиції: мінімізація відносин з Росією, вихід з СНД, орієнтація економіки виключно на Захід, військове партнерство з конкурентами Москви. Найбільш радикальне крило готове піти на конфронтацію з Росією з будь-якого приводу та на будь-якій території [9]. Інтереси Росії та України є протилежними від самого початку — ось основна позиція націонал-радикалів. В економіці це означає для України необхідність позбавитися залежності від Росії та рухатися у напрямку західної моделі господарювання, а для Росії — навпаки, ще тісніше прив'язати Україну до себе та шукати особливого шляху з ілюзорними перспективами. У політиці це відкритість Заходу — для України і суперництво з ним на межі конфронтації — для Росії.

Українська дипломатія мусить зосередитися, на думку націоналістичних партій, на тому, аби розвіяти ілюзії держав Заходу щодо ймовірності повернення Росії до демократичних принципів міждержавного співіснування. І якомога глибше переконати їх у незворотності тенденцій, які набувають сили у Російській Федерації — прагненні росіян будь-що знову панувати над половиною Європи. Російська загроза, як вважають прихильники радикально-націоналістичних партій та угруповань, має стати основою союзу України із Заходом. Подальша доля Української держави пов'язується з тим, чи зможе Україна переконати Захід у необхідності надання їй військово-економічної допомоги і, взагалі, в потребі створення загальноєвропейської коаліції держав проти Росії. Вибір між Росією чи Європою розглядається як альтернативний. Така позиція націоналістично-радикальних партій не знаходить скільки-небудь значної підтримки [10]. Вона небезпечна тим, що ці угруповання, які бачать перспективи всієї зовнішньої політики України в конфронтації з Росією, через призму цієї конфронтації оцінюють всі зовнішньополітичні, як і внутрішні акції уряду України, можуть спровокувати загострення українсько-російських взаємин. Це досить вірогідна перспектива, оскільки існує переконання націоналістично-радикальних політиків, що існування зовнішньої загрози, яка

весь час нагадує про себе, сприяє консолідації української нації. Образ зовнішнього ворога, який зазіхає на територіальну цілісність та незалежність держави, використовується як дієвий чинник утвердження національно орієнтованої свідомості. В умовах, коли російські політики дають наочні приклади нетолерантного ставлення до України та її незалежності, здійснюють постійний жорсткий тиск на держави СНД з метою реінтеграції СРСР в оновленому вигляді, може скластися ситуація, коли націонал-радикали посилять свій вплив в певних колах населення, в першу чергу, серед радикальної частини патріотично налаштованої молоді.

Оцінюючи перспективи змін зовнішньополітичних орієнтацій та вироблення програм дій в сфері зовнішньої політики політичних партій та рухів в Україні, слід враховувати, що вони відбуватимуться на тлі глобальної трансформації, коріння якої знаходиться в змінах 80-90-х років. Наслідки цих змін, як найближчі, так і довготермінові, регіональні і глобальні, матимуть великий вплив на політичні позиції України та інших країн Європи. Необхідно за таких умов орієнтуватися при визначенні зовнішньополітичних цілей на нарощування довіри, пошуки можливостей розширення прямого діалогу не лише на міждержавному рівні, а й на рівні міжпартійних зв'язків, встановлення довгострокових програм співробітництва з політичними союзниками в інших країнах світу. Перші спроби такого співробітництва започатковані соціал-демократами, християнськими демократами, активізують роботу в цьому напрямку ліберали.

Політичні партії і рухи можуть сподіватися на підтримку своїх передвиборних програм, включаючи зовнішньополітичні розділи, якщо врахують інтереси широких верств населення, зокрема свого електорату.

Найважча і найважливіша робота аналітиків політичних партій полягає в тому, щоб чітко визначитися в геополітичних орієнтаціях, яких потребує Україна, зуміти переконати соціальні групи, що складають їх виборчу базу, в доцільності цих орієнтацій. В першу чергу постає необхідність дати відповідь на такі питання як визначення свого місця і статусу в новій Європі, визначення перспектив співпраці в СНД з Росією, окреслення перспектив співпраці з НАТО та ЄС. Пошуки позицій в цих питаннях, яка була б співзвучною настроям виборців — умова для створення міцної бази впливу політичних партій і рухів на прийняття зовнішньополітичних рішень та їх реалізацію. Без створення таких передумов зовнішньополітичні розділи програм партій залишаться, як і сьогодні, пустими, не обов'язковими ні для кого деклараціями, а зовнішня політика, як і зараз, буде цілком визначатися в найближчому оточенні президента.

Література

1. Товариш, N45-46, листопад 1996.
2. Див. Партія Міжрегіональний блок реформ. Інформаційно-аналітичний бюлетень. Вип. N7 (20), травень 1996, с.16.
3. Там само.
4. Див.: Г.Удовенко. Наш курс — у європейській структурі. - Українська газета, 6.11.1996, N19.
5. Економічна доктрина УРП. - Самостійна Україна, жовтень 1996 (ч.23-24), с.11
6. Там само, с.11-12.
7. Чому загрожує НАТО? - Самостійна Україна, листопад 1996, ч.29-30, с.4.
8. Там само.
9. Див. напр.: заяви та рішення керівних органів КУН, опубліковані в тижневику "Визвольний шлях", 1996, 49,4, с.436-439; 1996, 49,5, с.568-569.
10. За даними опиту в листопаді 1996 р., здійсненого КМІС, в критичній ситуації в Україні партії і рухи радикальних націоналістів підтримало 6 2,3% опитаних.

6. ВАРІАНТИ ЕВОЛЮЦІЇ МІЖНАРОДНОГО СТАНОВИЩА ТА ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

П'ять років існування суверенної України зняли у принципі питання щодо її державного майбутнього. Значні труднощі у становленні та зміцненні незалежності та реінтеграційні загрози вже не здатні поставити під сумнів державну самостійність як таку. Гарантії цьому створюють не тільки досягнення, а й вади нової держави, не тільки сталий позитивний вплив загальних світових чинників, а й наявні значні складнощі геополітичної реструктуризації на теренах колишнього соціалістичного табору і передовсім об'єктивно суперечливий характер відносин між Заходом та Росією.

Тож предметом розгляду мають стати вірогідні варіанти еволюції зовнішньої політики української держави, що остаточно відбулася, хоча ще далеко не завершила свого становлення. Так само не є визначеною і має багатоваріантне майбутнє геополітична роль України, її місце у новій системі європейських відносин, що формується.

Прогнозування української зовнішньої політики та міжнародного становища держави вимагає врахування двох груп чинників: а) спрямованості, змісту, параметрів внутрішнього розвитку, тобто характеристики України як суб'єкта міжнародних відносин; б) багатовимірної динаміки регіональної геополітичної ситуації, логіки еволюції місця України у майбутній системі міжнародних відносин. Так само важливо визначити відносну вагу та характер взаємодії зазначених груп чинників.

Внутрішні чинники еволюції зовнішньої політики України

Характерні ознаки української зовнішньої політики — декларування відсутності ворогів, будь-яких вимог та претензій до сусідів, своєрідний варіант нейтральності, неприєднання до військово-політичних блоків та намагання впровадити подвійну орієнтацію на Росію і на Захід спочатку могли інтерпретуватися головним чином як реакція на зовнішні обставини, прояв вимушеного маневрування періоду розпаду СРСР. Сьогодні вони однозначно перейшли до розряду довготермінових і внутрішньо обумовлених.

Передісторія незалежної України не визначила національної стратегії, не окреслила бодай основних можливих тенденцій її внутрішньої еволюції. Лише в останні п'ять років поступово окреслилися характеристики нової держави, почали працювати відповідні внутрішні чинники, отже накопичилися дані для прогнозування. Тобто лише практика незалежного існування стихійно і до того ж недостатньо виразно виявила те, що мали б визначити національна ідея, уявлення політичної та інтелектуальної еліти щодо національних інтересів та пріоритетів, концентровані у певній концепції, певна політична філософія. При цьому суперечливість, мала змістовність самої практики обумовили невизначеність, мінливість характеристик України як суб'єкта міжнародних відносин.

Для визначення параметрів української зовнішньої політики, її загальної довготермінової спрямованості первинним комплексним показником є цивілізаційна належність країни. На тлі європейського досвіду та стандартів взаємин між цивілізованими незалежними державами самоідентифікація є необхідною передумовою органічної інтеграції нового актора до міжнародної спільноти. Саме ця належність, фундаментальні характеристики української держави та українського суспільства не можуть вважатися автоматично з'ясованими і викликають чимало запитань та сумнівів у потенційних партнерів. Звичайно брак чітких суспільно-політичних рис, перехідний стан притаманні всім посткомуністичним країнам. Але

порівняльний аналіз практики незалежного існування змушує зробити висновок про наявність не тільки відставання України від її західних сусідів, а й про якісну відмінність ситуації щодо внутрішніх трансформацій. Тобто йдеться не тільки і не стільки про сучасний стан суспільства, а, головне, про його динаміку. Україну характеризує відсутність суспільного вибору та відповідних виразних тенденцій внутрішньої еволюції. Натомість цивілізаційна належність фактично залишається предметом досить абстрактної дискусії науковців і, водночас, — найширших спекуляцій у сфері формування масової свідомості. Вона не стала суспільною потребою. Стан цієї проблеми наочно позначає характер влади, що утвердилася в країні. Вона є незручною для влади, тож штучно спрощується, видається за таку, що є у принципі вирішеною. Очевидно, у цьому виявляється потреба легітимізації влади і демонстрації зрілості державності. Не дивно, що в суспільстві поширюються викривлені уявлення щодо власних характеристик і дійсного міжнародного іміджу.

На сьогодні цивілізаційна невизначеність, притаманна Україні, містить в собі альтернативи, що пов'язані з відмінними геополітичними орієнтаціями, варіантами вирішення питання про місце та роль країни у системі міжнародних відносин і, природно, різними зовнішньополітичними пріоритетами.

Вочевидь, така ситуація пов'язана з усталеним співіснуванням в українському суспільстві глибинних, але вельми пригнічених рис "європейськості" та набутих за останні десятиліття (наві'язаних тоталітарним комуністичним режимом) "євразійських" ознак. Унезалежнення не позбавило Україну цієї синкретичності. На відміну від колишніх прибалтійських радянських республік, в Україні не існувало передумов для однозначної самоідентифікації суспільства як європейського. Європейський вектор внутрішнього розвитку загалом виявився не представленим скільки-небудь потужними та повною мірою сучасними суспільно-політичними силами. Тут практично не знайшлося дієздатної європейської орієнтованої контреліти, а для переважної більшості населення радянські навички суспільного життя, відповідна система цінностей виявилися глибоко укоріненими. Водночас комуністична інтернаціоналізація не створила нових життєздатних цивілізаційних засад. Незалежність зафіксувала певну рівновагу європейських та євразійських компонентів у суспільстві та державі. Специфіка ситуації в Україні визначається тим, що це нединамічна рівновага, яка спотворює суспільство, позбавляє його цілісності, гармонійності і, водночас, практично не стимулює трансформацій.

Утрудненість цивілізаційного самовизначення для України полягає у тому, що її попередня історія не дає варіанту "повернення" до певного стану, відродження конкретної суспільної та державної моделі, що властиве майже всім країнам Центрально-Східної Європи. Україна, яка не мала повноцінного державного минулого, створює дослідникам особливі труднощі у моделюванні її майбутнього. Не існує суспільно погоджених концептуальних варіантів, хоча безумовно наявні значущі елементи державницької думки різноманітного ідеологічного забарвлення. Переважання негативного досвіду, складна мозаїка історичних та геополітичних умов розвитку національного руху та національної політичної думки, руйнівний розрив у часі визначають необхідність вирішення проблеми цивілізаційного самовизначення як принципово нової, з урахуванням майже виключно сучасних неукорінених і рухливих реалій.

Потенційних партнерів України, європейську спільноту непокоїть як вірогідність повернення до влади в Україні ортодоксальних лівих сил, так і ризик зростання впливу неконструктивного націоналізму. І те і інше несумісне з засадами європейської цивілізації. Доти, поки зазначені загрози не будуть усунені внаслідок зміцнення громадянського суспільства, здійснення глибоких соціально-економічних трансформацій, внутрішні характеристики України не дозволять їй інтегруватися у Європу. Та своєрідна стабільність і поміркованість, що пропагується офіційним Києвом як фундаментальна ознака цивілізованості українського суспільства, насправді є наслідком його неструктурованості, нединамічності, що суперечить засадам сучасної Європи.

Теоретично найбільш послідовними прибічниками "повернення" України до Європи мали б бути антиімперські патріотичні сили, а також новий клас підприємців. Насправді цього не відбувається. Організації національно-демократичного спрямування, які сьогодні відіграють помітну ініціативну роль у дистанціюванні України від Росії, фактично не мають власної позитивної зовнішньополітичної програми і не виявляють реальної зацікавленості та готовності до реалізації європейської альтернативи для України. Вони фактично залишаються ідейно та ментально замкненими і не орієнтованими на активне включення у європейське політичне життя, переважно обмежуючись підтримкою зв'язків з діаспорою чи проведенням культурно-просвітницьких діалогів з гуманітаріями найближчих слов'янських сусідів. Зосереджуючись на національному питанні, до того ж у його етнічних вимірах, і не маючи власної органічної проробленої суспільно-політичної та економічної стратегії, ці організації на сьогодні не набули чіткого ідеолого-політичного обличчя. Вони утруднюються із визначенням власного місця у внутрішньополітичній боротьбі, своїх союзників та противників. Тому складно оцінити їх можливу роль у визначенні реальних національних інтересів України та формуванні відповідних міжнародних зв'язків держави.

Українське підприємництво має власну специфіку. Його найбільш дієздатні прошарки глибоко пов'язані з владними структурами чи то діють у тіньовому секторі і не мають достатньої свободи та й стимулів для виявлення окремої власної публічної політичної ініціативи. Його участь в "імплантації" України у систему європейських інтеграційних економічних зв'язків, у розвитку відповідних нормативних та інституційних засад, у підсиленні та матеріалізації європейських пріоритетів українського суспільства залишається проблематичною.

За умов граничної слабкості громадянського суспільства, визначення, інтерпретування та представлення національних інтересів України повністю монополізоване державними структурами. Але це не спрощує розкриття їх конкретного змісту, а, отже, й можливостей їх втілення у ту чи іншу державну стратегію. Феномен сучасної України як суб'єкта міжнародних відносин, зокрема, полягає у тому, що сама влада в ній, що постала над неструктурованим суспільством і надмірно розрослася, водночас уособлює альтернативні варіанти суспільного розвитку, як і зовнішньополітичної орієнтації.

Потреба зміцнення власних позицій обумовлює дистанціювання сучасного київського керівництва від Москви, формальне проголошення курсу на перетворення України на сучасну європейську державу. Але такий вектор розвитку, по-перше, не спирається на загальнонаціональний консенсус та масовий рух, по-друге, не є наслідком відповідних переконань сучасних носіїв влади. Стан громадянського суспільства практично виключає його участь у визначенні національних інтересів, зовнішньополітичної стратегії та безпосередній реалізації міжнародних контактів.

Специфіка посткомуністичної влади, політичний режим, що утвердився в Україні, мають виразне походження "з недавнього минулого". Влада, а значною мірою і саме суспільство знаходяться в унікальній штучній ситуації, коли логіка суверенізації підштовхує їх до активного домагання геополітичних змін, тоді як імпульси до якісних внутрішніх трансформацій є недостатніми для подолання цього минулого. Як наслідок, Україна досить радикально цивілізувала власну зовнішню політику, але водночас залишається аутсайдером у проведенні внутрішніх реформ. Останнє не дозволяє їй піти далі формальних дипломатичних успіхів і реально зміцнити своє міжнародне становище. Наявні розбіжності невідповідності між ціннісними орієнтирами та власне змістом внутрішньої та зовнішньої політики Києва. Загальна привабливість останньої нездатна компенсувати безпорадність першої. Сама зовнішня політика зі слабким тилом не може стати дієвим чинником регіональних відносин, тим більш ефективним засобом захисту національних інтересів. Залишаючись явищем переважно поверховим, що зосереджується переважно у сфері дипломатії, вона практично нездатна впливати на політику внутрішню, гармонізувати та оптимізувати зовнішні впливи.

Україна дистанціюється від євразійських інтеграційних процесів, однак неспроможна реалізувати європейську альтернативу й практично зависає у стані геополітичної невизначеності. Водночас потужна ліва опозиція досить відверто проголошує євразійські пріоритети і готовність прямувати у фарватері Росії. Перспектива соціалістичного рецидиву — це повернення до Євразії, девальвація незалежності, відмова від суспільного відродження. Гіпотетична малореальна перспектива суттєвого посилення впливу крайніх націоналістів містить загрозу глибокої ізоляції країни, цілковитого погіршення умов її модернізації. Обидва варіанти означають небезпечну додаткову втрату історичного часу і можливостей, що випливають із сприятливих міжнародних умов. При вкрай слабкому громадянському суспільстві і все ще недосягнутій внутрішній інтегрованості зміна державного курсу може виявитися і різкою, і легкою. Жодні зовнішні гарантії тут не можуть бути ефективними.

Історична належність українського суспільства до європейської цивілізації сьогодні фактично потребує підтвердження. Насамперед — подолання крайнощів етатизму, домінування колективістської ідеології, низького рівня самодіяльності громадян. Ще більш складними є питання контрольованості влади, верховенства права у суспільстві, його відкритості, які стали своєрідним стандартом цивілізованої держави, перепусткою для нього до Європи. За цими показниками Україна є типовою євразійською країною. Зміна українських реалій, неприйнятних з точки зору умов європейської інтеграції і небезпечних для регіональної стабільності потребує не тільки часу, а й складних цілеспрямованих, форсованих суспільних трансформацій, а отже — політичної волі та глибоко проробленої стратегії державної влади і політики європейського гатунку, об'єднання зусиль держави та суспільства. Саме такий варіант не є вірогідним на сьогодні та у найближчій історичній перспективі. Дається взнаки незавершеність та недостатня органічність процесу становлення держави, наявність фундаментальних об'єктивних і суб'єктивних проблем, неповне подолання "республіканського комплексу" у свідомості.

Останнім часом у політичних та наукових колах почав розповсюджуватися своєрідний прагматичний підхід: намагання винайти засіб гармонізації європейських та азійських соціокультурних початків у контексті створення оптимальної для сучасної України моделі суспільного розвитку. Є підстави для припущення, що очевидна приреченість на довге тупцювання на місці потребує виправдання з допомогою чергової, вже вітчизняної концепції "третього шляху", який з огляду на досвід міжнародних стосунків передбачає той чи інший ступінь ізолюваності.

Можливо, це більш складні проблеми вносить суб'єктивний чинник. Йдеться про вольовий потенціал та характер ментальності, брак державницького мислення, органічного внутрішнього табу на розмін суверенітету, відповідальності та моральності правлячої еліти, її здатності розуміти і захищати національні інтереси, конкурувати з зарубіжними візаві. Характерною залишається неостаточна незалежність та деідеологізованість підходів до питань безпеки. Це позначається, з одного боку, у наявності особливої вразливості щодо російського впливу, з іншого — у зостарілому, спотвореному сприйнятті західних структур безпеки. Це призводить до "цільового" побоювання звільнитися від звичного російського патерналізму і подібного ж остраху потрапити у залежність від потенційних нових незвичних "інакших" партнерів.

Тіньовий характер процесу прийняття рішень, неусталеність урядових програм, нескінченні суперечності між гілками влади, невизначеність дійсної розстановки політичних сил та непередбачуваність перебігу боротьби за владу в умовах економічної кризи роблять Україну ненадійним партнером, залишають на периферії європейської політики. Водночас зазначені обставини практично не заважають Росії з її подібною ситуацією і політичною традицією зберігати свій економічний та політичний вплив в Україні.

Зовнішні чинники еволюції зовнішньої політики України

Чинники зовнішнього походження (як загальносоюзного, так і глобального масштабу) відіграли виключно велику роль у здобутті Україною незалежності та зміцненні її суверенітету. Саме стабільно сприятлива міжнародна ситуація створила умови для становлення державності. Зовнішні впливи зараз великою мірою визначають довготермінові орієнтири і тактику внутрішніх трансформацій. Україна являє яскравий приклад перехідного суспільства, аксіоматично високозалежного від обставин їм неконтрольованих і змушеного до них пристосовуватися. Але у даному конкретному випадку результуюча різноманітних, часом суперечливих зовнішніх впливів має безумовно позитивний характер. Справа тільки в тім, щоб виявити зацікавленість і послідовність у використанні наявних можливостей.

Події другої половини 1991 року, розпад СРСР самі по собі не прояснили достатньо ситуації щодо реального рівня суверенності новопосталих держав. Сумніви стосовно незворотності змін, що відбулися, підсилювалися внаслідок відкритих виступів проти незалежності України з боку комуністів, прокомуністичних та проросійських організацій, наявності досить масових та стійких настроїв на користь реінтеграції, неясності статусу і реальної компетенції СНД. Тільки поступово ставало зрозумілим, що, незважаючи на суперечливість політики, Україна виявляє волю до повної незалежності і постає як важливий самостійний чинник європейської політики. Сьогодні та на перспективу ставлення до неї, масштаби можливої підтримки цілком залежать від рівня її привабливості як партнера, від змісту та ефективності її зовнішньої політики.

У найбільш загальному плані Україна має безумовні підстави бути задоволеною геополітичними параметрами унезалежнення, успадкованими кордонами. Вона вигравє від того, що не має причин для висунення вимог, які б не сприймалися міжнародним загалом, для ініціювання міжнародних суперечок і налаштована на безумовне підтримання міжнародно-правових норм та правил гри, що складаються на європейському континенті.

З підписанням низки угод щодо денукліаризації Україна повною мірою відійшла від суперечливої радянської зовнішньополітичної спадщини. Поступово виправдовуються очікування європейської спільноти щодо позбуття нею надмілітаризованості. Принципово важливим є той факт, що серед впливових політичних сил в Україні немає жодної, яка б висувала амбіційні, небезпечні для регіональної стабільності зовнішньополітичні плани. Таким чином Україна не сприймається як джерело загрози. Водночас європейську спільноту турбують перспективи розвитку соціально-економічної та екологічної ситуації, тобто саме ті проблеми, які традиційно є наслідком слабкості. Держава входить в міжнародну спільноту не з претензіями та пропозиціями, а зі скаргами та проханнями, що створює відповідний імідж миролюбства і безпорадності. Важливою передумовою сприйняття України є також побоювання щодо її "повернення" до Росії і перспектив використання її чималих ресурсів та вельми важливого геополітичного становища у тому чи іншому варіанті нового протистояння. Очевидно, що Україна не є суб'єктом, що формує геополітичний простір навколо себе. Вона залишається і залишатиметься надалі переважно об'єктом великої політики і масштабних процесів, що розгортаються у новій Європі.

Роки української незалежності позначені дозованим дистанціюванням від Росії і подоланням формальних проявів ізоляваності від Європи. Характерним напрямом дипломатичної та пропагандистської активності Києва відразу стало і залишається утвердження сприйняття (у тому числі і самосприйняття) України як центрально-східноєвропейської держави, її концептуального виокремлення з євразійського простору. Але подальше просування у цьому напрямку вимагає проведення глибоких політичних та економічних трансформацій. Поза ними навіть збереження досягнутого проміжного стану неможливе, бо регіону, до якого належить Україна, притаманна значна динаміка.

Поразка лівих, зміна режимів, що відбулася в Румунії та Болгарії наприкінці 1996 року

додатково підкреслили і раніше виразну українську специфіку невизначеності і позначили небезпечну перспективу подальшої ізоляваності країни від її західних сусідів, які зробили однозначний суспільний та геополітичний вибір і набули відповідної динаміки перетворень. Сучасний стан і реальні можливості співробітництва між Україною та її найбільш природними партнерами — Польщею, Словаччиною, Угорщиною не здатні запобігти поглибленню між ними якісних відмінностей, що випливають з різної спрямованості та результативності суспільних трансформацій. Підтримка з боку цих країн намагання Києва встановити стосунки "особливого партнерства" з НАТО в рівній мірі свідчить і про їхню зацікавленість у певній добудові міжнародно-правових конструкцій безпеки на схід від своїх кордонів, і про визнання того факту, що очікувати від України чогось більшого немає підстав. Реальна загроза нового розмежування Європи походить не від помилових рішень у міждержавних відносинах, а від "випадіння" окремих країн, зокрема України, з загальної парадигми розвитку.

Україна далеко не є вільною у визначенні власного ставлення до процесу розширення європейських структур, хоча б тому, що сама вона у принципі не готова до вступу в них. Більше того, за умов, коли від України залежать важливі деталі якісно нової системи європейських відносин, що формується, вона, внаслідок об'єктивних і суб'єктивних причин все ще нездатна усвідомити своїх інтересів і свого місця у цій системі. Аморфність позиції Києва — одна з найбільш серйозних проблем, що впливають з необхідності визначення масштабів, кінцевих цілей, темпів і тактики трансформування європейського співтовариства.

"Особливе партнерство" може стати формою втілення української позаблоковості і закріпити стан її напівізоляваності та двосторонньої залежності. Загалом це може бути кроком вперед у досягненні більшої визначеності, полегшити маневрування, зробити політику України (чи не єдиної держави регіону, що стратегічно не визначилася) більш зрозумілою і прогнозованою. Водночас такий курс фіксує обмеженість партнерського потенціалу Києва, практично виключає розбудову дійсних союзницьких стосунків з іншими державами.

Українські невизначеності та нединамізм великою мірою об'єктивно обумовлені і можуть стати довготерміновим чинником регіональних відносин. Зберігається глибока залежність української економіки від розподілу праці та інфраструктури, що склалися десятиліттями, від російських енергоносіїв та російського ринку. Вельми симптоматично, що за більш ніж п'ять років незалежності так і не було розроблено програми зміцнення та захисту економічного суверенітету держави і жоден з урядів не виділяв цей напрям як пріоритетний у реформуванні національної економіки. Крім того, залишаються вкрай важливими і практично нічим не можуть бути замінені без втрат євразійські, переважно українсько-російсько-білоруські взаємозв'язки у гуманітарній сфері.

Для сучасної влади при визначенні пріоритетів зовнішніх зв'язків значущими є й такі обставини, що працюють на користь проросійської орієнтації: типологічна подібність економічної системи; більша прийнятність з точки зору досвіду лівової частки керівників суб'єктів господарської діяльності, а певною мірою, й громадської думки. Вади статусу молодшого економічного партнера тут компенсуються демонстрацією незалежності у військово-політичних питаннях. Україна, поки вона залишатиметься аутсайдером у проведенні реформ, буде змушена проводити політику політичного протистояння та економічних компромісів з Росією; диверсифікації політико-дипломатичної взаємодії при стагнації економічного співробітництва з Заходом. За таких обставин міжнародне становище держави не може бути надійно стабілізоване. Зберігатиметься небезпечна вразливість щодо курсу Москви.

В пострадянському просторі чинники зовнішньо- та внутрішньополітичні закономірно переплетені у дуже складний спосіб, а внутрішньополітичні процеси мають величезну амплітуду і неусталений характер. Тут ще не склалися умови для справжніх цивілізованих паритетних відносин, а самі ці відносини не набули повною мірою ознак міжнародних і не демонструють

належної тенденції. Тому застосування норм та механізмів міжнародного права не є достатньо ефективним, а зобов'язання та гарантії не є надійними. Все це додатково утруднює прогнозування розвитку українсько-російських взаємин.

За цих умов особливого значення набуває питання про відносини між правлячими верхівками двох країн. Для України тут міститься серйозна загроза. Вона полягає не стільки у вірогідності приходу до влади у Росії радикальних інтеграторів (принципових відмінностей між конкуруючими угрупованнями та сучасною владою у питаннях зовнішньополітичної стратегії немає), скільки у вірогідності інтернаціональної рекомбінації кланових інтересів і підпаління окремих українських владних кланів під вплив своїх більш потужних російських візаві.

Політична боротьба в Росії відбувається в межах ідеї великодержавності. Змагання сил різного спектру за лідерство у патріотизмі залишає місце альтернативам лише на рівні тактики. Водночас перевантажена власними проблемами, послаблена кризою Росія не здатна реалізовувати будь-яку стратегію, таким чином саме тактика набуває значної ваги. Логіка боротьби за владу диктуватиме будь-яким претендентам на неї необхідність уникати серйозної конфронтації зі світовим співтовариством і, водночас, демонструвати силу. І в першому, і в другому випадку Україна, вірогідно, буде ще довгий час залишатися головним подразником та об'єктом проби сил для Кремля.

Важливу роль у визначенні міжнародного становища України відіграватиме конкуренція з Росією за увагу Заходу, особливо Вашингтону. Власні внутрішні аргументи тут є надто слабкими. Однак спрацюють американо-російські суперечки та відповідні геополітичні розрахунки. Події останніх двох років в українсько-американських відносинах позначили виникнення ситуативного тематичного порозуміння і взаємодії. Їх конкретний зміст та масштаби залежать від Москви більш ніж від Києва. Для останнього залишаються ризиковані альтернативи: бути заручником чужої гри з нульовою сумою чи то намагатися полювати на подвійну вигоду, зоставляючи політику подвійних стандартів та прагматичного маневрування. Так само й велетенська асиметрія цих відносин закономірно знижує їх надійність.

За певної збалансованості російського та американського військово-політичного впливів посилюватиметься залежність України у сфері безпеки. В ситуації, коли йдеться про залежність від держав, що перебувають у дуже нестабільних малопередбачуваних взаєминах з очевидними елементами суперництва, небезпечно для національних інтересів України та її безпеки хитка кон'юнктурність ситуації зберігатиметься.

Ще більш складною, з огляду на перспективу, є ситуація із розвитком економічних міжнародних зв'язків України, сфери, де державні структури не здатні забезпечити результат. Кризове становище української економіки, високий рівень невизначеності відносно перспектив реформування господарської системи, нестабільність законодавства, відсутність достатніх гарантій приватної власності та розгул корупції стримують західний капітал від активного виходу на потенційно привабливий український ринок. Як наслідок, нові альтернативні можливості розвитку співробітництва практично не реалізуються, і економічна присутність України в Європі і світі залишається непропорційно малою. Водночас створені Києвом умови співробітництва не є такими вже незручними для Росії і лише закріплюють її пріоритет як економічного партнера.

Значна інерційність внутрішніх, зокрема економічних чинників окреслює суперечливу перспективу збереження, а, вірогідно, й посилення диспропорцій та різновекторності політичної та економічної діяльності України на міжнародній арені. Логіка геополітичної реструктуризації континенту та потреба зміцнення незалежності і суверенітету добре гармонізуються, обумовлюючи посилення європейської орієнтації у питаннях безпеки та політико-дипломатичного співробітництва і курс на нейтралізацію економічного впливу Москви при свідомому зволіканні його мінімізації. Україні важко істотно просунути в оптимізації власного геополітичного та гео економічного становища. За таких умов забезпечити цілісність

і послідовність зовнішньополітичного курсу Києва майже неможливо, а його ефективність надзвичайно великою мірою залежатиме від мінливих зовнішніх обставин.

Зростання відносної ізоляваності України на тлі все більш динамічних інтеграційних процесів на континенті, її обмежена привабливість для потенційних партнерів додатково ускладнює подолання ментально-психологічних перешкод "поверненню" до Європи. Спрощене ставлення до практичних питань розвитку співробітництва, перебільшені сподівання на допомогу Заходу, несамокритичність нагромадили чимало специфічних суспільних синдромів, у тому числі з елементами ксенофобії. Маневрування між Росією та Заходом одночасно підживлює утриманські очікування і підозри, звинувачення та образи. Певний етап розчарування Заходом спостерігається у розвитку кожної посткомуністичної країни, але в Україні він набуває особливо виразних ознак інфантильної неконструктивності і тривалості. Потреба компенсувати напругу, що її створює Росія, стримує розвиток антизахідного синдрому, пом'якшує реакцію на мізерність конкретних результатів співробітництва з високорозвиненими країнами, але це не стимулює до засвоєння західного досвіду.

Однак, у практичному плані, навіть поза врахуванням чинника українських національних інтересів, об'єктивно існує важлива для європейської стабільності проблема: якою мірою ця країна може бути полишена сам на сам зі своїми внутрішніми та зовнішніми проблемами; якою мірою доцільна і може бути ефективною допомога у зміцненні її незалежності та прискоренні реформування?

* * * *

Брак визначеності щодо пріоритетів України на міжнародній арені та передбачуваності дій київської влади серйозно загальмували і якісно обмежили входження нової держави до системи міжнародної політики. І така ситуація, якщо виходити з логіки її внутрішнього розвитку, зберігатиметься.

У найближчій та середньотерміновій перспективі Україна буде залишатися більшою мірою об'єктом ніж суб'єктом міжнародних відносин. Її політична незалежність знаходитиме достатню міжнародну підтримку, так само як економіка — дозовану допомогу. В той же час немає об'єктивних підстав сподіватися на позбавлення периферійності і адекватну потенціалу співучасть у загальноєвропейських політичних та, особливо, економічних процесах.

Україна не має і у найближчий перспективі навряд чи знайде бодай жодного стратегічного партнера на міжнародній арені. Таке партнерство передбачає глибоку подібність ціннісних засад та принципів суспільного буття, національних інтересів та зовнішньополітичних орієнтацій. Розбіжності у зазначених сферах істотно обмежуватимуть можливості взаємовигідного співробітництва з конструктивно налаштованими сусідами.

Зберігатиметься залежність держави не стільки від міжнародної спільноти і в межах дії універсальних механізмів, скільки від окремих світових акторів та в режимі ситуативних домовленостей. Російський та західний чинники залишатимуться різноспрямованими і переважно конкуруючими. Вплив Заходу, вірогідно, поступово зростатиме, але у порівнянні з впливом Росії залишатиметься поверховим і все ще не здатним створити йому дійсну стратегічну альтернативу, тим більше таку, яка була б здатна подолати власну українську застійність.

Інтерес до України, за логікою тенденцій геополітичних змін, зберігатиметься, а, вірогідно, й зростатиме. Але це буде увага "на особистих засадах", які будуть відображати українську специфіку і тим самим дистанціювати її від європейської спільноти.

Незалежна Україна об'єктивно потрібна новій Європі, новій системі континентальних міждержавних відносин. Сприятливість зовнішніх умов її існування є константою. Подальше просування України шляхом інтеграції у Європу потребує глибокої політичної та економічної трансформації, тобто її перетворення у європейську державу. Але така перспектива залишається гіпотетичною чи принаймні віддаленою.

1. UKRAINE IN THE SYSTEM OF INTERNATIONAL RELATIONS

Historical Essay

Bigger or smaller share and value of partners for setting up intergovernmental economic, political, strategic, cultural co-operation is determined by their capability of offering something attractive at oversaturated market on one hand, and essentially threatening or promoting global or regional peace and security on the other hand. Thirdly and finally, it is necessary to take into consideration, what kind of behaviour one should hope for or be afraid of from such partners depending on their general level of civilizedness, way of thinking, behaviour, reaction at external irritants. Thus, for formulating adequate ideas and taking proper and optimal tactics of relations, it is necessary to study most zealously and most painstakingly the whole complex from economy and state organization to mentality traditions stipulated by previous historical development. Human thinking and political ideas get accustomed to phenomena and events too slowly, therefore it would not be superfluous to remind of origins and stages of evolution.

The phenomenon of Ukraine requires such a study not only because of lack of knowledge, but also because of the necessity of wiping away deposition of misinformation, breaking free from the heavy burden of ideologized stereotypes engendered by tendentious interpretation of facts, propaganda and educational system. Even nowadays on maps and in foreign manuals one can find the name of "Kievan Russia" or learn that Ukraine is just a borderland of Russia, the same way it was once claimed to be a borderland of Poland. Sometimes, one can come across the apt expression of a "phantom of Europe" with its sporadic appearances and disappearances, the opinion of an uncertain, ephemeral state is formed. So, what is Ukraine: a normal European nation or a geographical term, logical result of millenniums of distinctive development or an artificial outcome of conjuncture, and thus is it advisable to build up prospective plans of relations with it or to wait? We shall try to think these questions over and search answers.

Even before the renaissance of its statehood Ukraine objectively occupied an important position in Europe due to its geographical situation, natural resources and statistical parameters of economic and human potential. Since proclaiming sovereignty within the borders of the USSR (Declaration of July, 16, 1990) and onset of independence (Act of August, 24, 1991) and especially since the abolition of this multinational formation (on December, 7, 1991) it has become an active determinant of world politics. Despite its voluntary rejection of the third in the world nuclear military potential (which exceeded that of other states taken together, except only the USA and Russia), Kyiv is doomed to play a more noticeable role in international affairs. Too slow going out from difficult crisis of the transition period is explained, alongside with subjective errors and other determinants, by the inertia caused by sizes and variety of local conditions in separate regions of the country.

Having no reasons and intentions to claim to the role of a great state, Ukraine, however, is the second in Europe country by its national territory (603 thousand square km) after Russia or the largest European country, considering the fact that Russia has the major part of its territory in Asia. Words of the song which from the XIX century, has been the national and nowadays is the state anthem [1], reflect the Ukrainian's idea of geographical parameters of their land by certain hydronyms (from the Syan to the Don rivers, the Black Sea and the Dnieper). Though intensive irrigation (dams of hydroelectric power stations, giant swamped storage ponds) and melioration, irrational usage of land and chemization ruined a significant part of its famous black soils, Ukraine still has fertile land. Resources of forests in the Carpathians and Polissya have not yet been completely destroyed. In Ukraine there are no useless deserts, and the climate and weather

conditions favour agriculture, stock-breeding, gardening and other branches of agriculture all over the country: in the mountains, the forest-steppe, the steppe and the subtropics.

Though barbarous exploitation has exhausted the nature, rather significant deposits of minerals have been preserved: from iron ore (Kryviy Rig) and manganese to uranium (Zhovti Vody) and recently discovered deposits of gold at great depth. After intensive exploitation of coal mines (Donbas) and oil boring wells (Subcarpathian area) deficit of power materials is an acute problem but there are certain hopes for recently discovered deposits, the treasures of the sea shelf. The transport and a ramified network of means of communication (railways, highways, harbours, airports) need modernization badly but are able to provide railway, automobile, ship, sea and river, air and other communications with the outside world. Being situated at the most important cross-road of East-Central Europe, the country may get big currency receipts from re-export and squaring accounts for using its area of water and air.

Ukraine's Western border with Poland, Slovakia and Hungary approximately corresponds to the contours of the Rurikides dynasty's possessions (similar to Poland's having since 1945 the limits of the Pyasts' state of X century). The Northern border with Belarus in Prypyat' basin was ultimately determined by splitting the land between Great Duchy of Lithuania and Kingdom of Poland according to the Lublin Union in 1569 [2]. Ukrainian borders in the East with Russia and in the South-West with Moldova and Romania were formed in the course of history, though they also do not exclude enclaves and strands of other ethnic groups. Across the border remained primordial Ukrainian lands of Lemkivshchyna and Pidlyashchia — in Poland, Priashivshchina in Slovakia, Beresteyschyna in Belarus, certain areas in Rumania and Moldova, Eastern Slobozhanshchyna and Starodub lands in Russia. Descendants of Ukrainian colonists populated Kuban, vast areas in the Volga basin, Siberia and Kazakhstan, the Far East (the so called Crimson, Grey and Green zones of Ukrainian Eastern diaspora).

On the other hand, the Russians and russified population prevail now in the Crimea and some cities of Ukraine, a considerable number of Hungarians has been for a long time living in Transcarpathian territory, at the Azov Sea shore there are enclaves of the Greeks (their center is Mariupol), in the mouth of the Danube there are Bulgarian settlements (Bolgrad, Kiliya). In Bukovyna, in Budzhak and Transdnistria, together with the Ukrainians, the Romanians are settled, in Volynia there is a lot of Belorussians and Poles, but Czech and German colonists in their majority either left the country or were assimilated. The autochthonal nation are the Crimean Tartars who lost half of their people as a result of Soviet forced deportations and nowadays they are returning to the peninsula overcoming numerous obstacles. By the number of its population (51,7 million according to the latest census) Ukraine is the sixth country in Europe (after Russia, Germany, Great Britain, Italy and France). Kyiv has no territorial claims what-so-ever to its neighbours, however from Moscow and sometimes from Bucharest dangerous calls concerning revision of borders as well as semiofficial territorial claims to Ukraine.

Unlike their most close neighbours, Poland and Russia, the Ukrainians had Antique culture in their territory: numerous Greek polises (Olvia, Khersonesus, Pantikapeus etc.). Hellenistic kingdom of Bosphorus, later Roman garrisons on the coast of the Pontus Euxinus (the Black Sea). Later in the time of Renaissance the Latin language was widely used in educational institutions and among the intellectual elite. In Ivan Kotlyarevsky's "Eneida", the first work of new Ukrainian literature (1808), Cossacks feel natural dressed in antique costumes. An essential role in ethnogenesis of the Slavs was played by external determinants: German for the Czechs and the Poles, Ugro-Finnic for the Russians, Baltic for the Belorussians, Mediterranean for the Balkan nations. Ukraine was influenced by Iranian (Scyths and Sarmats) and Germanic (the Goths, who had their protostate near the Black Sea) determinants. The Turki nomads (Avarians, Berendeys, Pechenegians, Polovtsians — Cumans — Kypchaks, and others) settled in its steppes a thousand years before their relatives came to Asia Minor to found Turkey itself.

When Europe was praying for salvation from the fury of Normans, and Vikings were

conquering regions from England to Italy, their Scandinavian compatriots, the Varangians, strengthened their dynasty of Rus' and were similarly assimilated with the native people and their culture. Traditional polytheism in Ukrainian lands co-existed with Christian religion (Byzantine dominion in the Crimea lands) and Judaism (Khazar Realm), and Kyiv remembered St. Apostle Andrew, Constantine-Cyril and Mephodeus, Christian Prince Askold and Princess Olga. Therefore, the baptising conducted by Volodymyr the Great in the 10th century was accepted without resistance while Northern and Western neighbours rebelled against the new religion. Rus' extended its name to the colonized Ugro-Finnic territories, the same way the Germanians — Franks turned Gaul into France, and descendants of the Romans on the Danube gave grounds for the name of Rumania. A single "ancient Rus" people (ancestors of the Belorussians, the Russians, and the Ukrainians) based on common official Church-Slavonic language did not exist, as in Western Europe there was no single "West European" people with the official Latin and common Empire of the Karolingians [3].

It is not a purely academic question, because Russia's attitude to Ukraine, together with other motives, is explained by a psychical shock: Moscow built its historical legend on the state tradition of Kyiv, and independence of Ukraine has, in fact, deprived the Russians of fictitious sources of their identity. London is situated in the South of England (not in Midland) and Paris in the North of France (not in the Massive Centrale), but any Russian considers that Moscow is situated in Central Russia, though in fact it is the Extreme West of the country. Vagueness of the Caucasus makes the Southern border doubtful: besides Chechnya there are autonomies of Moslem-Turkic peoples (Adygea, Dagestan, Ingushetia, Kabardino-Balkaria, Karachayevo-Cherkesiya), and other peoples shared with neighbouring states (the Lezginians with Azerbaidjan, the Osetians with Georgia). Internal enclaves (Bashkortostan, Buryatia, Kalmykia, Mordva, Tatarstan, Udmurtiya, Yakutiya-Socha etc.) make shaping of Russia still more amorphous and complicate its transformation into a homogenic nation. Its state emblem and flag are inherited from the Empire, and the present-day state anthem has no words at all [4].

When Estonia, Latvia and especially Lithuania had started disintegration of the Soviet Union, it was subconsciously clear that the Baltic countries were of an alien civilization, though they had been a part of Russia for two hundred years, but Ukraine's refusal to be Little Russia did a fatal blow to Moscow. The period of multinational states in Europe is over, Czechoslovakia and old Yugoslavia were last ones but this will not convince the carriers of the Empire syndrome which negate the facts of Ukrainian national and state tradition. Showing in contrast Cossack hetmans: seemingly loyal Bohdan Khmelnytsky and "treacherous" Ivan Mazepa testifies to the unwillingness to know the truth. In reality, before the Pereyaslav Agreement of 1654 Khmelnytsky drafted a treaty with the Ottoman Empire, and later on, having been disappointed with the friendship of Moscow he worked out an analogous union with Sweden. Mazepa, on the contrary, had always been loyal to Russia, had his estates there and only after the Tsar's brutal violation of his commitments in respect of Ukraine's rights he was forced to change to the side of the Swedes, who guaranteed sovereignty to Ukraine.

As the rest of Europeans, the Ukrainians have covered a long way to their national formation and self-awareness. Like the Empire of Charlemagne cradled France, Italy, Germany and the Netherlands, the Byzantine Orthodoxy of Volodymyr the Great became the cradle of the Eastern Slavic peoples. Moscow had for a long time been a vassal of Mongol Khans, with their help it suppressed its rivals (Novgorod, Tver') and then it overthrew and conquered the Golden Horde [5]. Consolidation of the Russian state preceded forming the nation and, to some extent, replaced it because of the transition from a system of patrimonial principdoms to a multinational Empire. Ukraine, in its turn, freed itself from the Horde 150 years earlier, while Belarus did not know it at all: their lands were subdued by Lithuanian princes who adopted the Slavs' religion and language. The bright phenomenon of Halician and Volhynian State between Poland, Hungary and the Horde could be to some extent compared for instance with the status of feudal Burgundia

between France and Holy Roman Empire [6].

The Halycian dynasty ceased to exist in 1340 and soon its lands were annexed by force by Polish Crown. In Poryzzya (low lands) between the Carpatheans and the Dniester the Orthodox Duchy of Moldova emerged with its mixed Slavic and Voloch population. When in Krakow the last of the Pyast dynasty died, the Poles married his descendant to Lithuanian Grand Prince Yahailo. Thus, from the Krevo personal union of 1385 [7] the way towards Catholicization and Polonization began. This process was accelerated by the Lublin union of Lithuania and the Polish Crown into Polish Lithuanian Commonwealth in 1569 with the transfer of Southern Rus, i.e. of Ukraine from Lithuania to Poland. By repressions and excellent education of the Jesuits, Counterreformation suppressed Protestantism which was flowering in the Renaissance period (Luteranism of German townpeople, Calvinism of Lithuanian-Ruthenian aristocracy, as well as Arianism, and Anabaptism-Socinianism). After old-time failures the Brest Church Union of 1596 became an attempt to overcome the Schism by reunion of the Ruthenian Church with Rome on conditions of preserving national rite and traditions.

All this coincided in time and was associated in people's conscience with the policy of serfdom conducted by the magnates and the gentry (shlachta) and with ethnic and confessional discrimination provoking opposition of Orthodox town communities and armed rebellion of Zaporizhya Cossacks. After the Yagelons, Poland was governed by elected Kings from France, Semygradya (Transilvaniya), Sweden (the Vasa dynasty), Saxonia, from time to time Poles appeared on the throne, but the gentry's self-will petrified the Seim and the Government. Hetman Petro Konashevych-Sagaydachny, Kyiv Metropolitan and reformer of education Petro Mohyla, Kyiv palatine Adam Kysil' and other leading statesmen claimed in vain equal rights for the Ruthenians-Ukrainians with the Poles and the Lithuanians, for the sake of strengthening their common motherland. After several peasants' insurrections the crisis of 17th century was radically solved by the Liberation War led by Hetman Bogdan Khmelnytsky when, as a result of victories over the Crown army, a unique phenomenon emerged — a Cossack State on the territory of Ukraine, a significant subject of international relations and European policy.

In contrast to other frontier communities (Czech Khodes, Russian Cossacks, Balkan Granychars etc.), Ukrainian Cossacks abolished serfdom and extended their self governing electoral system to the major part of the population. They created their own original administration, court system, army, arts (architecture, music, painting, poetry of Cossack baroque), a history concept. Autonomous status, i.e. in fact independence of Ukraine was provided by the Zboriv and Bila Tserkva treaties of 1649 and 1651, its broad rights were confirmed by Pereyaslav articles of 1654 and Gadjach treaty of 1659 [8]. Hetman government had diplomatic relations, signed agreements and exchanged embassies with the Ottoman empire and Crimean Khanate, Moldova and Transilvania, Sweden, and other states. Constitutional project of 1710 by Philip Orlyk envisaged a flexible interaction and correlation of legislative, executive and judicial branches of power, its controlability and responsibility.

However, internal strife and barbaric brutality of autocracy ruined that autonomy; Ukraine's territory was split between possessions of Moscow, Warsaw and Istanbul, and later between St. Petersburg and Vienna. Russia threw the Turks back and annexed Southern Ukraine according to the peace treaties signed in Kuchuk-Kainardzhi (1774) [9], Yassy (1791) and Kyshineu (1812). Cossack autonomy was abolished almost simultaneously with liquidation of the Crimean Khanate and partitions of the Polish-Lithuanian Commonwealth; tsarist repressions befell the Poles, the Ukrainians and the Tartars [10]. Episodic searches of support by emigrants abroad (in Istanbul, Stockholm, Paris, and Berlin) were unsuccessful. Aristocracy underwent Polish or Russian assimilation, any identity was suppressed, and only the Spring of Peoples of 1848 paved the way towards cultural, educational, and to some extent religious and economic self-identification in Austro-Hungary. Russian imperial regime, on the opposite, suppressed Ukrainian culture and considered all manifestations of "adherence to Mazepa" to be intrigues of Austro-German military headquarters.

After the revolution of 1905-1907, national movements in Russia became more active, but they were suppressed during the World War I despite the loyalty of political parties. Union for Ukraine's Liberation formed the Corps of Ukrainian Sich Shooters as a part of the Armed Forces of Austria-Hungary, analogous to Czechoslovakian and other legions fighting for the Entente. After the February revolution of 1917, Ukrainian National Republic emerged which strived for autonomy within democratic Russia and even, being guided by pacifist illusions, demobilized an army of nearly one million men. After the Bolshevik coup d'état in Petrograd, the Red Army set off for Kyiv. Then, on January, 22, 1918 Ukraine proclaimed independence, and on February, 9 it concluded a Peace Treaty with the Central Powers (Germany, Austria-Hungary, Ottoman Empire, Bulgaria) [11]. Kyiv asked Germany for protection against the Bolshevik aggression, but the Germans supported creation of the monarchist Hetmanate of Pavlo Skoropadsky in April, 1918.

The Hetman regime began to set up administration, a network of educational and cultural institutions, civilized diplomatic relations with other states, but the conservatism of agrarian policy and pro-Russian orientation evoked opposition. In autumn the rebels overthrew the Hetmanate and restored republic led by Directory in Kyiv. After disintegration of Austria-Hungary, as a result of power turnover of November, 1 in Lviv West-Ukrainian National Republic was founded. After the treaty concluded in Fastiv, according to the Act of Union of January, 22, 1919 it became a part of UNR with an autonomous status, but Poland started a war against WUNR and before June, 1919 occupied Eastern Galicia. This event broke ties with Czechoslovakia which competed with Poland and was interested in Ukrainian resources. The leaders of the Paris conference considered Warsaw to be the strongest support against Bolshevism and did not trust the Ukrainian Directory for its socialist phraseology. Therefore, the Entente and the USA recognized this Polish annexation just with formal reservations (ultimately in 1923).

Ukrainian National Republic perished after three years of struggle under the blows of the Red Army; from inside its stability was shattered by peasants' anarchy and mutual distrust. Galician generals made compromises with the White Guard which was indifferent to these former Austrians but fought against Directory for renewal of Russian Empire. In May, 1920 the Commander-in-chief and Head of the Directory Simon Petlura concluded an alliance against Bolsheviks with Josef Pilsudsky's government which captured Western Ukraine. The war against Soviet Russia was a variable success, and resulted in a compromise peace treaty signed in Riga in March, 1921: Warsaw obtained Volhynia and Galicia, and stopped to support the Ukraine's struggle for independence [12]. In the second Polish republic, the so called Eastern Creses played the role of a colonized periphery, and the Ukrainian population suffered from discrimination, though preserved certain limited rights in secondary education, co-operation, confessional and other spheres.

In 1918 the Romanian Kingdom annexed former Russian Bessarabia and the Khotyn district, and soon the Duchy of Bukovyna, a part of Cisleitania (Austrian part of the Habsburgs' Monarchy) with Ukrainian ethnic territories inclusive [13]. North East of historical lands of Hungarian Crown of St. Istvan was incorporated into the newly created Czechoslovakian republic after suppression of the Soviet power in Budapest; a formal reason for it was the plebiscite among emigrants — Ruthenians in the USA on the future of their motherland. Creation of the autonomous Subcarpathian Rus' was sanctioned by the Peace Treaties of the Entente states with Austria in St. Germain of 1919, and with Hungary in Trianon of 1920 [14]. In comparison with strained relations in Poland and poverty in Romania, the Ukrainians benefited from democracy in Czechoslovakia, preserved and developed their identity [15]. T. Masaryk government gave moral and material assistance to the emigrants in creation of infrastructure of Ukrainian educational and cultural institutions.

The most tragic was the fate of the Ukrainians within the Soviet Union, where short periods of comparatively liberal "thaw" alternated with periods of terror and overt genocide against the peasants, the intellectuals, all strata and categories of the population, even Ukrainian communists. As a result of man-made famines, deportations and repressions, the country lost about 1/3 of its

population, was physically and economically exhausted. However, the Western democracies preferred to close their eyes to this because they strived for a clash between Stalin and Hitler to finish with the Bolshevik and the Nazi variants of totalitarianism. President F. Roosevelt recognized the Soviet Union in the most horrible for Ukraine year 1933, France and Czechoslovakia concluded a military alliance with Moscow, but this did not save Europe. After the fall of the second Czechoslovak republic on March, 15, 1939, independent Carpathian Ukraine with a capital in Khust emerged, but on the Führer's consent it was seized by a Hungarian dictator Horthy, who suppressed the resistance attempt by exercising military force [16].

After the collision of Bolshevism and Nazism (the Ribbentrop-Molotov Pact) the Wehrmacht and the Red Army destroyed Poland in autumn, 1939. After the beginning of the Second World War, the Soviet Union and Germany concluded a Treaty on Friendship and Borders. In summer, 1940 the Romanian government having lost its old patron — France — under the blows of the Germans, had to give Northern Bukovyna with its mainly Ukrainian population, and Bessarabia to the Soviet Union in response to Moscow's categorical claim. Ukraine gained the Chernivtsi region and the South of Bessarabia but lost the territories of the former Moldavian autonomy which together with new Soviet acquisitions formed the Moldavian SSR. Formally the Kremlin seemed to have implemented the unity of Ukrainian territories by making them a single state, but as a matter of fact, it extended upon the new regions collectivization and other transformations accompanied by arrests, imprisonment, exiles, executions of potentially oppositional elements. The "Golden September" turned to be a crime and tragedy.

No wonder that when Germany attacked the USSR, some Ukrainians naively saw in it a liberator; even conservators in the West for a long time considered if not Hitler then Mussolini an element of order and stability, while in the occupied regions collaborationism was in practice. Gradually, the new order introduced by the Nazi with its shootings, concentration camps and famine sobered down the illusions. Millions fought at the fronts of the Soviet Army which gained victories at the expense of countless losses among soldiers and civil population. Hundreds of thousands of the Ukrainians joined the armed forces of the USA and British Empire, the ranks of anti-fascist Resistance in Europe. A lot of soldiers fought in guerilla detachments supervised by the state security from Moscow, and, on the other hand, in "Halychyna" volunteer division on the side of Germany. Armed struggle against both Communists and Nazi was waged by the Ukrainian Rebel Army led by the Ukrainian Nationalists' Organization. Its armed resistance lasted until the 1950s.

The essential contribution of Ukraine to the victory over fascism gave grounds to insist in 1945 on its separate membership together with the Soviet Union and Belorussia in the newly created United Nations Organization where the Kremlin required an extra vote. In this context the republic was formally allowed to possess such sovereignty attributes as its own diplomacy and even armed forces, though the military ministry in Kyiv existed for only a short period of time and had purely ceremonial functions. Certainly, Ukraine's role in international organizations was not more independent than that of puppet regimes in satellite states of people's democracy which later became the members of the Comecon and Warsaw Treaty Organization dominated by Moscow. However, practical, technical experience gained during this period turned to be helpful in the formation of Foreign Ministry after the onset of independence. Lasting disparagement of Kyiv diplomacy by the All-Union centre helped willy-nilly to breed patriotism in its best representatives.

After the war, Ukraine's economy was rebuilt and made the basis of the All-Union military-industrial complex. Its territories were turned into the bridgehead for invasions (against revolution of 1956 in Hungary and Prague Spring of 1968). Strategic considerations determined annexation of the Transcarpathian region to Ukraine according to the Treaty between the USSR and Czechoslovakia of 1945 [17]. When Russia failed to rehabilitate the economy of the Crimea destroyed by brutal forcible deportation of the Tartars, it initiated the transfer of the peninsula to Ukraine in 1954 under the motives of economic expediency [18]. It always had a bent for

Ukrainian hinterland and was supplied from it, and the Tartars after the trying experience under Russian rule were fighting for an autonomy within Ukraine because they constituted a minority in their motherland and understood the unreality of complete independence. Petersburg annexed the Crimean Khanate in 1783, Moscow derived the Tartars of their autonomy in 1944, while Kyiv reestablished the autonomous status in 1990, though Russian chauvinists strived for usurpation of power and provoked tension on the peninsula.

Ukraine's resources were exhausted as a result of inefficient economic management, struggle against bourgeois nationalism paralysed the culture, while the propaganda motto of proletarian internationalism only masked interventions aimed at expanding Communist influence from Cuba and Vietnam to Angola, Ethiopia, and Afghanistan. Dogmatic stagnation of gerontocracy led to a collapse, while the clumsy attempt of Perestroika accelerated unavoidable collapse of the ugly multinational formation which turned to be incompatible with political pluralism. On June, 16, 1990 the Supreme Rada declared the Ukrainian State sovereignty, and by the Act of Independence of August, 24, 1991 created the new state of Ukraine this wording negated the fictive independence of the Ukrainian SSR. Referendum of December, 1 confirmed this decision by more than 90% of votes. On December, 7 by the Belovezh Pushcha Agreement between Belarus, Russia and Ukraine on the Commonwealth of Independent States, the Soviet Union was ultimately abolished "as a subject of international law and geopolitical reality" [19].

Ukraine has inherited a heavy burden: a nation exhausted by a long-term terror and depopulation, a sectoral structure of economy deformed by disproportions, lack of energy, difficulties of demilitarization and conversion, disbalanced finances, disastrous environmental situation. Alongside with subjective mistakes and other obstacles, overcoming of this heritage is braked by a post-imperial syndrome of aggressive irredentism which sporadically reveals itself in the large Eastern neighbour's behaviour, in particular, in populist declarations of the Russian Communists and ultra-patriots which lay claims to Ukrainian territories, block the division of the Black Sea Fleet together with coastal infrastructures, inspire distrust in mutual relations. Kyiv has loyally fulfilled its voluntary obligation to get rid of nuclear weapons, while implementation of its declared intention to gain a non-aligned and neutral status is braked by illegal presence of foreign (Russian) Armed Forces with non-determined status in water and land areas of Ukraine.

Ukraine does not stand against preserving and developing bilateral economic and humanitarian contacts with the member countries of the Commonwealth of Independent States, but its vital interests cannot be limited by post-Soviet Euro-Asia. The need in fuel and raw materials requires constant contacts with the Middle East, experience of introducing technologies draws attention to industrial states of the Far East and South Asia. Revival of Ukrainian education and culture may take into consideration the gains of Ukrainian diaspora in the West provide help to neglected diaspora in the East. Ukraine does not have a Great Power ambitions, but it has sufficient intellectual potential to maintain a proper level of relations with all the leading powers in the world. It will not be involved in armed interventions under the aegis of Russia or any other state but is absolutely able and ready to take constructive part in humanitarian programs and peacemaking efforts of the United Nations.

Being interested in balanced relations with all its neighbours, Ukraine is consistently avoiding any attempt to create supranational bodies within the Commonwealth of Independent States and does not see any principled difference in relations with its Near Abroad in the East and in the West. Among its foreign policy dimensions, growing priority will be given to the role of East-Central Europe, i.e. a group of co-measurable countries between Germany and Russia, Baltic and the Balkans. They are drawn together by similar ethnolinguistic structure, culture and mentality, confessional history, belonging to common State formations (Polish-Lithuanian Commonwealth, Austro-Hungary, Russian and Ottoman Empires, the Soviet Union, and limitrophe states, Socialist Commonwealth). Contrary to global aspirations of Russia and Germany which belong accordingly to the Euro-Asia or the West, these nations outside their region may have general humanitarian

or economic interests, but by no means geopolitical or strategic.

Being the largest state of East-Central Europe in terms of territory and population, even after coming out of the transition period crisis, Ukraine will not be able to and will not strive for a hegemony in the region, because its own interests demand the most stable situation. Its legislation concerning human rights protection, and the Status of ethnic and confessional minorities corresponds to international standards and has been recognized by the foreign experts. Despite difficult crisis, the State introduces, morally encourages and financially supports Greek, Polish, Russian, Hungarian, and other educational establishments and institutions, and culture centres, special multilingual radio and TV programs. For too long a time the Ukrainians have been a discriminated stratum, and now the new State is trying to avoid any interethnic or interconfessional conflict whatever, on the contrary, it encourages mutual understanding. (In its turn, official Russia verbally seems to tolerate the minorities' identity, but, materially does not assist them, leaving unpunished manifestations of racism, anti-Semitism, and xenophobia).

Being an important object of European geopolitics, Ukraine has become an active determinant of international relations and will play a more constructive role in strengthening security and co-operation aiming at the most rapid carrying out a complex of reforms on the way from post-totalitarian regime and the present-day crisis to democracy based on the market economy, political pluralism and respect for human rights. Its national interests in this aspect absolutely coincide with the priorities of the world community nowadays and in future.

Notes and bibliography

1. "Shche ne vmerla Ukrainy ni slava, ni volya"... Words by P.Chubynsky, first edition of 1863. Music by M.Verbytsky, edition of 1885. Interesting is the fact that this generally recognized national hymn like "Molytva" by M.Lysenko ("Bozhe velyky yedyny, Rus-Ukrainu khrany...") and even the Soviet anthem of Ukrainian republic ("Tsvity, Ukraino, prekrasna i vilna, v Radyanskim Soyuzi ty shchastya znaishla...") stresses the idea of freedom, not that of power.
2. Entsyclopediya Ukrayinoznavstva. Slovnkova chastyna. Red.: V.Kubiyovych.- Perevydannya v Ukraini.- Lviv: Naukove tovarystvo imeni T.Shevchenka.- 1993.-T.4.- s.1392.
3. It is equally strange to synonymize Rus and Russia, as Frankonia with France, or Western, Eastern and Southern Saxonia with Wessex, Essex and Sassex. Moscow did not repudiate the Translatio conception which draws genealogy of the Petersburg statehood from that of Kyiv, Byzantia and even Ancient Rome, though it would be more logical to mention the customs of the Golden Horde alongside with undoubted influence of Byzantia and Rus. The archaic interpretation simulates ideas of Messianism and expansionism, either Orthodox or Communist.
4. By the end of XY and especially since XVI centuries Great Principality and then the Tsardom of Moscow claimed the role of a Third Rome. The Russian Empire's emblem was a black double-headed eagle. Nowadays symbolism of the Russian Federation gives preference to the golden (Byzantine) eagle, and the Navy has St. Andrew's flag (the Kyiv legend of St. Apostol Andrew). The music of "Bozhe, tsarya khrany" was replaced by the International and then by a new Soviet Union anthem ("Soyuz nerushimiy respublik svobodnykh splatila naveky velikaya Rus").
5. After that, grand prince Ivan-III semiofficially began to use the tsar's title; before that Moscow considered its tsar (i.e. caesar, suzerain) the Great Khan of the Horde (let us recollect the epos of the Tartar tsar).
6. After the annexation of Ukrainian lands, the Habsburgs could consider the fact that the medieval Galician and Volhynian State had dynastic relations with Hungary, to

- be the pretext for grounding their rights to the "Kingdom of Galicia and Lodomeria" ("Konigreich von Galizien und Lodomerien") artificially created within the framework of Cisleitania.
7. *Entsyclopediya Ukrayinoznavstva*.-T.3.-s.1167.
 8. *Ibid.*-T.1.-s.135,333; T.2.-s.764.
 9. *Ibid.*-T.4.-s.1248.
 10. According to the First partition of 1772, the territory of Halychyna (Galicia) found itself under the Habsburgs' rule, in accordance with the Second partition of 1793 the Romanovs gained almost all the territory on the Right Bank of the Dnieper. The Austrians also annexed Bukovyna in 1774.
 11. *Entsyclopediya Ukrayinoznavstva*.-T.1.- s.117-118; Beresteysky myr. Spomyny ta materialy.- Uporyadkuvannya i vstup: T.Kedryn.-Lviv.-1928; Der Friedensvertrag Berlin.1918; Borschak E. La paix Ukrainienne de Brest-Litovsk. Extrait de "Monde Slave" Paris.-1939.
 12. *Diplomatschesky slovar v tryokh tomakh*.-Moscow, Izdatelstvo polit. literatury.-1971-73.-T.3.-s.51-52; *Dokumenty vneshney politiki SSSR*.-T.III.-Moscow, Gospolitizdat.-1959.s.619-642. Riga Peace with Poland was formally concluded by delegations of Soviet Russia and Ukraine, though the latter did not play an independent role serving to Moscow.
 13. M.Korduba.Perevorot na Bukovyni.//Literaturno-naukovy visnyk, X-XII.-Lviv.-1923; G.Piddubny.Bukovyna, yiyi mynule s suchsne.-Kharkiv.-1928.
 14. *Dipolmatschesky slovar*.-T.3.-s.139-141; 479-480; *Tranonsky mirny dogovor*.-Red.:Y.Kluchnikov.-Moscow.-1926; De Martens. Nowean recueil general de Traites,3-e serie.-Par H.Triepel.-T.XI.-p.691; T.XII.-p.423.
 15. I.Kondratovych. Istoriya Pidkarpatskoyi Rusy.- Uzhgorod.- 1930; R.Martel. La Ruthenie subcarpatique.-Paris.- 1935.
 16. I.Borschak. Karpatska Ukraina v mizhnarodniy gri.-Lviv.-1938; Karpatska Ukraina v borotbi.Zbirnyk.-Viden.1939; A.Sthephan. From Carpatho-Ruthenia to Carpatho-Ukraine.New York.-1954.
 17. *Vneshnyaya politika Sovetskogo Soyuza v period Otechstvennoy voiny*.- T.III.-Moscow.-1947.-s.308-312; V.Marcus.L'incorporation de l'Ukraine subkarpatique a l'Ukraine sovietique 1944-1945.-Luvén.-1956.
 18. *Entsyclopedia Ukrayinoznavstva*.-T.1.-s.1117-80; V.Dubrovsky. Ukraina i Krym.-Zheneva.-1946; N.Nadinsky. Ocherky po istoriyi Kryma.-Simferopol.-1951. Transition of the Crimea from the Russian jurisdiction to Ukraine took place under the then acting legislation without any conditions and reservations. Since then Sevastopol, as well as Kyiv, has the status of a city subordinated to the central power of Ukraine.
 19. The three signatory States were represented by the founding states of the USSR (the fourth co-founder was Trans-Caucasus Federation which by that time had not already existed). The mentioned countries exercised their legal right to denounce their Treaty and Declaration of 1922. The Commonwealth aimed at preventing excesses and conflicts during the period of transition towards sovereign statehood.
 20. Ukraine's participation in creation of the Navy of the Soviet Union substantially exceeded the share of the Black Sea Fleet in its aggregate potential. Nowadays this out-of-date fleet in a closed Black Sea has no strategic value. The whole demagoguery around Sevastopol is aimed at destabilizing internal situation in Ukraine, undermining its sovereignty.

2. UKRAINE AND EUROPEAN SECURITY

When we examine Ukraine's search for ways to Europe, we need to answer whether integration on a European scale or regionalization will provide a more effective security policy. The processes of seeking an all-European security structure and intensive regionalization are taking place simultaneously. Meanwhile it is necessary to clarify at least the following issues: a) which regional processes do not contradict the all-European process? b) which of them contradict the creation of an effective all-European security system? c) will existing all-European institutions be able to cope with negative events (destructive conflicts) within regions, and what changes need to be made to ensure that even if they do not rise the security level, at least they do not degrade it in future? d) what role will Ukraine play on a regional scale and in the political decisions concerning all-European problems?

The current reconfiguration of the European landscape is caused by the emergence of European countries seeking future membership in the European Union and NATO. But today the prospects for developing a multiregional Europe are more realistic (even on the reason of different chances one or another country has to receive a whole-scale membership in aforementioned organizations). The Eastern part of the continent is split into three areas:

1. Central Europe where changes are moving faster than in other areas, and where Western countries, particularly Germany, have a clear interest in helping the process of change.

2. South-Eastern Europe, where the situation in the Balkans is still complex and less certain, and threatening to stability and European security.

3. Central-Eastern Europe as quite a new geopolitical area which has appeared as a result of disintegration of the Soviet Union and the emergence of a number of new independent European countries, such as Lithuania, Latvia, Estonia, Belarus, and Ukraine [1]. All countries of the first and third areas, as independent states or republics were the members of Warsaw Treaty organization (WTO) and Comecon (CMEA), as well as Bulgaria and Romania of the second one. Now some of them try to reconstruct regional relations. Czechoslovakia (now the Czech Republic and Slovakia), Hungary and Poland constituted themselves as the "Vyshegrad Three" (now the "Vyshegrad Four"). These countries show high readiness to develop bilateral relations with Ukraine, but still without any sign of will to invite this country participate in future "Vyshegrad Five" organization[2]. All of them are searching NATO and EU membership, considering that Ukraine is not nowadays even second- or third-rank candidate to join these European structures.

Step by step, a new comprehension of East-Central Europe as a coherent group of nations between Russia and Germany, the Baltic Sea and Balkans puts its way to the minds of intellectuals and politicians. It does not exclude further development of traditional ties within the Eastern or within the Central Europe (e.g. Russian — Ukrainian or Polish — German). On the contrary, the restoration of a flexible East-Central Europe promotes to exclude a new Cordon Sanitaire or an Iron Curtain as a line of military-political confrontation.

Most large countries in the World today are constituent parts of more than one geopolitical region. Ukraine and the Baltic nations belong to both Eastern and East-Central Europe, Poland and the Czech Republic to East-Central and Central Europe. On the other hand, Germany is a power of Central and Western Europe, while Ukraine can just dream to achieve its level some day in a very remote future. And East-European Russia belongs still more to Northern Eurasia, while Ukraine can have just economic and humanitarian, but not political interests outside European continent.

By 1994 the Baltic states had achieved some measure of political and economic stability as well as foreign policy experience, and they began to devote greater attention to another nations of Eastern Europe. Documentary evidence of the Baltic states' growing attention to

Ukraine's role in ensuring political stability in the CEE was provided by a statement which the three Baltic presidents issued on 25 March 1994, as well as a joint communique issued by the three heads of government on 13 June 1994. The latter document said that the stable development of Ukraine is of the utmost importance to stability in Europe. Ukraine also has unquestionable interest in cooperation with the Baltic states. This interest is guided both by foreign policy and economic considerations.

The idea of a broadly based alliance of post-socialist nations in Central and Eastern Europe has been discussed frequently. Various proposals for cooperation have been based on an overall idea of "Mitteleuropa", as well as the assumption that a union of small and medium-sized post-socialist countries could be a noteworthy force in the international system, one which could oppose any rebirth of expansionist tendencies in Russia and also facilitate the integration of the union's member countries into Europe. Ukraine is often considered the potential centre for this type of alliance.

Ukraine cannot be a Great Power but it is the largest country of East-Central Europe and is responsible for and interested in maintaining regional peace and stability. Having proclaimed its desire to achieve and adhere to the policy of non-alignment and non-participation in military blocs Ukraine regarded it as the best way to avoid a re-subjugating by Russia. Kyiv agreed to nuclear disarmament while Moscow and Washington agreed to safeguard guarantees of Ukrainian security. However, one should not have illusions about the passivity of that neutrality. It is just impossible for such a big nation to remain quite indifferent towards acute problems and conflicts of contemporary policy.

To comprehend the most probable evolution of Ukrainian neutrality one should look not so much at the precedent of Switzerland but at Sweden. For almost two centuries, the Government of that Scandinavian Kingdom was consistently avoiding any involvement into formal military alliances and blocs. At the same time, the Swedish policy is aiming at the support of liberal trends, protection of human rights and victims of political persecutions. Stockholm is strengthening its defensive potential and taking part in the UN peace-keeping actions in the very remote parts of the world. Nobody can accuse the Swedish policy of the 20th century in militarism. But it was always quite clear that in the case of immediate danger Stockholm would not hesitate to join the West.

Ukraine would prefer to remain neutral, but Kyiv inevitably has to take into account that Russia is neither able nor willing to offer effective economic and financial assistance to overcome actual crises. On the other hand, the deputies of the State Duma (parliament) and prominent politicians of all colors in Moscow are repeatedly putting territorial claims to Ukraine and even questioning its right to a sovereign State independence. In the meantime, the Western powers (as well as some Asian states) are potential investors for Ukraine. NATO is an effective force to maintain collective security system in Europe, while the eventual new member states of the Alliance (Poland, Hungary, the Czech Republic, etc.) are natural partners for Ukrainian economy and politics on the way to re-integration in European civilization.

Several proposals concerning unions or associations of Central and Eastern European states have been put forth: a proposal for a Baltic-Black Sea Commonwealth or axis, the Central and Eastern European Space of Stability and Security (CEESSS), NATO-2, etc. There is in fact a rather wide spectrum of ideas, ranging from economic cooperation to a defense alliance. Most of these proposals have not been formulated clearly, however, and neither their sphere of operations nor the possible mechanisms for implementation have been clearly delineated [3].

From the standpoint of the Baltic states, Ukraine is their natural ally in searching security and territorial integrity, though certainly it is geographically situated on the periphery of the Baltic region. Ukraine's membership in the CIS is not the obstacle in this respect, because it is not the member of military-political structures (the Tashkent Treaty of May 1992 on Collective Security etc.). The military potential of Ukraine on the level of conventional forces is so substan-

tial that it can play a deterrent role vis-a-vis its neighboring states[4]. As Alexei Arbatov stressed, Russia's CFE allowance may provide it with forces twice superior to those of Ukraine, and twice as strong as the forces of Czech Republic, Slovakia, Poland and Hungary combined [5]. But this provides a good reason for Vyshegrad Group to unite their efforts with Ukraine, thereby gaining equality with Russia. Countries that are interested in Ukraine's deterrent potential must find opportunities (within the framework of PFP and in addition to it) to promote the modernization of Ukrainian armed forces and lay the groundwork enabling the military-industrial complex (MIC) of Ukraine to supply them with all necessities.

In the first and third aforementioned geopolitical areas both historical circumstances of relations and attempts to play political games on territorial disputes may complicate Ukraine's relations with some of its neighbors in future. But under certain circumstances Poland could become basis of regional security system. Creation of joint Polish-Ukrainian battalion shows a good example of existing opportunities for cooperation.

In President Leonid Kuchma's administration, the most influential person in the security policy sphere is Volodymyr Horbulin, the Secretary of National Security and Defense Council. Horbulin is an adherent of Ukraine's integration into East Central Europe system of cooperation. He believes that Ukraine has to choose one of the five following models:

1. Joining the CIS' Tashkent Treaty on Collective Security;
2. Joining NATO/WEU;
3. Participating in an all-European security structure when it is created;
4. Concluding a treaty guaranteeing the sovereignty, independence and territorial integrity and security of Ukraine, similar to the State Treaty on Restoration of Independent Democratic Austria (1955);
5. Creating a separate Central Eastern Europe regional security organization, with participation by the "grey zone" countries (as Bill Clinton has put it).

In practical terms, the first three models are impossible to implement. Joining Tashkent Treaty does not correspond to valid legislation of Ukraine as well as joining NATO, though in one speech the president of Ukraine said it was not obligatory that the state's future must be of non-block character. An all-European security structure exists today only in some people's rich imagination.

Therefore, the two last alternatives are left to examine. But signing a treaty of the Austrian model, though it would provide the opportunity to fill a "security vacuum" would slow down Ukraine's political and economic integration into European structures.

As for the last alternative, a plan for creating a regional "grey zone" is worth examining. For instance, Poland's proposal of a "NATO-2" or Ukraine's "Central European zone of stability and security". In Horbulin's opinion, Central European cooperation in its broadest sense could be a step toward an all-European unification process [6]. From this standpoint Central European initiative is a peculiar model of future cooperation in any course of events. Certainly, if political leadership of the countries of the region realize that.

One of the tenets of Ukraine's foreign policy is that in light of its geopolitical situation, historical experience, cultural traditions, rich natural resources and powerful economic, scientific, technical and intellectual potential, Ukraine can and must become an influential regional state, capable of playing a significant role in providing political and economic stability in Europe. To some people, this statement may seem like an illusion, considering the present tense situation of Ukraine in social, economic and political spheres. But the reality is that Ukraine is already a recognized factor in European relations, and it is difficult to speak about security in Europe without considering the role and the place of Ukraine in European geopolitical space.

Though Ukraine is not a candidate for EU or NATO membership, its independence is of vital concern to the West, according to the authors of one widely circulated RAND Corporation research paper on the problem of NATO enlargement [7]. The future orientation of

Ukraine will be the main factor influencing the balance of forces in Eastern and Central Europe.

Among scenarios for Ukraine's future are a) A Ukraine following "Finnish model" of pro-Western orientation, politically and economically stable but militarily neutral, with a status vis-à-vis Russia similar to that of Finland toward the Soviet Union during the Cold War era; b) A Ukraine increasingly re-orientating its economy towards Russia, while maintaining its neutrality (a "light" Ukraine); c) A Ukraine whose eastern areas have joined Russia and whose western areas are independent; d) A Ukraine which has politically and economically reintegrated itself with Russia (a "heavy" Ukraine).

The West would prefer to see Ukraine of "Finnish model", i.e. politically and economically stable, with pro-Western orientation, but militarily neutral. The worst alternative from the Western point of view would be complete reintegration of Ukraine with Russia and the CIS. Nowadays Ukraine can best be defined as the "light Ukraine". Kiev seeks to establish closer economic ties with Moscow, but has refused to join the CIS collective security structures.

The question is: Won't Kiev's economic reorientation towards Moscow and the CIS eventually lead to further military integration? And won't the NATO enlargement aggravate Ukraine's security problems? Although economic ties between Ukraine and Russia are rather justified, its military reorientation would destroy the balance of forces in Central Eastern Europe. Therefore, Western policy must focus on strengthening the Ukraine's independence, and preventing Kiev's military integration into the CIS. Despite the fact that the "Finnish model" for Ukraine would be considered the ideal alternative by NATO, this scenario is unlikely without a substantial increase in political and economic support from the West.

The future security orientation of Ukraine will decisively influence NATO enlargement. Ukraine plays the role of political buffer for the Central Eastern European countries. To NATO, Ukraine offers additional strategic depth in the case of new threats from Russia. If Ukraine were forced to strategic reintegration with Russia, it would considerably change all the parameters of NATO defense planning. Ukraine's security orientation will be shaped by security guaranties NATO provides to its new members in Central Eastern Europe. If Ukraine becomes a stable and neutral state, this will greatly facilitate the security tasks of enlarged NATO. If Ukraine economically and politically reintegrates with Russia, giving Russian armed forces access to those parts of Ukraine close to Polish border, NATO will have to take a more decisive stand, perhaps including forward deployment of Western detachments in Central Eastern Europe.

After NATO enlargement Ukraine as a non-block state will find itself playing the role of a buffer between two blocs — Tashkent Treaty and NATO. It disturbs Ukraine. NATO enlargement may lead to erection of new "wall" and put Ukraine in an exceptionally difficult situation. "On the other hand, — considers the Minister of Foreign Affairs of Ukraine Hennadiy Udovenko, — no one has a right to "veto" any country's choice to join NATO: this is the private business of that country and NATO. In this respect we are, if one can say so, evolutionists; we favor a step-by-step examination of this question; we want Ukraine to be better able to defend its national interests, having become economically independent during this time. Therefore, we oppose speeding up the resolution of the question of NATO enlargement" [8].

"Ukraine welcomes openness of North-Atlantic alliance for cooperation and partnership with the new democracies of Eastern Europe," emphasized H. Udovenko. "We believe that active participation in the PFP programme could play an important role in evolutionary process of possible NATO enlargement. At the same time, we perceive it as one more confirmation of the ability of NATO to transform itself into a broadened European-Atlantic security organization" [9].

These two processes — NATO enlargement and its transformation — might take place synchronistically. NATO enlargement must take into account national security interests of all European states, especially of Ukraine. After publication of the study on NATO enlargement

(September 1995), new problems appeared. One concerned the possible deployment of foreign armed forces and even nuclear weapons on the territory of states neighboring Ukraine. Ukraine was the first country in the world to voluntarily agree to get rid of such weapons, and join NPT. Western and East European leaders assured that there is no necessity to deploy nuclear weapons in new NATO member countries. These assurances look symbolic because it doesn't take a lot of time to move tactical nuclear missiles eastward under certain circumstances. Taking the decision on destruction of the third in the world nuclear arsenal and thus achieving non-nuclear status, Ukraine hoped that the world community would realize importance of such a step for providing security interests of all countries.

Ukraine is an active participant in NATO's PFP programme. In Individual Partnership Programme (IPP), approved on June 1, 1995, NATO and Ukraine have agreed to cooperate in all 19 spheres of activity envisaged for the PFP. These include cooperation in the field of readiness for civil emergencies and crisis management. Ukraine attaches great importance to the PFP consulting process. Practical military cooperation between Ukraine, the NATO member countries and other active participants in the PFP programme is being developed.

Ukraine actively contributes into CNAC's activity, it had taken part in a number of field exercises within the framework of PFP since summer 1994 and has appointed a representative to Coordination Partnership Centre and an officer for communications at NATO headquarters in Brussels.

NATO and Ukraine had agreed to strengthen relations so they reflect Ukraine's weight and its growing role in European security. These steps include consultations between NATO and Ukraine at different levels including the "16+1" level on the following subjects:

- The European security architecture and other political problems and questions in security sphere;
- Cooperation regarding conflict prevention and crisis response;
- Operations to maintain peace, as well as humanitarian and other similar actions;
- Nuclear security;
- Non-proliferation of weapons of mass destruction;
- Disarmament and control over armaments;
- The implementation of NATO information activity in Ukraine, in cooperation with the Ukrainian government etc. [10].

However, considering the level of security guaranties for Ukraine from NATO, OSCE and others (or, rather the absence of such guaranties), Ukraine must focus on creating and maintaining the fighting efficiency of its own armed forces. The Swedish security expert Jan Prawitz is absolutely right declaring that "a sovereign state must have reasonable conventional military forces to protect its borders and perhaps to enforce domestic law and order" [11]. He lists the following elements of a European common security system:

- European arms production should serve the agreed levels of military force (Ukraine should receive its fair quota in arms and services trade-O.P.);
- The peacekeeping and peace-making structures of UN and OSCE should be further developed (Ukraine's participation in these operations is well known);
- A possible "ocean management regime" to provide common security at sea, including the Baltic and the Black Sea, should be established;
- Economic, environmental and other threats to the security of states should be actively addressed at appropriate forums.

According to governmental documents and decisions of the Parliament (Supreme Rada), the military threat to Ukraine ranks not higher than 4th or 5th place among major threats to national security. On the other hand, to Europeans, Chernobyl Atomic Plant is today a source of ecological threat on an all-European scale. The President of Ukraine, Leonid Kuchma, has decided to close this plant by 2000. According to IAEA's data, this process will involve three stages: zero (or preparation) stage (five years — for building enterprises for nuclear waste

conversion, depositories for them and worked off nuclear fuel, providing supply with energy etc.), the first one (five years — for treating the waste and building the storage places) and the second one (from five to ten years for working out technological equipment, erections etc.). Thus, the whole process of Chernobyl Atomic Plant closure will take 15-20 years. To realize unloading the fuel from reactors of the plant, it is necessary first of all to build a storage place for it, secondly, to build a plant for conversion of nuclear waste that will accumulate there during exploitation and only after that closure of the plant should start. After cutting off the plant it will turn from an energy producer into an energy consumer. Projecting and building of service objects of the whole complex demands considerable means. Closing Chernobyl plant, Ukraine not only loses an energy producer (about 7% of the whole production) — a source of income, but also acquires an unprofitable object for national economy. Ukraine adheres to such a position: in conditions of disbalanced economy and energy crisis our state is not able to solve this problem without assistance, and calculates on receiving corresponding help from the G-7 countries, European Union, international organizations and financial institutions, not in the form of credits which are to be returned with interest but in the form of grants.

On December 20, 1995 in Ottawa Ukraine's minister of environmental protection and nuclear security, Yuri Kostenko and Canada's deputy prime minister and minister of the environment, Sheila Copps, signed a memorandum of understanding between the government of Ukraine, the governments of the G7 countries and the European Commission concerning closure of the Chernobyl Atomic Plant [12]. There is some progress in international cooperation in Chernobyl case but its going too slowly.

Political independence of Ukraine is a positive factor, due to which geopolitical situation in European area is considerably getting better, regains more stability and steadiness. Strengthening of Ukrainian state is not connected with emergence of threats to any country. The general line of Ukrainian policy for the nearest decades is Ukraine's integration into European and world community. The way towards Europe is dominating for Ukraine, but the opposition to imperial forces of Russia will keep on. Considering that, creation of strategic system of counterbalances, protection mechanisms which would adequately oppose evident or hidden, conscious or unconscious aggressive behavior of pro-imperial forces of Russia in different spheres of foreign-political, military-political, economic and cultural life, is necessary. In fact, counteraction to these forces from the part of Ukraine will not only protect it from forcible restoration of depended past but also will serve democratic Russia itself.

As to regional characteristic of Ukraine, it is too specific and it stipulates the necessity of adequate consideration of it when creating military force mechanisms of national security self-providing. At the same time as one of the European countries Ukraine has the same non-specific features which are characteristic of any European state. The essential difference consists in absence of Ukraine's real integration into economic and collective security systems. Its policy is aimed at abolition of this illogical separation.

Superficial conclusions on the predominating moods in consciousness of population and eventual political developments are usually based upon views of the russified stratum or ex-Soviet administration and management. One should take into account new tendencies among the more westernized young generation and businessmen. Actual crises of transition to market economy is accompanied with impoverishment and unemployment, which are used by neo-Communist and pro-Russian propaganda. Kyiv is now still on the crossroads between two alternatives: either suicidal sliding back towards non-existence, or gradual moving westward and quite logic return to its traditional place in East-Central Europe. With every passing year the latter opportunity is becoming more and more realistic, especially being backed with the active US and NATO policy. A lot depends now on the willingness and ability of the West to play all the cards in East-Central Europe (including Ukraine) and to use properly existing opportunities.

Naturally, possibilities of drawing closer to the West are yet too limited because of well

known objective reasons. Declarative nature is often characteristic for the West's appeals to co-operate. Therefore, calculation on own forces with simultaneous advancement towards collective security system creation, including international military-political, economic, humanitarian and other institutes contractual obligations etc., seems more justified.

Having defined non-participation in military blocs one of the principles of its foreign policy, Ukraine does not touch the question of membership in any military-political union. But Ukraine keeps its right to become a member of any military-political structure, which in its evolution, has a tendency to become a part of new all-European security system. The non-bloc status of Ukraine is not a limitation concerning its wide-scale participation in programs and mechanisms of multilateral European cooperation, aimed at strengthening stability and security in the region as well as in the future all-European security structure. Proposal to consider the OSCE as the only present candidate for the role of the European security system is fruitful. Ways of transformation of the OSCE institutions into structures to implement policy decisions should be carefully internationally examined. It doesn't mean any limitations to NATO/WEU positive influencing security in Europe.

At present times Ukraine's neutrality is of extremely importance for stability and security in Europe and its strengthening may be achieved with active efforts from the part of the West, including political decisions [insurances of neutral status in the case of any conflict, etc.], development of cooperation in PFP and additional framework providing conditions for reforming military forces, MIC of Ukraine, trade of arms and services.

Enlargement of NATO will not undermine the balance in Europe if it is going step by step with creation of the system of multidimensional interdependency of the countries of Eastern Central Europe including Ukraine.

Ukraine attaches great importance to the principle of involvement into modern development of European security, attempting to diversify and deepen its connections with other European states and institutions in the field of security [13].

This is consistent with the basic principles of Ukraine's foreign policy:

- foreign policy is to be consistent, considered and predictable;
- Ukraine establishes relations with other states on the basis of balance, mutual respect, equal rights, mutual profit and non-interference in domestic affairs;
- Ukraine supports the principle of indivisibility of international peace and international security, in its foreign policy it is an adherent of "security for oneself through security for everyone";
- Ukraine has no territorial claims on neighboring countries and does not recognize any territorial claims against itself;
- Ukraine is guided by the rule of law and recognizes the priority of international law.

Universality of these principles gives the opportunity to realize foreign policy considering that pragmatism of Ukraine's international activity concerning defense and providing its national interests, establishing motivated balance of political and economic relations with the East and the West, and also in other directions.

Notes and bibliography

1. See: S.Holovaty. "Foreign Policy of Ukraine and the Question of Economic and Military Integration in the East". — In: *Ukraine and Integration in the East. Economic, Military and Military-Industrial Relations*. Ed.by Lena Jonson. — Stockholm. 1995. pp.12-13.
2. Some experts share the view that changes have been already started in direction of active Ukraine involvement into Central European integration. Other consider that such changes would occur only in future as response to rising aggressiveness of Russia.

3. D.Bleiere. "Ukraine's Integration with Central and Eastern Europe: The Potential for Regional Cooperation". — In: Ibid. pp.82-83.
4. See: O.Potekhin, I.Oldberg. "Military-Industrial Cooperation". — In: Ukraine and Integration in the East. pp.69-79.
5. A.Arbatov. "The future of European security: Split or unity? — in Visions of European Security — focal point Sweden and Northern Europe". — Stockholm. 1996. p.243.
6. V.Horbulin. "Our Goals and Chances". — Polityka i Chas. 1996. N1. p.8.
7. See: Survival. — Vol.37. N1. Spring 1995. pp.7-33.
8. H.Udovenko. "The Directions of Ukrainian Diplomacy". — Polityka i Chas. 1995. N10. p.5.
9. H.Udovenko. "Ukrainian Foreign Policy. Reality and Prospects". — Polityka i Chas. 1996. N1. p.10.
10. Joint Statement of Ukraine and NATO. — Polityka i Chas. 1995. N10. p.83-84.
11. J.Prawitz. "Non-Nuclear Northern and Common Security". — In: Common Security in Northern Europe after the Cold War — the Baltic Sea region and the Barents Sea region. — Stockholm. 1994. pp.105-107.
12. V.Kukhar, P.Shmarin. "Inside the Decision-Making Environment". — Polityka i Chas. 1996. N1. pp.27-29.
13. See: H.Udovenko. "Ukrainian Foreign Policy. Reality and Prospects". — Polityka i Chas. 1996. N1. p.11.

3. UKRAINE'S RELATIONS WITH RUSSIA

In Russian-Ukrainian relations, one essential contradiction is perhaps more evident than in the relations between other nations: the contradiction between their spiritual, cultural and everyday life closeness and their constant political misunderstandings. The first component is the result of their common origins and a historical partnership dating back from Kievan Rus'. The second is the consequence of the reasonable aspirations of any nation to maintain its own spiritual, cultural and religious identity.

In a historical context, the collapse of the USSR and the emergence of the Newly Independent States signifies an abrupt end to a centuries-old tradition of annexation of territories by Russia (peacefully or using armed forces), which had become the defining feature of Russian national history. This expansionist trend was not interrupted even by such an event as the Russian revolution of October 1917. The revolution merely replaced the integrative idea with a communist idea, embodied in a new totalitarian collectivism. The communist idea, in turn, was influenced by Russian expansionist traditions. This encouraged an aggressive, expansive strategy in respect of the surrounding world.

In order to grasp the peculiarities of Ukrainian national mentality we are to take into account its historical backgrounds, including centuries-long development in the framework of the Polish-Lithuanian Commonwealth and Austro-Hungarian Monarchy with their traditions of statehood much more liberal in comparison with the Russian Empire and the Soviet Union. Moreover, unlike Russia itself and Belarus, some Ukrainian regions in the inter-war period belonged to the Poland of Joseph Pilsudski, to Czechoslovakia of Thomas Masaryk, and to the Kingdom of Romania.

We are far from exaggerating democratic trends of those regimes (the only exception is Czechoslovakia), yet the whole of the Western Ukraine did avoid the most terrible wave of so called Big Terror with its man-made famine and disastrous deportations under the Bolshevik rule in the 1930s. There the stratum of private owners and intellectuals, was not exterminated. In this regard the destiny of Ukraine to some extent can be compared to that of Estonia, Latvia and Lithuania with their pro-Western governments in the inter-war period. It radically differs, however, from the developments in Russia and Belarus, since the latter two had no territories outside the Soviet Union during the most difficult period of ruthless and cruel Bolshevik dictatorship.

The defeat of the communism ideology and the collapse of the USSR temporarily distracted attention from the harm that had been inflicted by the Russian expansionism. But in the course of time, as an economic crisis spread throughout the new Russian — and in the absence of achievements and generally accepted national ideas — the need to re-evaluate the recent past emerged. It was accompanied by the emergence in Russia of patriotic movements and the strengthening of imperialist moods in the activities of other political forces.

Those democratic forces in Russia which understand the objective reasons behind the collapse of the USSR and have a positive view in respect of the development of the new Russia are very insignificant and heterogeneous. That is why there is no reason to assume the impossibility of a great-etatist renaissance in Russia. True, it would lead to counter-actions not only from other NIS, but also from the majority of developed countries.

Ukraine had just several periods of its own national statehood in the past: medieval Rus', the Kingdom of Galicia and Wolhynia (11-14th cent.), the Cossack autonomy (17-18th cent.), and the short-lived modern Republic (1918-1921) which fell under joint blows of both military intervention from outside and civil war inside the country. But Russia did not have a national State of its own at all, having rapidly jumped in the late Middle Ages from a conglomerate of feudal principalities to a multinational Tsardom of Moscow as a predecessor of the Russian Empire and the Soviet Union.

We do not mean by that just usual polyethnic society of any European country in traditional sense of the word, but a structure including (or even consisting of) many different and more or less well-shaped national (and territorial) entities with their languages, beliefs and way of life under the central rule of Moscow (or St. Petersburg). As a result, the Russians as a people are not used to the mentality and self-identity of a nation, but to purely imperial transcontinental dimensions. No wonder, a lot of them regard recent disintegration of the Soviet Union as if it were their own tragedy. Such prejudices in the mentality of a former ruling nation have still more deep roots than it was in cases of the old German Reich or Austria-Hungary. Under such circumstances, the very idea of Russia's existence independently from other Union republics can not be too popular among them, unlike among the rest of post-Soviet nations.

Besides, the imperial greatness and power of Russia had been always based primarily on the potential of such developed, yet peripheral territorial possessions as Ukraine and the Baltic lands, since her own heartland consists of cold Siberian deserts. Symptomatically enough, any ethnic Russian prefers to call (and does mean it) the region around Moscow as a "Central Russia", which subconsciously envisages global or at least European expansion aimed at balancing the Far East on the Pacific coast and hypothetical Far West, perhaps somewhere in the Atlantic.

What is not less significant, both Communist and anti-Communist elites in Russia were educated during the Cold War and Soviet self-isolation from the West behind the Iron Curtain. That is why, they use to apply archaic categories of historical rights and sacred borders to any strategic position, as well as to suspect plots and intrigues everywhere outside their own fortified camp under missionary banner of the Orthodoxy, Communism, or Pan Slavism. Unlike it was in the cases of Germany and Japan in the World War II, the Western Allies could not and did not occupy their defeated enemy after their victory in the Cold War and so did not force it to democracy.

As to Ukraine it proved to be not less ungrateful than the Baltics and ignored all the calls for Slav unity, but kept in mind the loss of at least one third of the total Ukrainian population due to the Soviet purges and other measures on the way to the Communist paradise. With every coming year, the West has more and more opportunities to comprehend a very simple thing, that without geopolitical potential of Ukraine there can be no effective expansion of the Russian imperialism. At the same time, both neo-Communists and ultra-patriots in Moscow are becoming more nervous, since without military strength and constant threatening the international peace, they are not able to imagine their own political future within Russia itself.

Although the Ukrainian-Russian treaty of November 1990 seemed to mark a change in relations between the two neighbors, after the split of the USSR even leading Russian democrats found the idea of an independent Ukraine, or rather of a Russia without Ukraine, hard to accept.

In Russia no new system of spiritual-moral orientation has yet replaced the discredited former ideals and values of the Soviet Union, including the pride at belonging to a superpower.

A number of problems have triggered tensions and conflicts between Russia and Ukraine: the debts and the assets of the former USSR, the division of its property abroad and Black Sea Fleet (BSF); frictions between Ukraine and one of its constituent parts — the Crimea, which belonged to the Russian Federation until 1954; contacts between border-area inhabitants; transport problems etc. Civilized solutions to these very complex problems are impossible without cooperation that is based on equal status.

As a matter of fact, the Crimean peninsula had always been closely connected with the Ukrainian mainland by economic, cultural, and political ties. However, after forcible total deportation of the native Tatar population on the falsified accusation of their collective collaboration with the Nazi during the World War II, the region fell into decay. The only possible solution to its economy was in transition to Ukraine, which took place in 1954 on the initiative of the Russian Federation Government for purely practical reason of industrial and agricultural revival due to

the raw materials, water and energy supplies and the labour resources of Ukraine.

Yet, a considerable and aggressive imperial minority has been gradually formed in the Crimea of numerous Communist functionaries and Soviet Army retired officers who settled there with their families. Morally and financially supported by the most conservative forces from Moscow, they were controlling key posts in the local administration. At the end of the Soviet period, the Communist central leadership tried to check and to slow down growing independent trends of Ukraine and other Union Republics, so Moscow tried to encourage and take advantage of separatism inside them (e.g. Russian-inhabited areas). There was also proclaimed a formal restoration of the Crimean autonomy (abolished by Moscow in 1944 after the Tatars had been deported by force to Asia), though Russian settlers again removed indigenous population from any participation in the administration.

Moreover, the local authorities were aggressively putting obstacles to the Tatar repatriation. The Crimean Tatars are the second autochthonous people of Ukraine (with no historical motherland outside its territory), but they form now just one tenth of the population of the peninsula, so it would be quite senseless to dream of a new national independence or political ties with Turkey (despite their common ethnolinguistic, religious and cultural background). Since their extremely hard life experience under the Russian domination cost them innumerable losses, the Tatars logically see the best and only solution in restoring and safeguarding their real autonomy within Ukraine.

The disputes around dividing up the Black Sea Fleet with its main naval base of Sevastopol in the Crimea is just a pretext to interference in Ukrainian home affairs provoking internal tension and unrest. Since 1954, the city of Sevastopol has been considered Ukrainian alongside with the whole of the peninsula and as such was maintained at the expense of the budget of the republic, while there was not a word of it in the financial or any other documents of the Russian Federation.

The most aggressive anti-Ukrainian propaganda is provoking emotional tension in Russia by speculations around the heroic past of Sevastopol and its role in history. As a city of Russian military glory (though captured by the enemies in both sieges, 1854-55 and 1941-42) it has the significance equal to the former Russian naval base of Port-Arthur in China (captured by the Japanese in 1905). Anyway, Berlin after 1945 has much more rights to be regarded as a place of great Russian victory, so what? Inviolability of actual state frontiers is one of generally recognized cornerstones of contemporary international law.

Ukraine has proclaimed its intention to acquire and abide by non-nuclear and neutral status, the new Constitution excluding any foreign Armed Forces permanent presence in the national territory (or within territorial waters). Yet, in order not to aggravate situation in bilateral relations, Kyiv is willing to agree to provisional use (leasing) of some bases, even in Sevastopol, by Russia for a limited period of time and on concrete terms. In the meantime, there might be constructed an alternative naval base in a Russian town on the Black Sea coast (e.g. Novorosiysk), provided there is such a necessity.

The Neo-Communist propaganda tries to demoralize public opinion in Kyiv and Moscow by stating that there will be certain dangerous NATO (especially Turkish) predominance in the Black Sea area after eventual removal of the Russian Fleet from Sevastopol. One should take into account, however, that not a single NATO member-state is threatening national security or territorial integrity of Ukraine. On the contrary, Russia puts forward openly territorial claims towards Ukraine (in the Parliament decisions and public speeches of Russian high rank officials).

Moscow is insisting on giving it Sevastopol and withdrawing the Ukrainian Navy from there. If such a solution is approved, the city with the whole of Crimea could be sooner or later annexed by Russia and inevitably will play towards Ukraine a very destructive role, similar to that of Gdansk (Danzig) and East Prussia towards Poland on the eve of the World War II. During the Weimar republic, Germany did not claim Danzig, but afterwards the Nazi raised the questions of

territorial communication with East Prussia and unleashed the World War. One cannot exclude similar claims of territorial communication with a hypothetically Russian-controlled Sevastopol through the whole of Crimea in order to restore domination over Ukraine, provided extremist forces come to power in Moscow. (Some observers and analysts do compare actual situation in Russia with the former Weimar Germany). In this case there will appear a serious threat to national security on the part of a country with numerous missile installations...

There is a lot of Russian-speaking people in Sevastopol and some other cities of Ukraine as well as there is Ukrainian population in the Russian region of Kuban or some other border areas. The Russians in Ukraine have state-supported and financed schools, mass media and other means to preserve their ethnic identity, while Ukrainian cultural infrastructure in Russia does not exist. The authorities in Moscow did proclaim their purely platonic tolerance to initiatives of such kind with no indications of practical support. This reminds us of the situation in the former Austria-Hungary after its disintegration. The normalization of the situation is a matter of time, but now one should not underestimate the danger of irredentist movements.

Many factors which complicate the transition to equal cooperation between Ukraine and Russia include the absence or inadequate development of national institutions; excessive integration between the Ukrainian and Russian economies, especially in energy resources; an insufficient awareness of national statehood in a large part of Ukrainian population and existence of a "little brother" complex; and the West's difficulty in shaping its economic integration policies in respect of Ukraine while giving priority to Russia in its relations with the CIS area.

The main obstacle in the way of establishing equal relations between Ukraine and Russia is the position of the Russian Federation itself. A large proportion of the people in the RF regard Ukraine as an organic part of Russia. The close ties between Slavic peoples favor such ideas. After the euphoria of their victory over the August 1991 coup attempt faded, many Russians came to feel that the collapse of the USSR represented a great loss. They considered the creation of an independent Russian Federation politically absurd.

Despite numerous failures in the economic reforms of the RF, its city population enjoys a comparatively higher standard of living than the population of Ukraine. This led to some demoralization among social groups in Ukraine which voted for independence in the hope that their country's economy would prosper quickly.

On the other hand, there still remain contrasts in social standards of living between Moscow itself and Russian countryside, much more deep than between Kyiv and the rest of Ukraine. More homogeneous ethnically and politically, Ukraine is not faced with national separatist trends, as we have in the case of the Russian Federation with its numerous autonomies and other units.

Besides objective factors, subjective ones have also influenced relations between Russia and Ukraine. They have been determined by the position of the elites in those countries. The Russian elite is homogeneous from the point of view of its attitude to relations with Ukraine.

As to the political elite of Ukraine, it consists of two groups: one is the nomenclature or ex-communist bureaucracy, the other is recruited from the more or less active opponents of the former order, old supporters of national statehood. From the standpoint of relations with Russia, the Ukrainian elite can also be divided in territorial terms. If pro-Russian moods are more characteristic of eastern and southern Ukrainian leaders, pro-Western moods are characteristic of western Ukrainian ones.

The same difference can be traced between the pro-Russian sympathies of the old generation and less educated people, while young and well-educated Ukrainians are more orientated to the Westernization of their country. Last but not least is the political antagonism between Russian speaking Communists and Socialists (de facto crypt-Communists) on the one hand, and polyethnic but predominantly Ukrainian Democrats, Nationalists and other right-wing parties, on the other. While the Left are openly and aggressively declaring in favor of the Soviet Union restoration, their pro-Western opponents are keeping their will to secure the policy of reforms

towards privatization, market economy, political pluralism and human rights protection.

Rather significant is the phenomenon of President Leonid Kuchma. He was elected not only on a wave of popular dissatisfaction with living standards, but also because of his views on relations with the Russian Federation. Russians and the Russian-speaking population of Ukraine sympathized with him. He received the most of his support in the eastern and southern regions and lost to Leonid Kravchuk in the western and central regions.

Many people in Russia expected (and many people in Ukraine feared) that the new president would take steps to accelerate reintegration of Ukraine with the Russian Federation. However, this had not happened. A strategy of mutually profitable partnership was adopted. A certain portion of the Russian public is disappointed with that.

As any normal President of a sovereign state (the only exception is Lukashenko of Belarus, who is dreaming to liquidate his own country's independence), Mr. Kuchma proved to be interested in strengthening economic and political bases of Ukrainian independence. The tragedy of Czornobyl and his own previous experience of managing the largest Soviet military plant, have persuaded the President that there is no alternative to such a way of national development, since it is a matter not of prosperity or poverty, but of physical survival of Ukraine faces the threat of disappearance from the map of Europe.

There can be only one objective explanation for this phenomenon: the idea of statehood has become rooted in the consciousness of the majority of Ukrainian people, especially the political elite. Ukraine has been given a new opportunity to confirm its own independent status.

An essential role in relations between Russia and Ukraine is played by international factors. Since 1993, closer American attention to Ukraine, rejecting the absolutization of US relations with Russia, have become noticeable. However, relations with this big eastern state will remain a priority among Westerners. This is stipulated by Russia's place in the world, its potential and its nuclear weapons. The United States and Western European countries are unlikely to use extreme measures to restrain Russia's geopolitical appetite in the CIS territory. This situation could undergo a major change only in the case of intensifying RF aggressiveness toward the West.

At the same time, the development of Ukraine's relations with Western countries and with NATO can be used under certain circumstances to increase pressure on the RF, aimed at influencing its geopolitical ambitions. Realization of this causes noticeable alertness in the ruling circles of Russia.

Inside the Ukrainian public opinion there were heard some voices of fear related to the possibility of being abandoned by the West which could pay with Ukraine to Russia for its consent to the adoption of Poland, Hungary and the Czech Republic to the NATO. Sometimes it is compared to the Agreement of Munich and the victimization of Czechoslovakia, that was aimed to prevent the World War, yet in fact it just stimulated the Nazi aggression. On the other hand, the prominent analysts and political experts in Ukraine express some kind of cautious optimism about the position of the leading world powers, first of all the G-7, towards Ukraine. Their opinions are based on the estimation of real prospects of various developments in various directions.

A repeated putting of Ukraine into the Russian orbit would inevitably encourage the fierce militarists in Moscow and strengthen a danger of a desperate extremist terrorism in the country with nuclear installations. On the other hand, passive neutrality of such a large country which is a buffer state between Russia and the rest of Europe can be regarded just as a temporary, provisional solution. More probably it seems, that Ukraine inevitably will be pushed by Russian economic and military black-mailing to more and more close relations with the NATO member-states. One can be sure that such policy is very popular and enjoys public support in the country.

It can be expected that such an evolution would suit other nations of East-Central Europe, since their security depends directly on the future status of Ukraine and its stability. Moreover, it looks more than probable, that that would influence internal development of Russia towards

democracy and promote normalization of its relations with the West, since neo-Communists and militarists have no chance to success without control over Ukraine. Having restored its liberal and democratic traditions, the most numerous nation of East-Central Europe could not only counter-balance the revenge forces, but also crush them. The only way and only hope for Ukraine is cooperation with the West. Yet as time goes one should not exclude even the most unpredictable steps.

Russia's foreign policy has acquired a threatening range of imperial and authoritarian tendencies. Some specialists on Russia think that NATO is making a mistake by expanding in an eastern direction without Russian consent.

On September 14, 1995, a decree by Russian President Boris Yeltsin introduced a set of guidelines for RF strategy toward the CIS member states, to be followed by all interested Russian ministries. Analyzing this document in a letter to President Leonid Kuchma, Ukraine's Foreign Affairs Minister Hennadiy Udoenko wrote that he believed Russia had no intention of establishing relations with the CIS member states "in accordance with international law...i.e. on the basis of respect of their territorial integrity, sovereignty and non-interference in each other's domestic affairs... Political and economic stability of the CIS countries is only of value to Russia when they carry out friendly policies vis-a-vis Russia. Subjective assessment of a policy as "unfriendly" or as "violating" the rights of Russians may entail the actions by Russia that could lead to unpredictable consequences... Economic integration, the necessity of which is declared in the document, means the erosion of the sovereignty of the CIS member states, the subordination of their activities to Russia's interests and rebuilding the centralized superpower".

The problem of dividing up the former Soviet Black Sea Fleet (BSF), or rather the problem of the status of Sevastopol and other Russian military bases in the Crimea, has been cited by Moscow as a major obstacle to the signing of a large-scale Treaty on Friendship and Cooperation between the Russian Federation and Ukraine (for the same reason, President Yeltsin has not visited Kyiv yet).

Disagreements:

Russian version: Russian BSF headquarters in Sevastopol, Ukrainian Navy headquarters in the settlement of Donuzlav. The BSF of the Russian Federation would use fleet facilities in Sevastopol. In the Crimea, coast guard and aviation contingents under the command of the Russian BSF would be present.

Ukrainian version: Russian BSF headquarters and base in Sevastopol. But Ukraine opposed moving its Navy headquarters to Donuzlav. The Russian BSF property must be reduced in Sevastopol to not more than 62% of its present level. Ukraine also suggested that Russia be allowed to lease 71 of 118 BSF military facilities.

Both public opinion and official policy-makers in Kyiv have a unanimous standpoint under which Sevastopol is just a normal Ukrainian city, so its status can not become a matter of international negotiations. This point of view is shared by all the prominent experts and governments in Europe and all over the world.

In the Crimea a Russian party on ethnolinguistic principle (compare the German Sudeten party in Czechoslovakia in the 1930s), was organized but an attempt of separatist elements in the Crimea to strengthen influence by establishing a presidency of the autonomy failed.

The extremist groups in both countries used the aggravation in Ukrainian-Russian relations for their own propaganda, the difference was just that Ukrainian nationalism had a defensive character, while the Russian one rejected any right of Kyiv to self-identity and a statehood of its own. Mr. S.Baburin, one of the most influential Russian MPs, at one time openly declared to the Ambassador of Ukraine in Moscow, that a re-unification could be the only possible alternative to a war between the two nations.

The Russian government has achieved a consensus as to what events in Ukraine might harm Russia's interests:

Moscow does not wish to deal with a strong Ukraine, especially if the latter is stable and wealthy enough to turn to the West for economic and strategic unions.

Moscow cannot allow a pro-western Ukraine. Russian politicians, realizing that the West can use Ukraine as a counterbalance to Russia in the region, will try to show to the West that Russia it is not going to support the Western activities in its "near abroad", which go beyond certain limits.

The collapse of Ukraine would be undesirable. The secession of pro-Russian eastern Ukraine, which is unprofitable from the economic point of view, would undermine Russian economic stability and ravage Moscow's resources. The influence of the eastern Ukrainian regions on Kyiv also plays in Russia's hands. The eastern Ukraine industrialists are interested in continued close relations between Kyiv and Moscow. The growing influence of "centrist" company executives and industrialists in both capitals strengthens political efficiency of this economic dependence. Thus many people in Moscow consider the Crimea and eastern Ukraine to be without value to Russia unless they remain Ukrainian territories.

Moscow "national-pragmatics" will be pleased to see a regionalized, economically weak but politically independent Ukraine which pins its strategic and economic hopes on Russia.

Shortly after Ukrainian independence had been proclaimed in 1991, the press secretary of President Yeltsin and the mayor of Moscow claimed East-Central part of Ukraine for Russia. The mayor of St.Petersburg declared that Ukraine should be limited by frontiers of the Cossack State as they were in the mid-17th century. (Funny enough, in case of applying such a criteria to Russia, it would have to loose St.Petersburg, as well as vast areas in Siberia and the Far East). Since then, the declarations of Russian statesmen have become much more modest, yet they are still too far from a full recognition of Ukraine's sovereign rights to equality and independent development.

One of the most wide-spread ideas among the chauvinist politicians in Moscow is to use contradictions between the Russified East (first of all "red" Donbas) and nationalist (or patriotic) West of Ukraine, especially Galicia. The optimal solution from their point of view is to get rid of the Western (former Austrian, Hungarian, Romanian, Polish) Ukraine and to "re-unite" the rest of the country. However, such an alternative proved to be quite utopian, the most prudent managers are not less interested in keeping control over Ukrainian economy, than their opponents in preserving symbols of national statehood.

The Communists are dangerous for time being, but once the crises are over, they are destined to be marginalized or to disappear as an anti-national puppet group. The predominantly Russian-speaking South of Ukraine is quite well aware of the fact, that any sea-coast area should be closely connected with its hinterland. The interests of commerce, raw-material supplies, national economy as a whole need modern technologies and foreign investments from the leading industrial powers, markets in the Central Europe, Mediterranean and over the ocean.

Kyiv is willing to take an active part in the UN peace-making actions, but Ukrainian public opinion would strongly oppose an involvement in any Moscow-headed military intervention within the framework of the former Soviet Union. There is no social group to share and to support Russian imperial ambitions in Tajikistan, Czechia, Pacific islands or elsewhere. Ukraine is of the opinion, that the Commonwealth of Independent States first of all should promote bilateral economic and humanitarian cooperation between its member states. Yet, it should be balanced with developing more close ties with the West (including the NATO powers and nations of Central Europe). The CIS will never become a State, so it should not have common frontiers or joint military forces.

Ukraine is eager to see its great eastern neighbor transformed from an aggressive super-power into a normal peaceful country. The political elites in Moscow realize the advantages of honest and fruitful coexistence (and collaboration), which will promote stability and prosperity of Russia.

4. FINANCIAL AND TECHNICAL ASSISTANCE TO UKRAINE

Usage of international financial and technical assistance from the leading countries of the West and international organizations on a considerable and further growing scale is peculiar to Ukraine. The idea is that it would considerably facilitate and speed up market transformation processes due to concentration of resources in crucial spheres of the economy, provide internal and external balance under difficult conditions of transition period, give proper technical knowledge necessary for increasing market competitiveness and management experience under conditions of market economy.

Potential demand of Ukraine's economy for external resources is enormous. Thus, according to the Ukrainian government's calculations, only demands of the country for foreign investments exceed \$40 billion, demand for foreign credits totalling about \$8 billion.

Since Ukraine started to conduct policy aimed at radical market transformations the scope of foreign credits granted to Ukraine has considerably increased. Thus, according to intergovernmental agreements of the Western countries in 1994 their scale at open credit lines totalled \$367 million, the general scope of international financial organizations' assistance — \$472.6 million; in 1995 the mentioned indexes were \$207 million and \$1746.3 million accordingly, the latter figure including crediting from the EU (see table). In general, according to the Ukraine's balance of payments data, in 1995 medium-term and long term credits provided involvement of more than \$4.5 billion into the economy, netto-infusions having numbered almost \$3.7 million (considering external debts payments). These figures look rather substantial, taking into consideration the fact that Ukraine's economy is still of little attractiveness to private investors: the scope of direct foreign investments numbered only \$196 million according to the same balance of payments while according to the data of the Ministry of Economy of Ukraine it was about \$250 million.

Financial Assistance to Ukraine in 1995 (millions USD)

Types of financial assistance	Sum	Proportion (%)
"Stand-by" from IMF	822.0	18.29
STF from IMF	380.0	8.46
Rehabilitation loan from World Bank	398.1	8.86
Institutional loan from World Bank	1.5	0.03
Re-scheduling of debts with Russia	2531.0	56.32
Credit from EBRD	34.7	0.77
Credit from European Union	110.0	2.45
Grant of Canada	10.0	0.22
Intergovernmental Credit lines	207.0	4.61
<i>In all</i>	<i>4494.3</i>	<i>100%</i>

Data of the Ministry of Economy of Ukraine

It is noteworthy that Russia gave more than half (56.3%) of the general sum of financial assistance to Ukraine in 1995. It is connected with achieving an agreement on re-scheduling, i.e. a 12-year-long deferment of payment of Ukraine's debts to Russia. In 1996, Russia's role as a main creditor of Ukraine began to decrease due to its more rigid approach to granting new credits to Ukraine, while the Western countries and international organizations' role increased.

At the same time, the two states are discussing re-scheduling of Ukraine's debts to Russia on the terms similar to the terms of re-scheduling Russia's debts to member states of the Paris

and London creditor clubs, i.e. envisaging a 25-year-long deferment of payment. The trend of decreasing Russia's role as a main creditor of Ukraine will change if Ukraine and Russia contract the re-scheduling, which looks rather problematic considering the climate of the relations between the two states.

Credits of International Organizations

During 1994-1995 Ukraine received on a full scale the assets of STF credit from IMF (\$742 million), rehabilitation loan from World Bank (about \$500 million), in 1995 — 3 tranches of Stand-by credit from IMF totalling \$801 million. Ukraine keeps on receiving funds under Institutional loan from WB (\$27 million).

Until the recent time the main orientation of credits of international organizations has been to provide for the stabilization of the national currency of Ukraine, internal and external balance of the economy, including payments on crucial import. Thus, these funds were used to partially cover fuel and energy resources purchase including purchase of nuclear fuel.

Despite importance of such using foreign financing, it is necessary to recognize that the long-term effectiveness of this orientation is very low. A number of structural disproportions in the economy of Ukraine which make it impossible to achieve a long-term macroeconomic stabilization is the reason for it. On this very reason the model "first — macroeconomic stabilization, then — structural reforms", traditional for international financial institutions worked very poorly under Ukrainian conditions.

Besides, granting financial assistance is conducted in accordance with a rather strange principle: "first you are to prove effectiveness of your own efforts in stabilization and reformation of the economy, then we will grant you assistance". Since achieving of stabilization through considerable structural disproportions under Ukrainian conditions is a difficult matter, assistance is often delayed. This approach reveals itself most vividly in the attitude of IMF which essentially delayed the granting of funds under the Stand-by scheme in 1996. Besides, despite long negotiations the resources for stabilization fund amounting to \$1.5 billion to be used for the support of hryvna have not been granted after all.

It seems that the donor organizations themselves begin to recognize the shortcomings of this approach. At least in 1996 shifting of assets to more long-term issues connected with market reforms became noticeable. Thus, the IMF while not having finished giving assistance under Stand-by scheme (eight tranches totalling \$770.6 million had been disbursed under this scheme as of beginning of February 1997, and one more tranche of \$90 million is to be disbursed soon), started negotiations with Ukraine on granting funds under a three-year-long financing program — EFM or "Extended Financing Mechanism". This program worth about \$2.5 billion, \$1 billion out of which may be disbursed as early as 1997, is aimed just at the solution of long-standing structural problems.

Through 1994-1996, Ukraine received \$236 million from the EU; since 1991 Ukraine received about \$1.6 billion of financial resources and assistance from various EU institutions. At that the recent EU credit of \$260 million (ECU200 million), has been designed not only to secure balance of payments, strengthen the reserve position, but also to support structural re-building.

However, the main role in structural re-building issues must be played by the World Bank. General scope of assistance from WB on introducing a number of sectoral projects is estimated nowadays at about \$1.5 billion (projects in the sphere of creation and modernization of infrastructure, health and environmental protection, energetics, housing construction, support of private business undertakings).

It is necessary to mention that one of the most difficult problems for Ukraine is radical reformation at the level of enterprises. High degree of inertia at this level considerably brakes the

general process of economic reform. Therefore the decision of the Directors' board of the World Bank on granting Ukraine a loan of \$310 million for development of enterprises is a positive one. The loan will be used with the aim of supporting balance of payments and for re-structuring and supporting the enterprises during post-privatization period.

On September 28, 1995 agreements on investment projects in the spheres of seed-growing (\$31 million) and hydroelectric power stations rehabilitation (\$115 million) were signed. Thus, with the assistance of WB and European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) the realization of projects of reconstruction of Dnypetrovsk Heat and Power Plant and Dnieper cascade of hydroelectric power stations with the introduction of modern technologies and equipment will start.

In the second half of 1996 a number of decisions were taken, including those to credit more than \$300 million to reform energetics sector; \$300 million to restructure coal sector. \$300 million may be allotted under the credit plan to reform the Agricultural-Industrial Complex (AIC). A project of export development in Ukraine was approved on November 21, 1996. The project envisages granting the Exim Bank of Ukraine with a loan of \$70 million. The credit is to be used for institutional development of the Exim Bank and support of \$60 million credit line.

At the same time, about \$300 million were allotted to support the Ukraine's balance of payments.

Conclusion of agreements on financing projects dealing with development of education, telecommunications, city transport and structural rebuilding of coal mining industry is possible.

An important addition to the World Bank resources is financing from EBRD. Total value of its credit projects concerning Ukraine has already exceeded \$100 million. These credits have such priorities as development of banking-financial and private sectors, encouraging privatization processes, development of agriculture and infrastructure, of energetics sphere, in particular, of oil and gas complex. According to an agreement signed in December 1996, EBRD will give a credit of more than \$100 million for reconstruction of the Starobyshevska fuel-fired electric power plant in the Donetsk region. The project will employ the newest technologies of burning cinder.

In 1996 EBRD representatives announced their plans to grant Ukraine ECU118 million for increasing Chornobyl NPT safety. According to preliminary estimations, the Bank plans to give Ukraine about \$600 million of investments and credits in 1997.

However, nowadays the scope of financing from EBRD remains inadequate to Ukraine's needs. Thus, it constitutes per capita: in Czechia — ECU30, in Russia — ECU15, in Ukraine ECU4. Therefore, for Ukraine this index must be increased at least 3 fold.

It is also necessary to recognize that sectoral orientation of funds of both World Bank and EBRD is far not optimal, if to proceed not only from the Western investors' interests but also from strategic interests of Ukraine itself. Thus, investments are practically absent in the spheres of machine-building, instrument-making, science, altogether, in highly technological, science intensive branches.

Developed Countries' Credits

In 1996 7 credit lines were operating totalling \$1050 million or 5 times as much as in 1995. Estimating bilateral financial assistance to Ukraine as a whole, it is necessary to note that here an increasing role is being played by the USA. Since 1991, the USA has allotted Ukraine \$2 billion. Thus, Ukraine has become the third by significance recipient of American assistance — \$330 million in the form of grants and \$650 million in the form of bilateral credits for 1996. Against the background of total sum of mobilized financial obligations for Ukraine in 1996 in the amount of \$1.9 billion, these figures look rather noticeable. It is also necessary to pay attention to the fact

that the US law on external assistance for 1997 envisages granting Ukraine \$225 million (as in 1996), in view of substantial reduction of American assistance to other countries.

However, the role of external crediting for the economy is determined not only by the amount of crediting but also by its conditions and purpose.

Thus, the US credit line totalling \$675 million includes a short-term credit of \$175 million for agriculture for 540 days, \$250 million for 180 days for acquiring high quality goods and services, produced or coming from the USA. A part of this credit will be directed at buying products for agriculture and medicines. \$250 million constitute a middle-term credit for not more than 5 years which can be used for buying means of production — equipment for construction, reconstruction and technical re-equipment of enterprises, purchase of medicines and other goods of the USA manufacturing.

Ukraine has received a preferential credit of \$20 million from the USA for 25 years at 2,25% for buying 40 thousand tons of albuminous additions to forage, wheat for macaroni production (under the program of supporting the US export). The agreement on the credit has been concluded between the Ministry of Agriculture of Ukraine and Commodity and Credit Corporation of the US Department for Agriculture. Therefore, evident is desire of the USA to help not only Ukraine, but also its own producers, paving for them the way to the Ukrainian market.

Alongside with this, there are schemes of financing aimed at development of Ukraine's own production: a purpose-oriented short-term credit of Export-Import Bank of the USA for supporting the Agricultural-Industrial Complex provides the basis for the increase of chemical means for growth of plants (from 4,7 to 8,7 thousand tones in 1995) at the expense of buying active substances and their treatment at the enterprises of Ukraine. This will make it possible to save 20% of hard currency instead of using the variant of buying ready-made preparations.

Credit lines of Japan, Canada, Greece will be to a greater extent than American assets used for reconstruction and technical re-equipment of enterprises. Filling up of credits is to be conducted in accordance with the priority directions of foreign credit development, determined by the decisions of the Government of Ukraine, namely: introduction of energy and resources-saving technologies, development of AIC, black metallurgy, fuel and energy complex, medical and microbiological industry, aircraft building, shipbuilding, rocket building, infrastructure (transport, communications etc.).

Characteristic is the fact that on the eve of 1996 the Export-Import Bank of Japan signed a credit agreement with Ukraine totalling to 24 billion yen (about \$234 million) aimed at supporting economy's stabilization programs in Ukraine. Only part of this credit (6 billion yen) is designed to finance the purchase of Japanese equipment, the rest 8 billion — united credit within the framework of joint financing with the World Bank.

Credit lines of Germany (\$190 million) and Switzerland (\$22 million) are intended for development of such important branches as black metallurgy, machine-building, chemical, coal-mining, oil and gas, light, medical and microbiological industries, AIC, communications. Alongside with this, these credits are given only in the tied commodity form at 8-12%. That makes a free choice of a supplier impossible and is also a form of the mentioned countries' crediting their own export.

At the expense of foreign credits, production line of insulins at joint-stock company "Kyivsky myasokombinat" of substance and on the basis of technology of "Hoechst" firm (FRG) will be built and put into operation; creation of production of suppositories, ointments and medical preparations at joint-stock company "Vitamins" (Uman) and production of antibiotics in joint-stock Holding company "Enzym" in Vinnitsa region (advanced payment constitutes DM33 million); purchase of complex automatic lines for Slavyansky plant "Medpolimer" for the organization of production of capsules, pills and injection solutions in ampoule which will correspond to international

standards (DM28 million). Altogether, it is envisaged in 1996 to provide DM104.36 million by the German credit line for development of production of ready-made medicines.

Under an agreement signed on December 10 between the National Bank of Ukraine (NBU) and the Credit Institution for Reconstruction KfW (FRG) the latter granted DM10 million to German-Ukrainian credit fund. The assets will be placed in the NBU as a special fund for small and medium-size enterprises, which is to become the first step towards creation of the Ukrainian bank for support small and medium-size enterprises.

Since 1991, Germany allotted Ukraine more than DM3 billion of financial and technical assistance. Up to 50% of the EU's support to Ukraine is given by Germany.

Despite the aforementioned facts, it is necessary to note, that general influence of external financial assistance on the process of structural rebuilding of Ukraine's economy is rather insignificant because these external injections are just a drop in the ocean against the background of internal investments necessary to launch the process of structural adaptation. At the same time, the process of granting financial resources has a reverse side: amounts of external debt of the state are gradually growing. Thus, external state debt of Ukraine constituted \$396 million in 1992; \$4.828 billion in 1994; and \$8.839 billion as of January 1, 1997 — (this constitutes more than 9% of GDP). According to official data, Ukraine's debts to Russia and Turkmenistan have already exceeded \$4.205 billion as of January 1, 1997 (according to some Russian sources, Ukraine's debt to Russia exceeds \$5 billion). Alongside with this there is a growing threat of Ukraine's debt dependency upon other states and international financial institutions.

Servicing external debts in the perspective will become an increasingly heavy burden to the economy of Ukraine. Thus, according to official Russian data, the interest paid by Ukraine to Russia in 1995 made up \$220 million; in 1996 — \$600 million. According to data of the Ukrainian Ministry for Finance, this figure will reach \$0.7 billion in 1997. In 1997 Ukraine is to pay a huge sum of money — \$1.4 billion. \$1.1 billion out of this sum will be paid to service the debt to CIS states.

In 1996 Ukraine spent 2081.8 million hryvnas (\$1.1 billion) to service the state debt.

It is also necessary to mention that a disproportionately large share of international financial assistance is still directed not at creation of industries competitive at the world market but at financing current financial needs. That lessens this assistance's effect on the process of market transformations and makes questionable the possibility of effective servicing external debts in the perspective.

International Technical Assistance

Among positive aspects of developing international assistance to Ukraine in the recent years it is necessary to note the growth of technical aid from governmental and non-governmental organizations of foreign countries as well as international organizations. Thus, the total international technical assistance given in 1992 was worth only \$88.9 million and in 1994 it amounted to \$369.9 million, in 1995 — to \$467.3 million including \$60.7 million from international organizations and ECU90.5 million within the framework of TACIS program.

Assistance under TACIS program is concentrated on the issues of AIC development, management of energy-conservation, environmental and natural resources protection, development of privatization, support of small and medium-size enterprises, social protection of the population etc. One of important priorities of technical assistance from the EU is a program of granting subsidies of ECU37.5 million for assisting the enterprises of energy sector of Ukraine. ECU22.5 million of these assets are to be directed at purchase of equipment necessary for the decommissioning of Chornobyl NPT units, ECU9 million — to complete the construction of reactors with VVER units at Rivne and Khmelnytsky atomic plants and ECU6 million — at nuclear projects.

There are serious opportunities to broaden this assistance. Thus, an indicative program of assistance to Ukraine totalling ECU110 million (\$138 million) was signed within the 1996-1999 TACIS program of the EU.

Particularly, the European Commission will grant ECU40 million (about \$50 million) under the above mentioned program. According to some recently agreed documents, the assistance will be given to promote market reforming of state institutions. The projects will also support development of private sector, energetics, environmental protection. The program of financial assistance of the European Commission also includes projects on nuclear safety, international and border cooperation.

Ukraine receives technical assistance from the USA, FRG, Canada, Netherlands, Swiss, Japan, Czechia and other countries on bilateral basis.

The main areas of technical assistance from the USA include developing the basic principles of market economy and private sector operation, financial, monetary policy and banking business, reformation of external economic relations sphere, development of education and human resources, reformation of economy sectors (especially agriculture), environmental protection, management of natural resources, energetics.

Particularly, the American Agency for Trade and Development grants the Ministry of Economy of Ukraine \$400000 to conduct feasibility studies of three projects of industrial energy saving in Ukraine.

The programs on technical assistance from the German government at about DM25 million are aimed at the support of stock exchange and financial markets sphere, creation of banking structures, raising the level of personnel skill.

Participation in the Japanese state program on official assistance to the development envisages giving grants, modern technologies and knowledge in the sphere of agriculture, fishery, basic branches of industry and health care.

It is envisaged to receive technical assistance from Czechia at interdepartmental level (ministries of economy, finances, central banks).

According to an intergovernmental financial protocol, France will grant Ukraine 4.6 million francs (about \$1 million) to improve safety systems of the Zaporizhska nuclear electric power plant. The safety system will be equipped by the leading French nuclear safety firm Segeleque.

Due to the international technical assistance assets realization of programs on re-training and study visits of entrepreneurs in the countries, which have undergone economy transformation period, will be continued.

At the same time, it is necessary to pay attention to essential shortcomings emerging during formation of technical assistance structure.

Firstly, it is necessary to activate assistance in creation of modern technologies of state regulation of economy with the help of levers inherent market systems. Unfortunately, too many recommendations can be brought to the formula: "deregulation and deliberalization". However, it is a somewhat one-sided approach. Besides, deregulation does not require special knowledge, subtleties of management technology.

Secondly, technical assistance is, to a considerable extent, focused on the level of state administration bodies of Ukraine. It does not always reach concrete enterprises. The scale of technical assistance in creation of internationally competitive productions must be two stages higher.

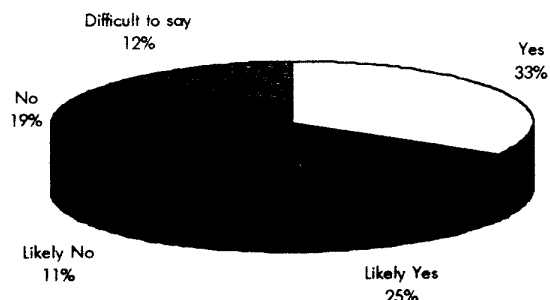
In general, it is necessary to make essential amendments to the programs of giving Ukraine financial and technical assistance in order to make them a more effective instrument of implementing market transformations and creation of the economy, competitive at world market. Only such an objective of this assistance can be justified from the point of view of Ukraine's national interests.

Attitude to Foreign Financial Aid

Attitudes of the population to foreign financial aid are important bearing in mind development of business contacts of Ukraine with international financial institutions in view of the need of our country in foreign investments to support structural changes in the economy.

According to the 1996 Gallup poll, the average of 60 percent of respondents look favourably upon Ukraine's receipt of foreign financial assistance. It is interesting, that the majority of supporters of such an assistance confine its expediency to "reasonable limits". Such a discretion becomes more understandable if we refer to the arguments who take negatively the assistance of the West. The latter's number is close one third.

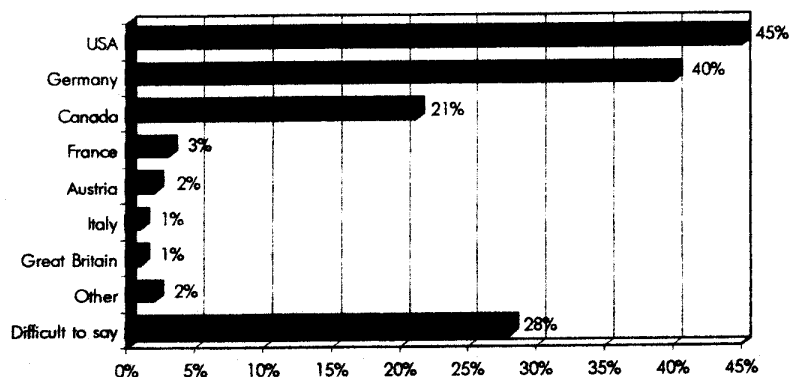
Does Ukraine Need Foreign Financial Assistance?

In the opinion of the opponents of foreign credits, the danger for Ukraine lies in the fact that "this aid aims at making Ukraine economically dependant on other countries" (27%) or at "forcing on Ukraine other countries' political interests" (18%).

The majority of those who support financial assistance of the West Believe that "this is an elementary mutual assistance natural for civilized countries" and "unselfish support given to the weak by those who are stronger".

What Countries are the Major Donors of Ukraine?

Among various industrially developed countries of the West, the USA and Germany are the most frequently named by the participants of the study as major donors of Ukraine, 45 and 40 percent respectively. Every fifth respondent underscored the importance of financial assistance extended by Canada where there is a numerous Ukrainian minority. The least mentioned by the respondents were France, the U.K., Austria and Italy. It's also worth mentioning that this question appeared difficult for one third of respondents.

In general, in respect of the enterprises with foreign capital, the respondents showed the attitudes similar to those related to foreign economic assistance. In the spring of 1996, 40% of respondents stood for the existence of such enterprises, but on condition that their number should be limited. 24 percent of the canvassed proved to be more ardent supporters of the penetration of foreign capital in Ukraine. They stand for the setting up in our country of the biggest possible number of the enterprises with foreign capital. On the other hand, 18 percent of the respondents stand for complete prohibition of such enterprises in Ukraine.

In view of the degree of openness of Ukrainian society it is interesting to know how tolerant is the population to the presence of foreigners in our state. The result of the 1996 public polls show that there is practically no intolerance to the foreigners. In particular, foreigners cause the biggest disrespect in 3% of the respondents. There were less than one percent of those believing that currently such foreign structures as International Monetary Fund have real power in Ukraine.

5. PROBLEMS OF UKRAINE'S INTERNATIONAL POSITION AND PUBLIC THOUGHT

Foreign-Policy Orientations of the Population of Ukraine

Starting the examination of the mentioned problem, in our opinion, it is necessary to clarify the contents of supporting the independence of Ukraine by the majority of voters (more than 90%) at the referendum in December, 1991. 84 per cent of the citizens enjoying the right to vote took part in this referendum. Therefore, as a whole, 76% of the electorate voted then for Ukraine's independence. It is evident, that apart from striving for solving the own welfare problems which all the participants of the referendum hoped for, being dissatisfied with the results of perestroika, the backing of creation of independent state required realizing a community of "we" (the Ukrainians or the people of Ukraine — for the others), separated from or even opposite to the community of "they". The latter lay eastward from Ukraine. But it was not necessarily associated with Russia, it was rather associated with those who previously composed the so called "Soviet people" (except the Baltic states). The fact, that Russians in different regions of Ukraine turned out to be less inclined to the separation, reflected the non-readiness to join the new community on the part of those who voted "against". There are no grounds for considering them internationalists to a greater extent than those having chosen the way of independence. At the same time only the minor part of the Ukrainians, generally from the Western Ukraine, voted for independence being guided by anti-Russian or Russophobic moods. Let us also remind that the agreements of Belovezhskaya Puscha were the result of an objective concurrence of circumstances, of realizing the necessity of drawing a line under the USSR which at that moment exposed a complete lack of vitality. At the moment, this political decision did not raise discontent in public conscience.

What was the extent of steadiness of the orientation at independence? One can receive an answer to this question on the basis of a nation-wide public opinion poll which was conducted by "SOCIS-Gallup" on the eve of the 5th anniversary of independence. It appeared that almost one tenth of the respondents did not remember anything about their participation in the referendum. Among those polled only 57% recollected that they voted for independence of Ukraine. At the same time, 23% declared that they had not taken part in the referendum. This result does not correspond to the official data which were not doubted. These divergencies could be explained as the derivative of the phenomenon of "historical memory obliteration" resulting from actualization of other first priority problems during the period of independence. Besides, nowadays there are no direct external threats to the Ukrainian state, and this leads to concealing patriotic feelings. But to a certain extent, the desire to "cross out" own support of independence snaps into action. In November, 1996, answering the question "How would you vote now at the referendum on Ukraine's independence?" the respondents showed a lower level of support of the Act on Independence. In particular, 43% confirmed their choice of Ukraine's independent development. One third of the respondents spoke against the Act on Independence. 16% of the respondents declared their unwillingness to take part in the referendum if it were to be held now. Certainly, one should not absolutize the results of this poll. Below we shall speak about the attitude of the population to the ways of Ukraine's development.

In the period of transition to independence, a small but noticeable group of Ukrainian politicians tried to enkindle anti-Russian and pro Western moods using mainly historical arguments. The motives for that — to find a consolidation factor "against" — are understandable. During the next period of time the policy of the Russian Federation developed in such a direction that added the new arguments to the adherents of the anti-Russian standpoint. At the same time the West's standpoint aroused a lot of disappointments, that slowed down the increase of Europeists in

Ukraine.

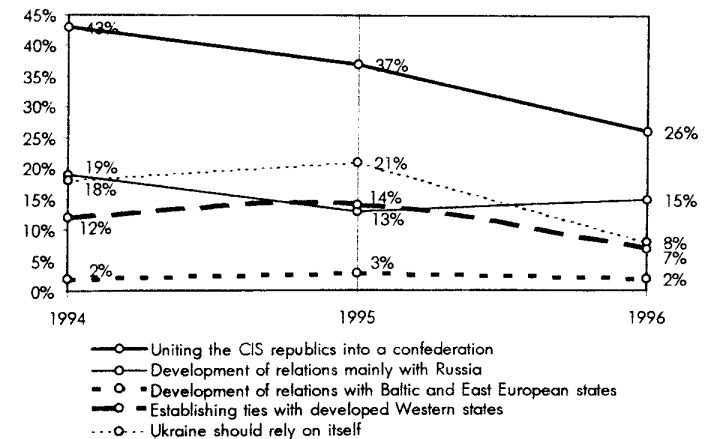
Before the referendum, the Declaration on State Sovereignty (1990) determined the international status of Ukraine as that of the state striving for neutrality. Most politicians interpreted that as the only opportunity to get rid of the total Russia's control, to become a really independent state. However, for public conscience, this formula looked dissatisfactory, weak and threatening the national security. The citizens of Ukraine inherited not only the complex of the winners in the Great Patriotic War, but also the population of one of the two superpowers. This caused the striving for the level of security which they apparently enjoyed during the Soviet times. In addition to that they had a syndrome of "a fortress in state of siege", when security is first of all, if not exclusively, associated with military sphere. Therefore it is of no surprise that an absolutely unrealistic idea of a "nuclear Ukraine" had a steady number of adherents (about 35% of the respondents) up to the complete withdrawal of nuclear warheads to Russia at the beginning of the Summer, 1996. Approximately the same number of respondents consider nowadays that "nuclear disarmament of Ukraine was a mistake".

The attitude of the population towards foreign policy can be determined both with the help of direct indicators (questions) and, indirectly, by analysing the questions which do not directly deal with this subject.

Let us address the nation-wide opinion polls conducted by the sociological service "SOCIS" in 1994-1996. The selective group consisted of 1200 respondents who according to their social-demographic characteristics (age, sex, level of education) represented the adult population of Ukraine. The method of gathering the initial sociological information was an interview at the place of abode.

During the last three years sociologists have been curious to know what model of Ukraine's development as a subject of international law is overwhelming in public conscience. The results allow to make a conclusion about the existence of at least three basic types of foreign-policy orientations.

**What way of Ukraine's development do you prefer?
(percentage of those who have given an answer)**

In 1996 an alternative answer "Developing friendly relations with all states" was suggested.

This data states the presence of a (1) post-Soviet and a (2) Western European orientations as well as an orientation at own forces ("self-dependence").

The post-Soviet orientation envisages both the orientation at a union state restoration and the pro-Russian orientation. In the first case we actually speak about the abolition of the independent Ukrainian state.

It is difficult to analyse the regional distribution of foreign-policy orientations because the selective group (1200 persons) represents the adult population of the republic as a coherent object of study. Therefore, the indicated number of respondents cannot be recognized statistically sufficient for correct analysis of results by regions. However we may speak about the existence of certain trends observed in 1994-1996.

First of all, we speak about the population attitude to the post-Soviet orientation and the counting on one's own forces. The respondents from the Eastern region and the Crimea are the strongest adherents of the integration into the CIS. A moderate standpoint is taken by the residents of the Northern and the Southern regions. The minimum support of this orientation has been registered in the Central and the Western regions as well as in Kyiv. In its turn, the counting primarily on one's own forces is peculiar to the Western regions public thought and vice versa, it is practically absent in the Eastern region and in the Crimea.

The general lowering of the quota of answers in respect of these three directions in 1996 is connected with the aforementioned new alternative answer. It is noteworthy that in 1996 34% of the respondents preferred a balanced foreign-policy course — "developing friendly relations with all countries". Since such an alternative answer was absent in previous studies, it is difficult to trace the dynamics of foreign-policy orientation of this rather considerable part of the population.

One may also analyse the foreign-policy orientations of the Ukrainian population proceeding from the attitude to the way of the state's social development. During the last two years three main models of social development articulated by the public thought can be traced: the USSR restoration, the Western way of development and an independent way different from that of other countries. At the end of 1995 the USSR restoration and the Western way of development were supported by 35 and 37 per cent accordingly, while 19% turned out to be adherents of a "third way".

The attitude to Ukraine's membership in the CIS and the evaluation of Ukrainian-Russian relations are interesting from the point of view of clarifying the scale of post-Soviet orientation.

In May, 1996 43% of the respondents supported an orientation at uniting the CIS republics (including Ukraine) into a single state, while approximately one third had an opposite point of view considering that Ukraine should carry out an independent policy and orientate itself at a political union with other states. Another 13% spoke for preserving the existing status quo, i.e. the present model of Ukraine's relations with the CIS without close integration into its structures. The studies testify that a positive attitude to Ukraine's membership in the CIS is explained mainly by the advisability of economic cooperation. In particular, in spring 1996 answering the question "What is Your attitude to Ukraine's membership in the economic union of the CIS countries?" Only 10% spoke for Ukraine's quitting the CIS and denunciation of all the treaties concluded with the Commonwealth. At the same time, 36% supported a full-fledged membership in the Economic Union, 9% spoke for an associated membership in the CIS, while one fifth deemed it advisable for Ukraine to continue the membership in the CIS on the basis of bilateral agreements with its members. It is necessary to note that one fourth of the respondents failed to determine its standpoint.

The overwhelming majority of the citizens of Ukraine is concerned with Ukrainian-Russian relations. At the end of 1995 only 13% showed their lack of interest in this issue.

As mentioned, the post-Soviet and to a considerable extent the pro-Russian line is one of the main foreign-policy orientations. However, it would be thoughtless to consider this orientation stable and firm. In particular, by the beginning of 1995, 29% considered that in the case of signing a full-scale bilateral treaty Russia would try to increase its influence on Ukraine. 28% mentioned equality in Ukrainian-Russian relations.

At last, an especially important issue for the independent Ukrainian state's existence is its national security, especially after the withdrawal of nuclear arms from the republic's territory.

The results of the polls show that the public thought regards rather different political forces as a guarantor of national security. In 1994 the dominating idea was that it would be best for Ukraine's security to join a security system with the CIS member-states, while during the next years the quota of adherents of a neutral, non-aligned status increased. Besides, one fifth of the respondents regarded NATO or the USA as a guarantor of Ukraine's national security.

Summing up the results of the poll conducted by SOCIS-Gallup company to the order of USIA (Opinion analysis USIA M-55-1996) and the studies of the "Democratic Initiatives" centre in 1996, one may come to the following conclusion about the main trends of public opinion on the national-wide scale concerning the issues of foreign policy and international security:

- The major part of the Ukrainian population (at least 60%) does not consider that any foreign state, including the former USSR republics, may launch an armed attack on Ukraine during the next five years. The Russians — citizens of Ukraine are less afraid of aggression than the Ukrainians.

- About a half of the population agrees that due to its geographical situation Ukraine is a buffer between Russia and the Eastern European states — aspirants to joining NATO. It is not a reason for concern for the majority of the population. About one third of it considers that no country as a threat to Ukraine. Very few respondents (less than 3%) mention the USA, Romania, Germany, or any other country except Russia as a source of threat.

- The percentage of the Ukrainians being afraid of the threat from Russia is comparatively low. Only 15% mention Russia as a country representing the major external threat for Ukraine. This contradicts the standpoint of a half of the population according to which Russia's desire is to reunite with Ukraine in a single state. Only one fifth considers that Russia respects Ukraine's independence.

- About two thirds of the population believe in the Armed Forces' capability of upholding Ukraine's independence.

- At the same time, the absolute majority of the population (about 90%) supports Ukraine's joining a collective security system. About a half of them would like to cooperate more closely with Russia in security issues, 15% insist on developing such relations with the European countries, an insignificant per cent prefers the United States. Three out of ten respondents prefer balanced relations with the East (Russia) and the West, i.e. the policy which is more or less consistently carried out by L.Kuchma's administration and P.Lazarenko's government.

- The end of the war in Chechnya, which represented the most unattractive reflection of the current Moscow's policy for the citizens of Ukraine and frankly speaking, was the main argument in favour of independence for many people and stepped up the tears of Russia, objectively created preconditions for rising the level of pro-Russian or even "union" moods. But this did not happen due to the initiative of Russian politicians, the state Duma deputies who artificially aggravated the problem pertaining to the status of the Ukrainian city of Sevastopol.

- For the public opinion, the problem of preserving Ukraine's territorial integrity and inviolability of its borders is focused on the issues of Sevastopol and the Black Sea Fleet. Let us note that territorial contradictions with Romania are practically not taken into consideration. About a half of the population deems it not only desirable but also possible to solve the problem of Sevastopol and the Black Sea Fleet in Russian-Ukrainian relations by negotiations.

- 70-90 percent of the respondents (depending on whether the question is indirect or direct) consider that Ukraine should be an independent state. Contrary to this, the population in correlation 2:1 considers that creation of a confederation together with Russia, Kazakhstan, Belarus other former Soviet republics would correspond to Ukraine's interests. About a half of the respondents rely on the CIS. This does not fully coincide with the careful orientation of official Kyiv concerning

the CIS aimed at preventing its transformation into a supra-national structure.

- Not realizing a controversy between the pro-Russian orientation and the desire to have closer relations with NATO, the majority of the population is inclined to declare its confidence in NATO, to regard the Alliance as a guarantor of stability and peace in Europe. Only one fifth of the respondents regarded NATO as an unnecessary, under current conditions, remnant of the cold war era, while in 1996 40% of the population would like Ukraine to join NATO on a full scale, about 40% supporting its participation in NATO "Partnership for Peace" program (PFP). At same time, four out of ten declared that they knew little or nothing of NATO as a whole and of PFP in particular. About a half of the population does not have its own point of view of NATO's eastward expansion, while the correlation of those who formulated their standpoint is 3:2 between the supporters of NATO's enlargement and its opponents.

- Two thirds of the population keep on supporting Ukraine's non-nuclear status.
- The external threat to Ukraine is, first of all, perceived in the economic sphere: suspension of supply of energy resources from Russia, credits from the West etc.
- For the population, the security, first of all, means: a) securing the standard of living; b) protection from crime; c) protection from natural calamity, pollution of environment; d) protection from external threat. The current Ukraine's national security doctrine generally reflects this sequence of priorities.

Level of the Population's Confidence in Social Institutions and Politicians

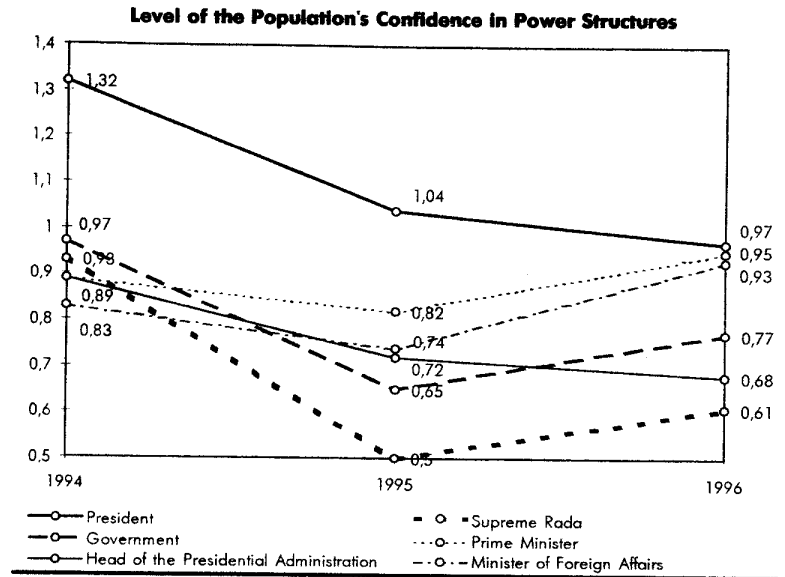
To clarify the foreign-policy orientations of the population, it is advisable to analyse also the level of citizens' confidence in social institutions and political leaders which influence the direction of Ukraine's foreign policy. It is also important because the delegation of political functions and powers to certain social institutions and political leaders is an integral social mechanism of a democratic society which compensates for the non-participation in politics. The confidence in social institutions and political leaders is an original barometer of the state's political stability.

Proceeding from our goal, let us single out three main groups of social institutions and political figures: supreme power structures and leading politicians, who are directly involved in the forming foreign policy orientation, force structures and their leadership, (except for the law and order enforcement bodies of the Ministry of Home Affairs), which influence the foreign policy, and mass media of Ukraine and Russia — the "fourth power" which influences mass political conscience and to a considerable extent forms foreign-policy likes and dislikes of the public thought.

In accordance with the calculated index the level of confidence ranges between 0 points — absence of confidence and +2 — absolute confidence. When calculating the index, the respondents who had failed to express their attitude to social institutions and political leaders or had no idea whatever about the personalities of the proposed politicians, were not considered. The aim was to detect the real index of confidence, because the knowledge of politics is the sign of a general attitude to politics, political science and an opportunity to competently evaluate these or those alternatives. The public opinion polls show that the part of the respondents uninformed of the leading politicians' activities is more than 50%. Thus, in March, 1996 only 50% of the respondents correctly named the post of Eugen Marchuk (then Prime-Minister), while only 12% managed to recollect the post of Henadiy Udovenko (Minister of Foreign Affairs).

It is necessary to note that the diagrams represent the data of September 1994-1996.

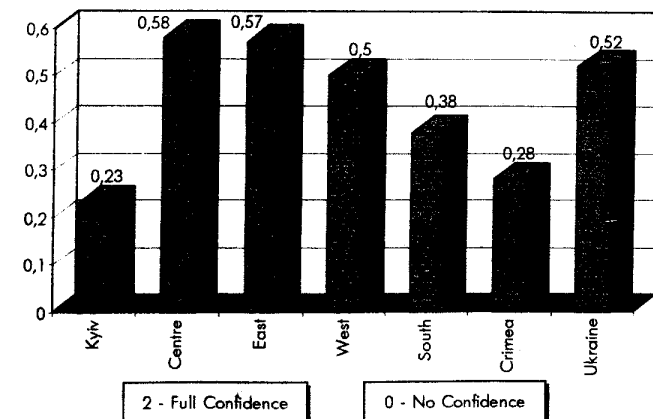
According to the studies, during the last three years the basic power structures (the Supreme Rada as the supreme legislative body and the Government as the supreme executive body), did not enjoy confidence of the major part of the population. The level of confidence in President L.Kuchma also declined during this period.

In particular, soon after his election, the President enjoyed a rather high level of confidence (1.32 points), which gradually fell to 0.97 points in September, 1996. These dynamics testify to a considerable decline of the population's confidence in the Ukraine's political leader — the difference between the indices of 1994 and 1996 was fixed at a 1% level.

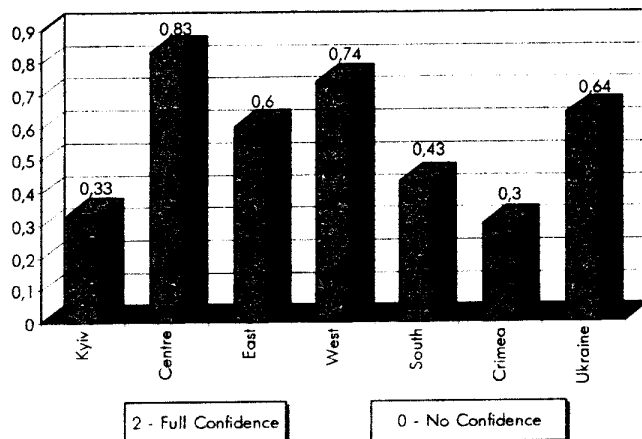
Though during the last three years the Prime Minister was changed three times, the coming of a new head of the government did not lead to the substantial improvement of the level of confidence in that governmental official.

Level of Confidence in the Supreme Rada of Ukraine

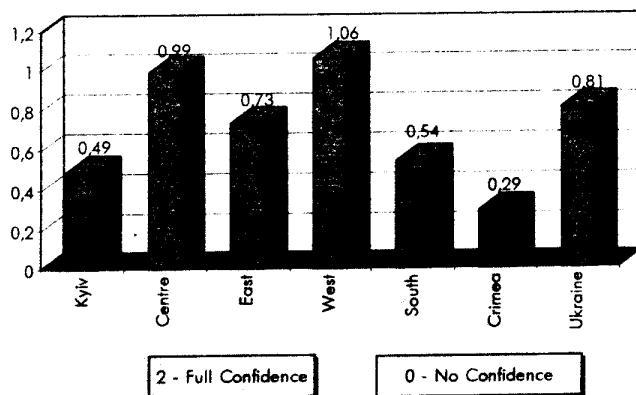

To divide the responses into statistically more meaningful masses, the regions polled were grouped into six macroregions: the Central, the Eastern, the Southern, the Western, the Crimea and separately — the capital (Kyiv). The diagrams attached represent the results of 1996 poll concerning the population's confidence in the Supreme Rada, the Government and the President.

Level of Confidence in the Government of Ukraine

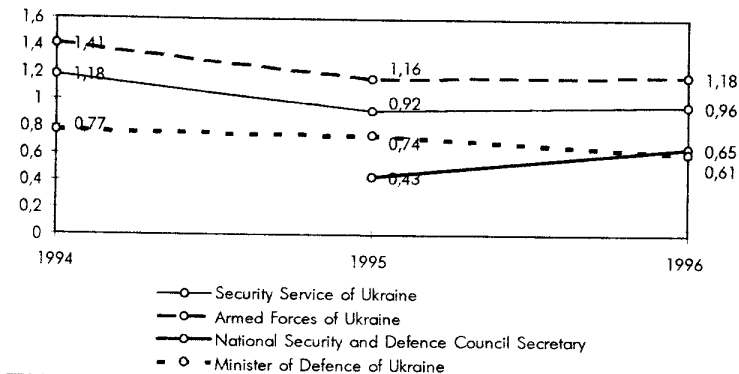
Level of Confidence in the President of Ukraine

As one can see, the highest level of confidence is enjoyed by the Government and the President in the Central and the Western regions and by the Supreme Rada — in the Central and the Eastern regions. In their turn, the respondents from Kyiv and the Crimea are least confident in the supreme bodies of executive and legislative power in Ukraine.

It is necessary to note that the level of confidence as an element of political conscience should not be totally identified with the political choice of electorate. Alongside with the level of confidence a voter can be also influenced by other determinants: a certain aspirant's real chances for victory, his political experience, political conjuncture, microsocial environment, the situation etc.

Level of Confidence in the Force Structures

One may see that level of confidence in the Armed Forces of Ukraine is almost two times as high as the index of confidence in the Minister of Defence. By the way, during the last three years the leadership of this ministry was changed three times.

The rating of Secretary of the National Security and Defence Council V. Horbulin has increased from 0.43 points in 1995 to 0.61 in 1996. However, firstly, this index remains generally insignificant and secondly, more than half of the respondents are not informed of this politician's activities.

The politicians' ratings allow to come to a conclusion that generally political figures do not enjoy essential confidence of the population.

When one compares the levels of confidence in the main power structures and certain the most influential politicians, a logical question arises: what is the cause and what is the consequence of the population's lack of confidence in both social institutions and political figures. In other words, whether the population's general lack of confidence in politicians causes a dissatisfaction with the supreme power authorities in the country or an extreme discontent with the Government's and the Supreme Rada's activities creates a generally negative attitude to politicians?

The SOCIS' sociological studies of the last years let us presume the existence of another reason, because the dissatisfaction with the Government's activities is first of all, caused by economic conditions and first and foremost the decline of the living standards. A separate example is the mass delay in the payment of salaries wages in the public sector.

The level of the population's confidence in mass media of Ukraine and Russia has not changed over the last three years, ranging between 0.97-1.10 for Ukrainian mass media and 0.9-1.04 for the Russian ones. The divergence between the level of confidence in Ukrainian and Russian mass media is insignificant. Important is the fact that according to one fourth of the respondents, at the beginning of 1996, mass media had a decisive effect on their political orientations.

Summing up the above mentioned, we can emphasize that the level of political confidence

in different social and political institutions and concrete political figures over the last three years remained low.

In a really democratic society, people must have high confidence in the political leader of the country (President) alongside with confidence in main social institutions. As a rule, such confidence is peculiar to citizens against the background of a high political effectiveness, when each citizen is feeling his capability of influencing the course of political events.

Political Parties and Foreign Policy

Evaluating the foreign-policy orientations and directives of political parties in Ukraine it is necessary to notify that the peculiarity of the situation consists in the multi-party system's shapelessness. The present-day parties and movements, various political unions do not determine political, social and economic orientation of the state. As a rule, at the moment of coming to power, they have no well-grounded and science-based programs and plans of actions. The documents being promulgated as program declarations, directives, plans of actions are rather declarative signs of intentions and ideological orientations than a guide to action. Besides, an essential shortcoming in political parties and organizations' activity is a practical absence of systematic correlation of the parties' program declarations with the moods of those groups of population which are represented by these parties. An essential divergence between the moods and wishes of the population concerning foreign-policy orientation of Ukraine and the declared priorities of foreign policy in parties' declarations is common for political life in the state.

While estimations of internal problems and propositions concerning the ways of solving them are, to a certain extent, based on the data of scientific studies of both state and independent research institutions, the grounding of trends and priorities of foreign policy, determination of geopolitical orientations, correlation of close and distant aims, formation of conceptual approaches to developing foreign-policy programs are the sphere of generally amateurish forecasts marked with the Neobolshevik simplification, unconditionality and confrontation. Two-coloured representation of possible alternatives, absence of well-grounded complete lists of national interests, evaluation of their level of importance and priority, incapability to go beyond the limits of co-ordinate system Russia-West, inferiority complex all this does not add to political parties' authority and popularity. The results of public opinion polls conducted in November, 1996 by Kyiv International Institute of Sociology (KIIS) concerning the attitude towards political parties, also testify to this. The question "which party candidates would you vote for at elections" was answered by the respondents representing the population of Ukraine by necessary indices, in the following way: for Democratic Party candidates — 13.5% of respondents; for Communist Party candidates — 21.2%; Congress of Ukrainian Nationalists — 1.8%; Liberal Party — 2%; People's Movement (Rukh) — 6.7%; People's Democratic Party — 3.1%; Socialist Party — 3.5%; Social Democratic Party — 2%. The rest of parties would not gain more 1-1.5% of votes.

56% of the respondents did not answer this question, 36% of those who gave an answer failed to determine their opinion. These figures testify to the presence of a gap between the parties and the electorate.

Autumn, 1996 was marked with significant activation of party life especially due to the discussion by the Parliament and wide political circles of drafts of election bill envisaging this or that extent of using the proportional principle of formation of parliament. The preconditions for creation of party blocs are being formed, almost each party is concerned about creation of a youth wing, certain amendments of party programs are being made, pre-election documents are being developed. However, during the period before parliamentary elections of 1998, foreign-policy directives of the parties are unlikely to be radically changed. Foreign-policy documents of the parties will be mainly based on certain orientations having been formed earlier. First of all, they concern such issues as attitude towards Russia and the CIS, the "Great 7" and NATO's

policy, relations with close neighbours in the West. One can expect the attempts to clarify the parties' standpoints concerning geopolitical orientations, determination of vitally important national interests. However all this will not go beyond the declaration of intentions because no party has created a serious analytical service.

The aforementioned circumstances of formulating the foreign-policy aims of political parties and movements explain the inconsistency and sometimes even vagueness in parties' standpoints taken by them during the aggravation of crises in Ukraine's international relations, as well as lead to the restriction of influence of parties and movements on the shaping of foreign-policy activity implemented by the President of the state and the government.

As mentioned, the pinnacle position in foreign-policy programs of political parties is occupied by the issues of relations with Russia and the CIS. The whole spectrum of views of these issues could be brought to the following crucial points: firstly, the idea of a union based on strategic partnership. This variant suits pro-Russian forces, represented in Ukraine by left-wing parties, Civil Congress of Ukraine. Secondly, minimization of relations with Russia, secession from the CIS, exclusively Western orientation of economy, military partnership with Moscow's competitors. This standpoint is represented by nationalist parties and unions. Thirdly, the idea of co-existing of the two countries within the framework of neighbourship, moderateness and pragmatism in setting up co-operation in the sphere of economy, considering Russia's interests in the context of NATO enlargement. This point of view is reflected in the raising of the question on creating a European security system which would not allow for return to confrontation between the two poles of the continent. It is represented by the centrist parties. The whole spectrum of democratic parties of Social, Christian, Liberal orientation includes this position into its foreign-policy documents, proclaims it in its pre-election declarations, with these or those variations.

How are these positions represented in public thought? The answer is, to a certain extent given by the data of KIIS' poll, which has already been mentioned. The respondents' answers were divided in such a way, as to the general number of those questioned: those who would like to see relations between Russia and Ukraine the same as with other states (with closed borders, customs, visas) — 18%; Ukraine and Russia must be independent but friendly states (with open borders, without visas and customs) — 52%; Ukraine and Russia must be united in a single state — 25.1%; The rest of the respondents failed to clarify their standpoint.

The peculiarities of foreign-policy positions which will be included by the parties and unions into their pre-election programs may be outlined as follows: Communist Party will keep adhering to the idea of re-integration within the CIS or at least the three "Slavic republics" — Russia, Ukraine and Belorussia based on restoration of Communist Party's power. Evaluation of NATO enlargement prospects will be negative. Instead of it Communist Party will be orientated at Ukraine's joining the CIS countries military bloc, building up a collective security system within its limits. Anti-Western rethorics will be getting more rough as the elections are approaching, the activities of international financial organizations concerning Ukraine will be estimated negatively. External-economic directives of Communist party will be, first of all, orientated at restoration of a "single economic space of the CIS", support and reanimation of the MIC as a basis of economic integration of the Commonwealth. Foreign-policy declarations and claims of Communists have not yet exceeded the limits of the mentioned range of issues.

More ambitious and multi-vector is the foreign-policy program of Socialist Party. Supporting the idea of a more close co-operation with Russia and the CIS countries, declaring an intention of collaboration with the Interparliamentary Assembly of the CIS, Socialists count on "own forces". The statement of O. Moroz, Socialists' leader at the meeting in Kyiv on the occasion of the 79th anniversary of October revolution, testified to this: "We must build a state which is going to work, ... in which production will be preserved, no alms given as assistance or credits or anything else from abroad will solve our problems. We must organize production ourselves ... in order to have a really strong, powerful state" [1]. It is necessary to mention the initiative voiced by O. Moroz at

the North-Atlantic Assembly conference in 1996. It consists in the organization of a new meeting of representatives of the Helsinki process member-states in Kyiv instead of NATO enlargement. To the Socialists leader's mind, such a conference must discuss issues of creating an essentially new architecture of European security system with the consideration of changes in geopolitical situation in the world. O.Moroz evaluates the prospects of NATO enlargement critically, even justifying, to a certain extent, the position of Russian State Duma concerning Sevastopol and the Black Sea Fleet caused by recent NATO approximation to Russian borders.

The Socialists leader's opinion concerning foreign-policy priorities for Ukraine does not entirely coincide inside the moods within Socialist Party itself. O.Moroz's intention to make amendments of Social-Democratic character to the Party's program documents at the coming congress of Socialist Party may well lead to the confrontation inside the Party. Not all its leaders and moreover rank and file members, mainly of retirement age are ready to support moderate views of the leader. A considerable part of Socialists is inclined to the idea of newly independent states reintegration, more close co-operation, first of all, with Russia, including the military-political sphere. This is well reflected in the publications by Socialist Party press.

The specificity in the attitude towards integration processes within the CIS is noticeable in the standpoint of a centrist political union — Inter-regional Reform Bloc. In the "Resolution of the all-party conference of election campaign activists of IRB Party on the present-day integration processes situation" adopted on April, 27, 1996 the necessity of creating a common market space, free communication between individuals, restoration of cultural ties was emphasized. Ukraine must not be waiting but become an active participant of integration processes, bring into them a consistently democratic content. It has been declared that IRB Party occupies a consistent standpoint of mutually profitable economic integration, strengthening confidence and co-operation of democratic forces of Ukraine, Russia and other CIS countries [2]. IRB is strongly "against the attempts of certain Neo-Communist groupings in our countries to parasitize on ideas of integration and their trying to direct them at restoration of a totalitarian superpower and prevent our peoples from independent development towards social-economic progress. We appeal to our supporters throughout the CIS to realize that the attempts to attach to integration processes Neo-Communist character will cause a resolute rebuff from our side, and this will objectively mean a new split of Europe, which ... can as well affect the Ukrainian-Russian border with consequences for our peoples one just cannot foresee" [3]. Such a vision of the prospects of relations within the CIS, between Ukraine and Russia is characteristic of democratic circles of russified regions of the East and the South of Ukraine. Similar views are peculiar to some members of left-centre-wing parties, such as Social Democratic, People's Democratic, Social Democratic United Party and close to them public organizations.

The position of centrist parties and unions, Liberals, Rukh can be considered a pro-President one. Foreign-policy opinions of these parties and movements in their basic strategic provisions are similar to or coincide with the official standpoint as it is formulated by the Minister for Foreign Affairs H.Udovenko. The main idea of this standpoint: Ukrainian orientation at European and Euro-Atlantic structures which envisages setting up special co-operation with NATO during the transition period, i.e. considerable intensification of co-operation with this organization not only in military and military-political, but also in economic, scientific and technical, ecological, information and other dimensions; further development of relations and creation of a free trade zone and later — signing the agreement with the EU; achieving a status of associated partner with the WEU with all the opportunities following from this. A principle question is that of non-deployment of nuclear arms in the territory of the new NATO members. Ukraine supports the development of partnership between NATO and Russia as an important factor of stability and security on the European continent, but this partnership must not be formed at the expense of other states' security interests. Ukraine has considered and is considering the CIS to be an international mechanism for multilateral consultations and negotiations created for civilized solving the problems

connected with the former USSR collapse and formation of essentially new mutually profitable, first of all, economic bilateral relations. The attempts of the USSR restoration are regarded as having no prospects [4].

One of the political parties which has determined foreign-policy orientations in its program documents associating them with external-economic policy tasks is Ukrainian Republican Party. The doctrine formulated by URP declares Ukraine's task to "transfer from chaotic economic relations to straightforward co-operation based on a national external-economic doctrine. Development of external-economic relations must proceed from the aims of political doctrine, national political and economic priorities" [5].

Determining geopolitical orientations, URP limits itself to a very general list of basic vectors of external-economic priorities. Actuality of setting up regular contacts with the "Great 7" and the European Union Structures, increasing the amount of external-economic trade turnover with potentially profitable partners, which are not named, is emphasized. The declarations also include a desire to expand relations towards exploring the market of the most close neighbours (Western and Northern Europe, the Mediterranean area, the Black Sea area), combining these activities with building relations with the countries of the Middle East, Africa, Latin America, Asian part of the Pacific Ocean. It is stated that searches of strategic partnership with the Equatorial African countries, first of all, Nigeria and Guinea do not negate the expansion of relations with the countries of South Africa. To URP analysts' mind external economic activities must be aimed at realization of the new conception of exploring Afghan market and building mutually profitable relations with Iran, setting up economic ties and intensifying co-operation with Japan, China, Vietnam, Laos, Indonesia, young Asian "tigers" (Singapore, Taiwan, Republic of Korea).

The first priority measures include the task of doing away with Russian monopolistic supplies to Ukraine of energy carriers and realization of plans of providing the country with alternative external sources of energy and raw materials of wide spectrum. Ukraine's government is suggested that it should examine advisability of joining the North American Free Trade Agreement (NAFTA) signed between the USA, Canada and Mexico, because the EU member states express overt unwillingness to see Ukraine as a full-fledged trade partner.

In the mentioned list, not only global character of the Party's intentions is surprising, but also unwillingness to count with existing realities, at least, a little. These realities consist in the fact that nowadays and in the coming years in its economic relations Ukraine will be more than 50% dependent on the CIS and Eastern and Central European countries due to existing economic, technological, transport and other connections. URP did not include these countries in the list of external-economic priorities. Moreover, it emphasizes the necessity of denunciation of "economically unprofitable, sometimes one-sided agreements", first of all, with the Russian Federation and collective agreements concluded within the framework of the CIS [6]. In external strategic orientations of URP alienation from life, from desires of those groups of population, interests of which it represents are clearly observed. The Party has become conserved in its negative attitude towards any contacts with Russia and other CIS countries and therefore does not notice an objective necessity of maintaining and strengthening co-operation mutually profitable for all the parties.

Such a position discredits National Democrats' policy. An attempt of representing such a program at the next parliamentary elections will lead to political fiasco. This can be forecasted on the basis of the data on foreign-policy orientations of the population received in November, 1996 by Kyiv International Institute of Sociology (KIIS). According to a representative poll conducted by this institute, in Ukraine only 9% of respondents agree that Ukraine should quit the CIS, 26% deem it necessary to stay in the CIS as an associated member, 42% spoke for a full-fledged membership in the CIS. This, to certain extent, explains, why only 1.2% of the respondents mentioned URP when answering the question "which party's candidates would you vote for".

In URP's foreign-policy orientations preference is given to Ukraine's rapprochement with NATO up to joining this organization;

the Party also supports NATO eastward enlargement. URP's standpoint has been promulgated at North-Atlantic Assembly conference. The representative of URP (as a member of the Supreme Rada delegation) declared that URP not only supports NATO's decision on expansion Eastward but insists on its most rapid expansion without any invented conditions for aspirant countries. The only undeniable requirement must be the necessity of previous settlement of problems with the European neighbours [7].

URP also does not change its standpoint vis-a-vis Russia as a potential aggressor having strategic intentions to draw the independent states, former USSR republics, back to the empire by any means, attempting to restore aggressive USSR structures. Therefore, the requirement of withdrawal of Russian troops from Ukraine's territory is regarded as an utmost priority without solving which Ukraine cannot become a potential pretender to the membership in NATO [8]. The NATO military-political structure is regarded by URP leadership as the basis for existing European security system.

Let us compare these estimations with the data of the aforementioned poll of KIIS: answering the question "under what conditions Ukraine's security will be more solid?" 32% of the respondents chose the variant "if Ukraine joins a military union within the CIS" and 18% — "if Ukraine becomes a member of NATO".

Still greater anti-Russian orientation is peculiar to foreign-policy standpoint of Radical Nationalist parties and groups, such as Congress of Ukrainian Nationalists (CUN), Ukrainian People's Army-Ukrainian National Socialists Organization (UPA-UNSO) etc. Analysis of their leaders' speeches, program documents and declarations makes it possible to single out the following basic principles: minimization of relations with Russia, quitting the CIS, an exclusively pro-Western economy orientation, military partnership with Moscow's competitors. The most radical wing is ready to start confrontation with Russia on any occasion, in any territory [9]. Interests of Russia and Ukraine are opposed from the start — such is National Radicals' basic principle. In the sphere of economy this means Ukraine's aim to get rid of dependence upon Russia and orientation towards the Western pattern of economy, and Russia's aim to tie Ukraine more closely to itself and to look for a special way with illusive prospects. In the political sphere this means the open West for Ukraine and its competition on the edge of confrontation with Russia.

According to Nationalist parties' idea, Ukrainian diplomacy must concentrate at the task of dispelling the Western states' illusions as to the probability of Russia's return to democratic principles of inter-state co-existence and convincing them in irrevocability of tendencies becoming more strong in the Russian Federation — the Russians' striving for ruling a half of Europe again. As supporters of Radical Nationalist parties and groups consider, the Russian threat must be the ground for the union between Ukraine and the West. Further fate of Ukrainian state will be determined depending on whether Ukraine will be able to convince the West of the necessity of giving it military-economic assistance and of the advisability of creating an All-European coalition of states against Russia in general. The choice between Russia and Europe is regarded as an alternative one. Such a standpoint of Nationalist Radical parties fails to find a significant support [10]. The danger of it consist in the fact that these organizations which perceive Ukrainian foreign-policy's prospects in confrontation with Russia, regard all foreign-and home-policy actions of the government of Ukraine in the light of this confrontation, and thus are able to provoke an aggravation of relations between Ukraine and Russia. This prospect is rather likely, because according to Nationalist Radical politicians' conviction, the presence of external threat constantly reminding of itself favours Ukrainian nation's consolidation. The image of external enemy encroaching upon territorial integrity and independence of the state is used as an effective factor of establishing nationally oriented conscience. While Russian politicians give vivid examples of intolerant attitude towards Ukraine and its independence putting constant tough pressure upon the CIS states aimed at the re-integration of the USSR in a renovated form, a situation may

emerge under which National Radicals will strengthen their influence within certain sections of the population, first of all, among radically oriented part of patriotic youth.

Regarding the prospects of changes in foreign-policy orientations and developing programs of actions in the sphere of Ukrainian political parties and movements' foreign-policy, it is necessary to take into consideration that they will take place against the background of global transformation which has its roots in the changes of 80-90ies. Consequences of these changes, both proximate and long-term, regional and global, will greatly influence political standpoints of Ukraine and other European states. When determining foreign-policy aims under such conditions it is necessary to pattern one's behaviour on strengthening confidence, search of opportunities to broaden direct dialogue not only at intergovernmental level, but also at the level of inter-party relations, developing long-term programs of co-operation with political allies in other countries of the world. First attempts of such co-operation have been made by Social Democrats, Christian Democrats, while Liberals also begin to intensify activities in this respect.

Political parties and movements may hope that their pre-election programs including provisions on foreign policy will be supported if they take into account the interests of various strata of population, in particular, of their electorate.

The most difficult and important task of political parties' analysts is to determine clearly the geopolitical orientations Ukraine requires, to convince the social groups constituting their electorate of advisability of these orientations. First of all, the necessity arises to answer such questions as determination of Ukraine's place and status in the new Europe, defining the prospects of co-operation with the CIS and Russia, outlining the prospects of co-operation with NATO and EU. The condition for creation of a strong base for political parties and movements' influencing the process of taking foreign-policy decisions and their realization consists in the search of a position which would be in tune with the voters' moods. Without creation of such programs the parties' political programs sections on foreign-policy will remain empty declarations not obligatory for anyone, while foreign-policy, as nowadays, will be determined within the president's encirclement solely.

Notes and bibliography

1. Tovarysh, N 45-46, Lystopad, 1996.
2. See: Partiya Mizhregionalny blok reform. Informatsiyno analitychny byuletyn. Vyp.N7 (20), Traven, 1996, s.16.
3. Ibid
4. See: H.Udovenko. Nash kurs — u yevropeyski struktury. - Ukrainska gazeta. 6.11.1996, N 19.
5. Ekonomichna doktryna URP. - Samostiyna Ukraina, zhovten, 1996 (ch.23-24), s.11.
6. Ibid.s.11-12.
7. Komu zagrozhyye NATO? - Samostiyna Ukraina, Lystopad, 1996, ch.29-30, s.4.
8. Ibid.
9. See, for instance, declarations and decisions of CUN leadership: Vyzvolny shlyah, 1996, 49, 4, s.436-439; 1996, 49, 5, s.568-569.
10. According to the poll concluded by KIIS in November, 1996, in emergency Radical Nationalist parties and movements would be supported by 2.3% of the respondents.

6. WAYS OF EVOLUTION OF UKRAINE'S INTERNATIONAL STATUS AND FOREIGN POLICY

Five years of sovereign Ukraine's existence have removed the question of its statehood future. Considerable difficulties in setting up and strengthening independence and threats of re-integration can not nowadays put in question the state independence as such. It is guaranteed not only by the achievements but also by the shortcoming of the new state, not only by a steady positive influence of general world determinants but also by significant difficulties of geopolitical restructuring in the territory of ex-Socialist camp and, first of all, by an objectively contradictory character of relations between the West and Russia.

Thus, possible variants of evolution of the foreign policy of Ukrainian state which has emerged but has not been completely established, are to become the subject of our research. Similarly undetermined and subject to variations in future is the geopolitical role of Ukraine, its place in the new system of European relations which is in the process of formation.

Forecasting Ukrainian foreign policy and international situation of the state requires taking into consideration two groups of determinants: a) orientation, substance, parameters of internal development, i.e. characteristics of Ukraine as a subject of international relations; b) multidimensional dynamics of the regional geopolitical situation, logic of the evolution of Ukraine's place in the future system of international relations. It is also necessary to determine comparative importance of the above mentioned groups of determinants and the character of their interaction.

Internal Determinants of Ukraine's Foreign Policy Evolution

Characteristic features of the Ukrainian foreign policy may be outlined as follows: declaration of having no enemies and claims to its neighbour-states, an original variant of neutrality, non-alignment with military-political blocs, attempts to adhere to a double orientation at both Russia and the West. At first they could be mainly interpreted as a reaction to external circumstances, manifestation of forced manoeuvring of the USSR collapse period. Nowadays they have altogether moved over to the category of the long-term and internally stipulated ones.

The independent Ukraine's pre-history neither determined the national strategy, nor outlined at least the basic possible trends of its internal evolution. Only over the last five years the features of the new state have been gradually outlined, relevant internal determinants have been set to work on the basis of already accumulated data for forecasting. That is only the practice of independent life has spontaneously and, at that, insufficiently revealed what had to be determined by the national idea, notion of political and intellectual elite concerning the national interests and priorities concentrated in a certain concept, by a certain political philosophy. Alongside with this, the contrariness, low contents of the practice itself led to vagueness, mutability of the features of Ukraine as a subject of international relations.

The primary complex index for determination of the Ukraine's foreign policy parameters and its general long-term orientation is civilizational affiliation of the country. Against the background of European experience and standards of relations between civilized independent states, self-identification is a necessary precondition for a new actor's organic integration into the world community. This very affiliation, the fundamental features of the Ukrainian state and the Ukrainian society cannot be considered automatically ascertained and give rise to a number of questions and doubts among the potential partners. Certainly, lack of clear social-political features and transition status are peculiar to all the post Communist countries. However, comparative analysis of the practice of independent existence makes one come to a conclusion about not only

Ukraine's lagging behind its Western neighbours but also about the qualitative difference of the situation pertaining to internal transformations. Thus, we speak not so much about the present-day situation of the society as about its dynamics. Absence of social choice and relevant clear trends of internal evolution are characteristic of Ukraine. Instead, civilizational affiliation remains, in fact, a subject of a rather abstract discussion among the scientists and, at the same time, of broad speculations in the sphere of mass conscience formation. It has not become a social need. The state of this problem clearly denotes the character of the power in the state. It is inconvenient for the power and therefore is artificially simplified, given out for the one having been practically solved. The necessity of legitimization of power and demonstration of maturity of the state obviously reveals itself in it. It is not surprising that distorted ideas of Ukraine's own features and actual international image are spread within the society.

Nowadays the civilizational vagueness peculiar to Ukraine contains alternatives connected with different geopolitical orientations, variants of solving the problem of the country's place and role in the system of international relations and, naturally, with various foreign-policy priorities.

It is obvious that such a situation is connected with the well-settled co-existence in the Ukrainian society of deep-rooted though rather suppressed features of "belonging to Europe" and "Euro-Asian" traces acquired over the last decades (imposed by the totalitarian Communist regime). Having gained the independence, Ukraine did not get rid of this syncretism. Contrary to the former Baltic Soviet republics, Ukraine did not have preconditions for the selfidentification of the society as a purely European one. The European vector of internal development appeared not to be represented by a more or less powerful and completely modern social-political forces. An active Europe-oriented counterelite was not practically found here, while the Soviet customs of social life and a corresponding system of values appeared to be deep-rooted for the major part of the population. At the same time, the Communist internationalization did not create new viable civilizational grounds. The independence has confirmed a certain balance of European and Euro-Asian components in the society and the state. The specificity of the situation in Ukraine is determined by the fact that this balance is not dynamic, it distorts the society, deprives it of integrity, harmony and, at the same time, does not stimulate transformations.

The complicity of civilizational self-identification of Ukraine consists in the fact that its previous history does not give any variant of "return" to a certain situation, revival of a concrete social and state pattern, which is characteristic of practically all the countries of Central-Eastern Europe. It is especially difficult for researchers to model the future of Ukraine which never had a full-value past. There are no socially agreed conceptual variants though certainly, there are meaningful elements of state thought of various ideological colourings. Predominance of negative experience, complex mosaic of historical and geopolitical conditions of the national movement and political thought's development, destructive gap in time determine the necessity of solving the problem of civilizational self-identification as an entirely new one, taking into consideration almost exclusively modern non-rooted and changeable realities.

Ukraine's potential partners, the European community are concerned with both the probability of the orthodox left-wing forces' coming back to power in Ukraine and the risk of growth of the non-constructive nationalism's influence. Both are incompatible with the basic principles of European civilization. Unless the mentioned threats are removed due to the strengthening of civil society and deep social-economic transformations, domestic features of Ukraine will not allow its integration into Europe. The original stability and moderateness advocated by the official Kyiv, as a fundamental feature of civilizedness of the Ukrainian society is, in fact, the result of its poor structure, stagnation that contradicts the basic principles of the modern Europe.

Theoretically, the anti-empire patriotic forces and the new class of entrepreneurs should be the most consistent advocates of Ukraine's "return" to Europe. Actually, they are not. In fact the organizations of national-democratic orientation which nowadays play a significant role in Ukraine's distancing from Russia, do not have their own positive foreign-policy program and show any real

interest and readiness to realize the European alternative for Ukraine. In fact, they remain ideologically and mentally reserved and are not oriented at active involvement in European political life, limiting themselves mainly to maintaining links with diaspora or holding cultural-educational dialogues with the humanitarians of the closest Slavic neighbours. Focusing on the national issue, primarily, in its ethnic dimensions, lacking their own organic social-political and economic strategy, these organizations as of today have not created their clear ideological-political image. They face difficulties in the determination of their own place in domestic-political struggle, identification of their allies and opponents. Therefore it is difficult to evaluate their possible role in identifying the real national interests of Ukraine and shaping corresponding international relations of the state.

Ukrainian entrepreneurship has its own peculiar nature. Its most competent strata are closely linked to power structures or act in shadow sector of the economy and do not have enough freedom and incentives to express their own public political initiative. Its participation in the process of Ukraine's "implantation" into the system of European micro-integration economic ties, in the development of relevant normative and institutional bases, in enhancement and "materialization" of European priorities of the Ukrainian society remains problematic.

Under the conditions of an extreme weakness of civil society, identification, interpretation and representation of Ukraine's national interests are totally monopolized by the governmental structures. But this does not simplify the uncovering of their specific contents and thus the possibilities of their embodiment in this or that state strategy. The phenomenon of the present-day Ukraine as a subject of international relations, in particular, consists in the fact that the state power itself having been placed above a non-structured society and having grown excessively at the same time personifies alternative variants of both social development and foreign-policy orientation.

The necessity of strengthening its own positions explains the current Kyiv leadership's distancing from Moscow, formal proclamation of a course aimed at turning Ukraine into a modern European State. However such a vector of development a) is not based on the nation-wide consensus and mass movement; b) is not a result of corresponding convictions of the present-day carriers of power. The status of a civil society practically negates its being involved in the matter of determination of national interests, foreign-policy strategy and direct realization of international contacts.

The specificity of the post-Communist power and the political regime that has asserted itself in Ukraine obviously come from the "close past". The power and, to a considerable extent, the society itself are in a unique artificial situation when the logic of becoming sovereign pushes them towards achieving geopolitical changes, while the impulses towards qualitative domestic transformations are not sufficient to overcome that past. As a result, Ukraine has rather radically civilized its own foreign policy, but at the same time it remains an outsider in the process of carrying out domestic reforms. The latter does not allow Ukraine to go beyond the limits of formal diplomatic success and actually strengthen its international status. There are substantial discrepancies between the value orientations and the very contents of Kyiv's domestic and foreign policy. General attractiveness of the latter fails to compensate for the incompetence of the first. Foreign policy itself, having a weak rear support cannot become an effective determinant of regional relations and, all the more, provide effective means of national interests protection. Remaining generally a superficial phenomenon focusing mainly on the sphere of diplomacy, it is not practically able to influence domestic policy, harmonize and optimize external impacts.

Ukraine distances itself from Euro-Asian integration processes but fails to realize the European alternative and is practically suspended in the state of geopolitical uncertainty. At the same time the powerful left-wing opposition overtly proclaims the Euro-Asian priorities and readiness to follow the lead of Russia. The Socialist set-back prospect consists in return to Euro-Asia, devaluation of independence, rejection of social renaissance. At the same time, a hypothetical prospect of essential strengthening of extreme nationalists' influence threatens the country with deep isolation, total worsening the conditions of its modernization. Both variants mean additional dangerous

loss of historical time and opportunities provided by favourable international conditions. Under the conditions of extremely weak civil society and still a non-achieved domestic integration the changing of state orientation can be both abrupt and easy. No external guaranties can be effective in this case.

Nowadays the Ukrainian society's historical affiliation to the European civilization actually requires confirming: first and foremost, overcoming the extreme of etatism, domination of collectivist ideology, low level of public self-performance. Still more difficult are the questions of controllability of power, supremacy of law in the society, its openness which have become a peculiar standard of civilizedness of the state, its pass to Europe. According to these indices, Ukraine is a typical Euro-Asian country. Changing of Ukrainian realities unacceptable from the point of view of conditions of European integration and dangerous for the regional stability requires not only time but also complex, purpose-oriented, forced social transformations and thus, a political will and a thoroughly worked out strategy, of state power and policy of European type, joined efforts of the state and the society. This very variant is unlikely nowadays and in the most close historical prospect. Incompleteness and lack of harmony in the process of setting up the state, fundamental objective and subjective problems, failure to overcome the "republican complex" in public conscience make themselves felt.

Lately, an original pragmatic approach began to be spread within the political and scientific circles. It consists in attempting to invent a means of harmonization of European and Asian social-cultural values within the context of creating a social development model optimal for the present-day Ukraine. There are grounds for assuming that the obvious doom to making no headway requires justification with the help of the next, this time domestic conception of the "third way" which envisages this or that extent of isolation considering the experience of international relations.

Probably, even more difficult problems arise in connection with a subjective determinant. We speak about the will potential and the character of mentality, lack of etatist way of thinking, an organic internal taboo for squandering sovereignty, responsibility and moral of the governing elite, its capability of understanding and protecting national interests, competing with foreign vis-a-vis. Characteristic is the incomplete independence and deideologization of approaches to the security issues. This is showing, on one hand, in being particularly sensitive to Russian influence and, on the other hand — in an out-of-date, distorted attitude to the Western security structures. This leads to the "targeted" apprehensions about breaking free from the habitual Russian paternalism and the similar fear of becoming dependent upon the potential new not accustomed to "different" partners.

The hush character of the decision-taking process, non-stability of governmental programs, endless contradictions between the branches of power, vagueness of the real arrangement of political forces and unpredictability of the course of the struggle for power under the conditions of economic crisis make Ukraine an unreliable partner, leaving it at the periphery of the European policy. At the same time, the mentioned circumstances do not practically prevent Russia having a similar situation and political tradition, from preserving its economic and political influence in Ukraine.

External Determinants of Ukraine's Foreign Policy Evolution

External determinants (of both all-Union and global character) have played a decisive role in Ukraine's gaining independence, strengthening its sovereignty. The stable and favourable international situation provided conditions for the establishment of the statehood. Nowadays the long-term targets and the tactics of internal transformations are to a great extent determined by external influences. Ukraine is a vivid example of a transition society axiomatically highly dependent upon uncontrollable circumstances, compelled to get adjusted to them. However, in this very case, the resultant of various, sometimes controversial external impacts is of an undoubtedly

positive character. The need is to show the interest and consistency in using the available opportunities.

The events of the second half of 1991, the USSR disintegration did not by themselves clarify the situation in respect of the real level of sovereignty of the newly established states. The doubts concerning the irrevocability of the changes having taken place were aggravated as a result of the open opposition to Ukraine's independence from Communists, pro-Communist and pro-Russian organizations, the presence of rather mass and strong moods in favour of the reintegration, the vagueness of the status and real competences of the CIS. Only gradually it became clear that despite the controversy of its policy, Ukraine was showing the will to be completely independent and was becoming an important independent determinant of European policy. Nowadays and in prospect, the attitude towards Ukraine and the scope of possible assistance entirely depend upon the level of its attractiveness as a partner, the contents and effectiveness of its foreign policy.

Generally, Ukraine has undoubted reasons for being content with the geopolitical parameters of being independent, the inherited borders. It will benefit from not having reasons to lay claims which would be unacceptable for the world community, to initiate international conflicts. It intends to absolutely support the international law standards and the rules of the game being formed on the European continent.

Having signed a number of agreements concerning denuclearization, Ukraine completely distanced itself from the contradictory legacy of the Soviet foreign-policy. Step by step the expectations of the European community concerning diminishing Ukraine's enormous military potential are being justified. Essential is the fact that among influential political forces in Ukraine there is none to advocate ambitious, dangerous for regional stability foreign-policy plans. Therefore, Ukraine is not regarded as a source of threat. At the same time, the European community is concerned about the prospects of social-economic and ecological situation development, i.e. the problems traditionally resulting from weakness. The state is joining the world community not with claims and suggestions but with complaints and requests, that creates a corresponding image of peace-lovingness and helplessness. Another important precondition in the matter of perceiving Ukraine are also apprehensions that it might "return" to Russia and the prospects of using its great resources and a rather important geopolitical situation in this or that variant of new confrontation. It is obvious that Ukraine is not a subject forming a geopolitical space around itself. It remains and will remain mainly an object of big policy and large-scale processes under way in the new Europe.

The years of Ukrainian independence are marked with dosed distancing from Russia and overcoming the formal signs of isolation from Europe. The strengthening of perception (as well as self-perception) of Ukraine as a state of Central-Eastern Europe, its conceptual separation from the Euro-Asian space is a characteristic trend of Kyiv's diplomatic and propagandistic activities. But the further progress in this direction requires carrying out deep political and economic transformations. Without them even a preservation of the achieved intermediate situation is impossible, because of substantial dynamics peculiar to the region Ukraine belongs to.

Defeat of the left and the changing of regimes in Romania and Bulgaria at the end of 1996 emphasized Ukrainian expressive peculiarity of uncertainty even more than in the past and outlined the dangerous prospect of the country's further isolation from its Western neighbours who had made their unconditional social and geopolitical choice and acquired the relevant dynamics of transformations. The present-day situation and real opportunities for cooperation between Ukraine and its most natural partners — Poland, Slovakia, Hungary — are not able to prevent the aggravation of qualitative differences between them arising from different orientation and effectiveness of social transformations. These countries' support of Kyiv's attempts to establish "special partnership" relations with NATO equally testifies to both their interest in certain expansion

of international law security constructions eastward from their borders and to the recognition of the fact that one has no reasons to expect anything more from Ukraine. The real threat of a new demarcation of Europe emanates not from the wrong decisions in intergovernmental relations but from the separate states' (in particular, Ukraine's) "falling out" from the general paradigm of development.

Ukraine is far from being free in the matter of identifying its own attitude towards the process of European structures enlargement because it is not ready in principle to join them. Moreover, under the circumstances when important details of a qualitatively new system of European relations being in the process of formation, depend upon Ukraine, it, as a result of objective and subjective reasons, still fails to understand its interests and place in this system. Shapelessness of Kyiv's standpoint is one of the most serious problems arising from the necessity of determining the scope, ultimate goals, rate and tactics of the European community transformation.

A "special partnership" may become a kind of embodiment of Ukrainian non-alignment and confirm the state of its semi-isolation and bilateral dependence. In general, it may be a step forward to achieving a more definite situation, facilitating manoeuvring, making the policy Ukrainian (probably the only state of the region which remains strategically undefined) more understandable and predictable. At the same time, such course fixes the limited nature of Kyiv's partnership potential, practically excludes the opportunity of building up true allied relations with other states.

The Ukraine's uncertainty and lack of dynamism are, to a great extent, objectively conditioned and may become a long-term determinant of regional relations. Ukrainian economy is still deeply dependent on division of labour and the infrastructure which have been formed over decades, on the Russian energy resources and the Russian market. It is rather symptomatic that during more than five years of independence a program of strengthening and protecting economic sovereignty of the state has not been developed and no government regarded this question as a priority in the reforming of the national economy. Besides, basically Ukrainian-Russian-Belarusian ties in the humanitarian sphere remain exclusively important and can not be safely replaced with anything.

When determining the priorities of external ties, the present-day power is also faced with the circumstances largely playing into the hands of the pro-Russian orientation: typological similarity of the economic system; greater attractiveness from the point of view of experience of the lion's share of the economic activity subjects' management and, to a certain extent — of public opinion. In this case, the shortcomings of the status of a junior economic partner are compensated here by the demonstration of independence in the military-political sphere. While Ukraine remains an outsider in conducting reforms, it will have to carry out the policy of political confrontation and economic compromises with Russia, diversification of political-diplomatic interaction against the background of stagnation of economic cooperation with the West. Under such circumstances the international situation of the state cannot be reliably stabilized. A dangerous vulnerability as to Moscow's orientation will keep on.

In the post-Soviet space the foreign — and domestic-policy determinants are naturally tangled in a very complex way, and the domestic-policy processes have an immense amplitude and are of an unstable character. Here the conditions for truly civilized parity relations have not yet been formed, and the relations themselves have not fully acquired international features and do not show a corresponding tendency. Therefore, application of standards and mechanisms of international law is not of sufficient effect, and obligations and guarantees are unreliable. These facts also make it difficult to forecast the development of Russian-Ukrainian relations.

Under such conditions the question of relations between the top leadership of the two countries acquires particular importance. There is a serious threat for Ukraine here. It consists not so much in the likelihood of radical integrators' coming to power in Russia (there are no essential differences between the competing groups and the present-day power in respect of foreign-

policy strategy), as in the probability of international recombination of clan interests and separate Ukrainian power clans' falling under the influence of their more powerful Russian vis-a-vis.

Political struggle in Russia is taking place within the framework of a Great State idea. Competition of forces of various spectrum for the leadership in patriotism leaves the place for alternatives only at the level of tactics. At the same time, being overloaded with internal problems and weakened by the crisis, Russia is not able to realize any strategy, therefore the tactics become important. The logic of struggle for power will dictate any aspirants for it the necessity of avoiding serious confrontation with the world community and, at the same time, of demonstrating force. In both cases Ukraine will probably for a long time remain the main irritant for the Kremlin and the object for testing its force.

An important role in the determination of Ukraine's international situation will be played by the competition with Russia for the attention of the West, especially Washington. The own internal arguments are too weak in this case. But the American-Russian controversies and corresponding geopolitical considerations snap into action. The events of the last two years in Ukrainian-American relations have marked the emergence of situational thematic understanding and interaction. Their concrete contents and scope depend more on Moscow than on Kyiv, leading the latter with hazardous alternatives: to be a hostage of a somebody else's game with nought results or to try to hunt for a double benefit exercising the policy of double standards and pragmatic manoeuvring. Similarly, the enormous asymmetry of these relations naturally lessens their reliability.

Under a certain balance of Russian and American military-political influence, Ukraine's dependence in security sphere will grow. We speak about the dependence on the states the relations of which are very unstable and unpredictable, with obvious elements of competition. Under such conditions a shaky situation dangerous for Ukraine's national interests will keep on.

Still more difficult from the point of view of the perspective, is the problem of development of Ukraine's external economic ties, the sphere where the state structures are not able to provide positive results. The crisis of the Ukrainian economy, high-level of uncertainty in respect of the economic system reformation prospects, instability of the legislation, absence of sufficient guarantees for private property and raging corruption restrain the Western capital from active entering potentially attractive Ukrainian market. As a result, the new alternative opportunities for developing co-operation are not practically realized, Ukraine's economic presence in Europe and in the world remains disproportionately small. At the same time, the conditions for co-operation created by Kyiv are rather convenient for Russia, and only strengthen its priority as an economic partner.

A considerable inertia of internal and, in particular, economic determinants outlines a discrepant prospect of preserving and probably, even aggravating the disproportions and multi-vector character of Ukraine's political and economic activity at the international arena. The logic of geopolitical restructuring of the continent and the necessity of strengthening independence and sovereignty are well harmonized, being the reason for enhancing the European orientation in the sphere of security and political-diplomatic cooperation and the course towards the neutralization of Moscow's economic influence with the conscious delay of its minimization. It is difficult for Ukraine to move forward in the process of optimization of its own geopolitical and geoeconomic situation. Under such conditions it will be almost impossible to provide integrity and consistency of Kyiv's foreign-policy course, while its effectiveness will be to a great extent dependent upon unsteady external circumstances.

The growth of Ukraine's comparative isolation against the background of increasingly dynamic integration processes on the continent, its limited attractiveness for potential partners additionally complicate the process of overcoming mentally-psychological obstacles on the way of "return" to Europe. A simplified attitude towards the practical issues of developing cooperation, exaggerated hopes for assistance from the West, lack of self-criticism have accumulated a

number of specific social syndromes, including those with the elements of xenophobia. Manoeuvring between Russia and the West simultaneously feeds up both the "dependence-on-state" expectations and suspicions, accusations and offences. Certain periods of disappointment with the West are observed in every post-Communist country's development, but in Ukraine this period acquires especially expressive features of infantile in constructiveness and long duration. The necessity of compensating the tension created by Russia restrains the development of the anti-West syndrome, mitigates the reaction to the scantiness of concrete results of co-operation with highly developed countries, but this does not stimulate the process of mastering the Western experience.

However in practice, even not counting the factor of Ukrainian national interests, there is an objectively existing problem important for the European stability: to what extent can this country be left face to face with its internal and external problems; what is the degree of expediency and effectiveness of assistance in strengthening its independence and acceleration of the reform process.

* * *

Lack of definiteness in respect of Ukraine's priorities at international arena and the predictability of Kyiv leadership's actions have considerably slowed down and qualitatively restricted the new state's integration into the system of international policy. Judging by the logic of internal development of this situation, it is going to keep on.

In the closest and medium-term prospect, Ukraine will remain rather an object than a subject of international relations. Its political independence will find a sufficient international support as well as its economy — a dosed assistance. At the same time, there are no objective grounds to hope for getting rid of a periphery status and for the adequate-to-the-potential-of-the-state co-participation in the all-European political and especially economic processes.

Ukraine has no strategic partners at international arena and is unlikely to find any in the nearest future. Such a partnership must be based on the deep similarity of value bases and principles of social being, national interests and foreign-policy orientations. The differences in the above mentioned spheres will essentially limit the opportunities for a mutually profitable co-operation with constructively oriented neighbours.

The state's dependence not so much on the world community and within the framework of the effect of universal mechanisms, as on separate world actors and in the regime of situative agreements will continue. The Russian and Western determinants will remain differently oriented and for the most part competing. The Western influence is likely to grow gradually. But in comparison with the Russian influence it will remain superficial and still unable to create a real strategic alternative, all the more such as to overcome the Ukrainian own stagnation.

According to the logic of tendencies of geopolitical transformations, the interest towards Ukraine will remain and even probably grow. However this attention will be based on "personal grounds", which will reflect the Ukrainian specificity thus distancing it from the European community.

The new Europe and the new system of continental intergovernmental relations objectively need independent Ukraine. The external conditions for its existence are constantly favourable. The Ukraine's further integration into Europe requires a deep political and economic transformation, i.e. its turning into a European state. However such a prospect remains a hypothetical or, at least, a remote one.

**Український центр досліджень
миру, конверсії і конфліктних
ситуацій**

Tel: (38 044) 4443665 Fax: (38 044) 4843819
E-mail: potekhin@public.ua.net
WWW: <http://www.public.ua.net/~potekhin/ucpcrs/>

**Моніторинг зовнішньої політики України
та політики в галузі безпеки**

Мета проекту — Регулярно збирати та аналізувати фактичну та соціологічну інформацію про важливі події та напрямки зовнішньої політики України та політики у галузі безпеки (оборони), досліджувати механізм формування політики, вплив на неї провідних урядовців.

Результати:

- *Щотижневий огляд* новин у сфері політики, коментар урядових рішень, міжнародних угод тощо.
- *Щомісячний звіт* про результати опиту громадської думки, включаючи оцінку населенням відповідних державних установ та посадових осіб.
- *Щоквартальний аналітичний огляд* стану зовнішньої політики та політики в галузі безпеки на основі опиту експертів. Опитування будуть проводитись за стандартизованою анкетною, що дасть можливість простежити тенденції розвитку політики. До анкети також будуть додаватися нові питання з актуальних проблем зовнішньої політики України та політики в галузі безпеки.
- *Підсумкова аналітична доповідь* з аналізом тенденцій, а також коротко- та довготерміновим прогнозом напрямків розвитку зовнішньої політики та політики в галузі безпеки.
- *Тематичні аналітичні доповіді* з актуальних питань, зокрема:
 - Шлях України до незалежності
 - Дослідження зовнішньої політики України
 - Інтереси України та Росії: спільне та відмінне
 - Відносини України та Росії
 - Політичні партії в Україні
 - Україна в пошуках безпеки
 - Україна та воєнно-політичне співробітництво в СНД
 - ВПК України сьогодні
 - Воєнна реформа в Україні
 - Україна та торгівля зброєю
 - Політичні еліти України
 - Воєнні та воєнно-промислові еліти в Україні
 - Україна та європейська інтеграція
 - Зовнішня політика України в майбутньому: варіативний сценарій
 - Україна та НАТО
 - Зовнішньополітичні орієнтації населення України
 - Уряд України в оцінках громадської думки
 - Проблеми громадянського контролю за діяльністю Збройних Сил України

Передплата

- Дата першої публікації — січень 1997р.
- Вартість передплати — 200 у.о.
- Результати досліджень розповсюджуються електронною поштою (e-mail). Щотижневий огляд можна отримувати по факсу.

**Ukrainian Center for Peace,
Conversion and Conflict Resolution
Studies**

Tel: (38 044) 4443665 Fax: (38 044) 4843819
e-mail: potekhin@public.ua.net
<http://www.public.ua.net/~potekhin/ucpcrs/>

**MONITORING OF FOREIGN AND SECURITY POLICY OF
CONTEMPORARY UKRAINE**

Aim of the project — To regularly collect and profoundly analyse factual and sociological information on the main events and trends in foreign and security (defence) policy in Ukraine. Further, the mechanism of policy formation and the influence of leading political actors in this process will be examined.

Publications:

- The distribution of *weekly newsbrief* with short comments on events, government decisions, international treaties, etc. (except in July and August).
- *Monthly public opinion polls* studying the most important problems facing Ukrainian society and measuring the public's confidence in decisionmaking bodies and politicians.
- *Quarterly reports* of main events and trends in foreign and security policies, based on the polling of foreign and security policy experts. This will be carried out by a standard questionnaire in order to analyze trends over time. Topical questions will also be added to the quarterly surveys.
- *An annual report* which reflects trends and both short and middle range forecasting with respect to foreign and security policy. A "brain storming" method will be employed in discussing polls results.
- *Occasional papers* (on new topics and regular review of important issues) including:
 - Ukraine's Road to Independence
 - Ukraine: Foreign Policy Dimensions
 - Ukraine's and Russia's State Interests: Similarities and Differences
 - Ukraine's Relations with Russia
 - Political Parties in Ukraine
 - Ukraine: In Search of Security
 - Ukraine: Military-Political Cooperation in the CIS
 - Ukraine's MIC Today
 - Military Reform in Ukraine
 - Ukraine and the Arms Trade
 - The Political Elites of Ukraine
 - Military and MIC Elites in Ukraine
 - Ukraine and European Integration
 - The Future of Ukraine's Foreign Policy: Various Scenarios
 - Ukraine and NATO
 - Foreign Policy Attitudes of Ukraine's Population
 - Ukraine: Public Opinion of Government
 - Problems of Civil Control of the Ukrainian Armed Forces

- Electronic publications are available via e-mail.

Київський Гуманітарний Інститут

252040, м.Київ-40, вул.Стельмаха, 5

Тел. (044) 263-71-26

Факс (044) 269-35-13

Київський гуманітарний інститут засновано 1993-го року. Він здобув офіційне визнання з боку держави, отримавши ліцензію Міністерства освіти України.

Головна мета діяльності Інституту полягає:

- у підготовці нового покоління високопрофесійних фахівців сучасного рівня;
- у підвищенні якості навчання іноземним мовам;
- у розвитку міжнародного взаєморозуміння шляхом набуття освіти.

Інститут прагне:

- розвивати здібності студентів в процесі навчання;
- готувати їх до професійної діяльності в сферах економіки, міжнародних економічних зв'язків, міжнародних відносин та філології;
- допомогти студентам знайти своє місце в житті в умовах ринкової економіки;
- підвищувати значення вищої освіти в суспільстві;
- сприяти інтеграції українських фахівців в світове співтовариство.

Інститут є безприбутковим приватним учбовим закладом, який надає вищу (університетського рівня) освіту на базі середньої школи (строк навчання 5 років), а також другу вищу освіту.

В Інституті здійснюється науково-дослідницька робота, до якої залучаються студенти, в галузях культурно-соціологічних студій, міжнародних відносин, прикладної лінгвістики, менеджменту та інших. Навчальні програми складаються з застосуванням нових нетрадиційних методик, впроваджуються спецкурси з використанням досягнень закордонного та вітчизняного досвіду. Інститут приймає на навчання студентів без обмежень за віком, статтю, громадянством та ін. Вимогою до абітурієнтів є середня шкільна освіта.

Випускники Інституту отримують дипломи спеціалістів за фахом:

- міжнародні відносини;
- маркетинг;
- менеджмент зовнішньоекономічної діяльності;
- романо-германські мови.

В окремих випадках студентам надається право не проходити повний курс навчання, а прослухати окремі навчальні курси за індивідуальною програмою. До професорсько-викладацького складу Інституту входять в основному визнані в Україні та за її межами фахівці з вченими ступенями докторів та кандидатів наук.

Ректор - професор Ірина Іонова, президент Української асоціації викладачів англійської мови.

Kyiv
Institute of
Humanities

5 Stelmaha street, Kyiv-40, 252040
Tel (38044) 263-71-26
Fax (38044) 269-35-13

Kyiv Institute of Humanities was founded in 1993. It is today officially recognized and licensed by the Ministry of Education of Ukraine accordingly to the State standards and regulations.

The main objectives of the Institute are:

- the training professionals of new generation based upon high proficiency and modern humanistic education;
- the raising of standards of foreign languages teaching;
- the fostering of international understanding through education;

The Institute aims to:

- develop students potential ability through education;
- prepare students for a career in the spheres of economy, international business, international relations and philology;
- help students to fit in the new conditions of the market economy;
- develop and raise values of higher education;
- integrate Ukrainian professionals into the world community.

The Institute is a non-profitable private Higher (University level) Education establishment, providing post-secondary and post-graduate training as well as scientific research in the fields of study culture and society, international relations, applied linguistics, management, etc.

For implementation its objectives and aims the Institute plans to develop and introduce into teaching new non-traditional curricula and programmes based upon the best and progressive International, European, American and Ukrainian educational traditions and experience.

The Institute provides full higher education and guarantees a state diploma of a specialist. The term of study is 5 years.

The Institute enrolls students of any age, sex, race, colour, national and ethnic origin. The candidates are expected to finish the full programme of High (Secondary) School. The Institute now grants the graduates a diploma of a specialist in:

- international relations;
- economy;
- international business;
- modern European languages (with teacher certificate).

The enrolment is on the competitive basis. The candidates are supposed to pass exams or testing on: foreign language (English, German, French), history of Ukraine, mathematics (for the department of economics and management), Ukrainian (written).

On some occasions, students who have demonstrated need to enrollee to definite programmes or courses, but who do not wish to enrol in a degree programme, are permitted to register as non-degree special students. Special students are charged according to the ordinary tuition rate by the number of credits taken. Special students status is limited to a maximum of two terms. To support its commitment the Institute has assembled a highly qualified faculty, majority of whom have earned master and doctor degrees from top universities. Most of Institute faculty members are established authorities in their fields.

Rector of the Institute Professor Irina Ionova, President of IA TEFL - Ukraine.

**Ukrainian Center for Peace,
Conversion and Conflict Resolution
Studies**

Tel: (38 044) 4443665 Fax: (38 044) 4843819
E-mail: potekhin@public.ua.net
Kyiv 252030, Leontovich str. 5, ap.406

independent, non-partisan research organization

Our main purpose is the completion of research projects by highly qualified, well grounded scholars, investigation into current problems of disarmament, conversion, the political and social development of Ukraine achieving integration into the European and World community of nations. The results are presented to the executive and legislative bodies, including the National Security and Defence Council of Ukraine, and the Foreign Ministry of Ukraine, as well as political leaders, and the public in Ukraine and abroad.

The Centre was founded in 1992. According to UNIDIR (Geneva) Repertory RN I-900 was assign to the Centre.

Since 1993, the Centre has been cooperating with Ukrainian scientific journal "Political Thought", since 1995 - with Kyiv Institute of Humanities.

It also has fruitful contacts with Friedrich Ebert Foundation (Germany), The Olof Palme International Center (Sweden), Research Institute for International Politics - SWP (Germany), etc..

Together, with its foreign partners, the Centre has organized the following events:

- International seminar on the problems of non-proliferation of weapons of mass destruction (10-13 October 1992) in cooperation with the Monterey Institute of International Studies (USA);
- International seminar "Nuclear Weapons and Security of Ukraine" (26-28 October 1993), together with the Olof Palme International Center (Sweden) and Friedrich Ebert Foundation (Germany). Papers from the seminar were published in 1994.

Also in cooperation with Friedrich Ebert Foundation, we have prepared analytical reports, distributed since 1994 on:

- Administrative and Territorial Reconstruction of Ukraine: Ways and Prospects;
- Ukrainian Experience in Human Minorities' Rights;
- Conversion in Ukraine: Problems and Prospects;
- Ukraine Between the East and the West: Ukrainian View;
- Socio-economic Condition of Population and Potential of Conflicts in Ukraine;
- Civilian Society and Human Rights in Ukraine.

Forthcoming research projects and reports:

- Monitoring of Foreign and Security Policy of Today Ukraine
- Domestic and Foreign Policy Establishment of Ukraine
- Xenophobia and Anti-Semitism in a Country of Transition: Ukraine's Case Study
- Ukraine: International migration problems
- Ukraine in Transition: the International Comparative Study (Ukraine, Estonia, Poland)
- Conflict Resolution in Mixed Communities: International Project (Ukraine, Slovenia, Estonia)
- Military Reform in Post-Communist Countries: the International Comparative Study
- Conversion in Eastern Central Europe: Trends and Peculiarities
- State Disintegration as a Source of Regional Conflict: the Role of Local Political Elites

<i>Directors of the Centre</i>	- Doctor of Science (History), Prof. Olexander Potekhin - Prof. Mykhailo Kirsenko
<i>President</i>	- Doctor of Science (Philosophy), Prof. Olena Kotova